

TARTALOM

Sasvári Péter: Gazdaságtörténeti fordulópontok és tematikus változások a Külgazdaság cíkcímeiben: feltáró összevetés, 1972–2025	3
Kutasi Gábor – Németh Bernadett: A nemzetközi tőkebeáramlás hatása Latin-Amerika gazdasági növekedésére	29

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Bábosik Mária – Sági Judit – Bárczi Judit: Társadalmi felelősségvállalás a hazai kereskedelmi bankszektorban: CSR és ESG	53
--	----

KONFERENCIABESZÁMOLÓ

Számvetés és újratervezés: magyar gazdaság 2026 Konferencia-összefoglaló – 2026. június 17., MTA Székház, Díszterem	83
--	----

ÚJ KÖNYVEK

Fertő Imre: Válasz Mihályi Péternek	102
--	-----

NEKROLÓG

Losoncz Miklós: In memoriam Kádár Béla (1934–2026)	111
---	-----

**A folyóirat példányonként megvásárolható
a szerkesztőségben.**

**A Magyar Közgazdasági Társaság,
valamint a Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület tagjai számára
a szerkesztőség előfizetés esetén 33 százalék kedvezményt ad.**

**A szerkesztőség címe: 1024 Budapest, Margit körút 47–49. 5. em. 4.
1518 Budapest, Pf. 71**

Telefon: 06-1-309-2695 • Fax: 06-1-309-2647

E-mail: kulgaszasag@kopint-tarki.hu

Munkatársak elérhetősége:

Főszerkesztő: Losoncz Miklós (e-mail: Losoncz.Miklos@uni-bge.hu)

Szerkesztők: Fáber Ágoston (e-mail: agostonfaber@gmail.com)

Farkas Zoltán (e-mail: zoltan.farkas@kopint-tarki.hu)

Olvasószerkesztő: Zsámboki Péter

Szerkesztőségi titkár: Rózsás Erika (e-mail: erika.rozsas@kopint-tarki.hu)

**A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány
Külgazdaság honlapja:**

www.kulgaszasag.eu, illetve www.kopintalapitvany.hu

A szerkesztésért felel: Losoncz Miklós. A szerkesztőség címe: 1024 Budapest, Margit körút 47–49. 5. em. 4. Tel.: 06-1-309-2642, 06-1-309-2695. E-mail: kulgaszasag@kopint-tarki.hu. Kiadja a Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 1065 Budapest, Nagymező utca 37–39. A kiadásért felel: Palócz Éva, a Kuratórium elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Külföldön terjeszti még a Batthyány Kultúr-Press Kft. 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891, e-mail: batthyany@kultur-press.hu. Belföldi előfizetési díjak: 1 évre: 15 600 Ft, fél évre 7800 Ft, összevont számok ára 2600 Ft.

Megjelenik kéthavonta összevont számok formájában. HU ISSN 0324-4202

Tördelés: Király és Társai Kkt.
Cégvezető: Király Ildikó

Készült a Prime Rate Zrt. nyomdájában

Gazdaságtörténeti fordulópontok és tematikus változások a *Külgazdaság* cíkcímeiben: feltáró összevetés, 1972–2025

SASVÁRI PÉTER*

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a magyar gazdaságtörténet előzetesen kijelölt fordulópontjai időben egybeesnek-e a Külgazdaság folyóirat cíkcímeiben azonosítható tematikus változásokkal. Az elemzés az MTMT-ben nyilvántartott, 1972 és 2025 között megjelent 1821 cikk címére épül. A közleményeket magyar és angol kulcsszavak alapján tíz tématerülethez rendelte; egy cikk több kategóriába is kerülhetett. A történeti fordulópontok környezetében bekövetkező változásokat 86 tématerület–év pár időablakos összehasonlításával vizsgálta, majd a nyers éves részesedési idősorokon PELT-alapú töréspontkeresést végzett. Mindkét elemzési ág eredményeit 5000 ismétléses permutációs teszttel vetette össze a véletlen alapszinttel. A leíró eredmények történetileg értelmezhető átrendeződéseket jeleztek: a rendszerváltás és gazdasági átmenet témája 1990 és 1994 között, az európai uniós integráció 1995 és 2007 között, míg a gazdaságpolitika és a monetáris politika a későbbi időszakokban ért el magasabb részesedést. Az 1991/1992-es évhatárt öt tématerület éves idősorában azonosította az algoritmus. Ugyanakkor egyik permutációs vizsgálat sem eredményezett 0,05-nél alacsonyabb empirikus p-értéket. Az eredmények ezért nem igazolják, hogy a történeti fordulópontok és a cíkcímek tematikus változásai között a véletlen egybeesésen túlmutató, rendszeres időbeli kapcsolat állna fenn. A feltárt mintázatok leíró és hipotézisképző jellegűek; értelmezésüket a kizárólag címekre épülő, részlegesen validált kulcsszóbesorolás korlátozza.

* Sasvári Péter habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kiberbiztonsági és e-Közigazgatási Tanszék, Budapest és Miskolci Egyetem, Gépészmérnöki és Informatikai Kar, Informatikai Intézet, Miskolc. E-mail: Sasvari.Peter@uni-miskolc.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4031-4843>

A kézirat 2026. augusztus 21-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2026.70.7-8.3>

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: N01, N14, C15, C22.

Kulcsszavak: Külgazdaság; gazdaságtörténeti periodizáció; tematikus változás; cikkcímek; töréspontkeresés; permutációs teszt

Abstract

Turning Points in Hungarian Economic History and Thematic Change in Külgazdaság Article Titles: An Exploratory Analysis, 1972–2025

PÉTER SASVÁRI

This study examines whether preselected turning points in Hungarian economic history temporally coincide with thematic changes identifiable in the titles of articles published in the periodical *Külgazdaság*. The analysis draws on the titles of 1,821 articles published between 1972 and 2025 and indexed in the Hungarian Scientific Bibliography (MTMT). Articles were assigned to ten thematic areas using Hungarian- and English-language keywords; individual articles could be assigned to multiple categories. Changes around the historical turning points were examined through time-window comparisons covering 86 topic–year pairs, followed by PELT-based changepoint detection applied to the raw annual time series of thematic shares. The results of both analytical approaches were compared with chance baselines using permutation tests with 5,000 iterations. The descriptive findings reveal several historically interpretable shifts: systemic transformation and economic transition reached their highest share in 1990–1994, and integration in the European Union in 1995–2007, while economic policy and macroeconomics, as well as monetary policy, became more prominent in later periods. The algorithm identified the 1991/1992 boundary in the annual time series of five thematic areas. However, neither permutation test yielded an empirical p-value below 0.05. The findings therefore provide no evidence of a systematic temporal association between historical turning points and thematic changes in article titles beyond what could occur by chance. The observed patterns should be interpreted as descriptive and hypothesis-generating; their interpretation is limited by the title-only, partially validated keyword classification.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: N01, N14, C15, C22.

Keywords: Külgazdaság; economic-history periodization; thematic change; article titles; changepoint detection; permutation tests.

1. Bevezetés

A tudományos és szakmai folyóiratok hosszabb időszakot átfogó közleményállománya betekintést nyújthat abba, hogyan változik egy szakterület problémavilága, fogalomhasználata és tematikus szerkezete. A bibliometriai és tudományterképezési megközelítések széles körben alkalmazott eszközök a tudományterületek szerkezetének és időbeli átalakulásának feltárására (Zupic & Čater, 2015; Donthu et al., 2021). A nemzetközi szakirodalomban a longitudinális tematikus elemzések arra is rámutattak, hogy a publikációkban megjelenő témák hosszabb időtávon átrendeződhetnek, illetve egyes kutatási irányok előtérbe kerülhetnek vagy visszaszorulhatnak (Cobo et al., 2011; Han, 2020). A publikált cikkek témái azonban nem tekinthetők a külső gazdasági események közvetlen tükörképének, mivel alakulásukat a szerzői közösség összetétele, a szerkesztési gyakorlat és a folyóirat szakmai profilja is befolyásolja. A történeti fordulópontok és a folyóiratok tematikus változásai közötti időbeli kapcsolat ezért empirikusan vizsgálendő kérdés.

A *Külgazdaság* 1972 és 2025 közötti cikkállománya több mint öt évtized magyar és nemzetközi gazdasági, valamint gazdaságpolitikai változásait kíséri végig. A vizsgált időszak magában foglalja többek között a köölajválságokat, a rendszerváltást, az európai uniós integrációt, a globális pénzügyi válságot, a koronavírus-járványt és a legutóbbi geoökonómiai átalakulásokat. A cikkcímek a közlemények tartalmának szükségképpen korlátozott, ugyanakkor a teljes időszakban egységesen rendelkezésre álló indikátorai. A jelen kutatás előkészítése során nem azonosítottunk olyan korábbi vizsgálatot, amely a *Külgazdaság* több mint öt évtizedes cikkállományának tematikus változásait előzetesen kijelölt gazdaságtörténeti fordulópontokkal és az idősorokból algoritmikusan azonosított töréspontokkal együttesen vetette volna össze. A tanulmány újszerűségét ezért elsősorban a gazdaságtörténeti periodizáció és az adatvezérelt töréspontkeresés összekapcsolása, valamint az ezek közötti időbeli megfelelés statisztikai értékelése adja. Aktualitását pedig az indokolja, hogy a folyóirat mára olyan hosszú és egységesen vizsgálható idősort kínál, amelyben a rendszerváltástól az európai integráción át a legutóbbi globális válságokig több, egymástól eltérő természetű gazdaságtörténeti változás tematikus lenyomata is összehasonlítható.

A tanulmány két, egymással összefüggő kérdésre keres választ. Egyrészt azt vizsgálja, hogy az előzetesen kijelölt gazdaságtörténeti fordulópontok környezetében megváltozik-e az egyes tématerületekhez sorolt cikkcímek aránya. Másrészt azt elemzi, hogy a címek éves tematikus idősoraiból statisztikai eljárással azonosított

töréspontok közelebb helyezkednek-e el a történeti fordulópontokhoz, mint ami véletlenszerű egybeesés esetén várható.

Az elemzés ennek megfelelően a történeti eseményekből kiinduló deduktív korszakolást a cíkcímek éves idősoraiból kiinduló, induktív töréspontkereséssel kapcsolja össze. A címek tematikus besorolása előre meghatározott kulcsszólistára épül, a történeti és az algoritmikusan azonosított töréspontok kapcsolatát pedig permutációs tesztekkel értékeljük. A vizsgálat az előzetesen meghatározott fordulópontok körüli időablakos összehasonlítást a nyers éves tematikus idősorokon alkalmazott PELT-alapú töréspontkereséssel egészíti ki, és mindkét elemzési ág eredményeit 5000 ismétléses permutációs teszttel veti össze a véletlen egybeesésekből adódó alapszinttel. A tanulmány célja nem oksági kapcsolat igazolása vagy a közlemények teljes tartalmi elemzése, hanem annak feltárása, hogy a gazdaságtörténeti fordulópontok és a cíkcímekben megjelenő tematikus változások között kimutatható-e a véletlen egybeesésen túlmutató időbeli megfelelés.

A tanulmány következő része bemutatja az elemzés elméleti háttérét és a vizsgálat alapjául szolgáló gazdaságtörténeti periodizációt, majd ismerteti az adatbázist, a tematikus besorolás és a statisztikai vizsgálatok módszertanát. Ezt követően a leíró időszakok összehasonlítások, az időablakos vizsgálat és a PELT-alapú töréspontkeresés eredményeit közöljük, végül pedig összefoglaljuk a kutatás fő következtetéseit és módszertani korlátait.

2. Elméleti háttér

A gazdaságtörténeti korszakolás olyan elemzési eszköz, amely a folyamatos történeti változásokat meghatározott ismérvek alapján elkülöníthető időszakokra bontja. A korszakhatárok nem tekinthetők teljesen objektív és minden vizsgálati célra egyformán érvényes időpontoknak, mivel kijelölésük függ attól, hogy az elemzés milyen gazdasági, társadalmi vagy intézményi folyamatokra összpontosít. A periodizáció ezért egyszerre tükrözi a folytonosságról és a változásról alkotott elméleti feltevéseket, valamint az adott kutatás célját (Green, 1995).

A folyóiratok tematikus szerkezete a közleményekben előforduló kifejezések gyakorisága és kapcsolatai alapján vizsgálható. A szövegalapú bibliometriai megközelítések abból indulnak ki, hogy a tudományos közleményekben használt szavak időbeli változása jelezheti egy szakterület problémáinak és fogalomhasználatának átalakulását (Callon et al., 1983). A cíkcímek a teljes szövegnél lényegesen szűkebb információtartalommal rendelkeznek, ugyanakkor hosszabb időszakban egységesen

összehasonlítható indikátort biztosíthatnak. A címek alapján azonosított változások ezért tematikus jelzéseknek tekinthetők, nem pedig a gazdasági eseményekre adott szakmai reakciók teljes körű bizonyítékainak.

A történeti fordulópontok és a tematikus változások kapcsolatának vizsgálatában két, egymást kiegészítő megközelítés alkalmazható. A deduktív megközelítés előzetesen kijelölt, eseménytörténeti alapon meghatározott fordulópontokat vet össze a megfigyelt tematikus adatokkal. Az induktív megközelítés ezzel szemben magából az idősorból, statisztikai eljárással azonosítja azokat a határokat, amelyek mentén megváltozik az adatok szerkezete. A két megközelítés eredményeinek egybeesése erősítheti egy lehetséges történeti-tematikus kapcsolat hipotézisét, eltérésük pedig arra utalhat, hogy az előzetesen kijelölt fordulópont nem jelenik meg egyértelműen a vizsgált idősorban. A jelen tanulmányban ugyanakkor a két megközelítés nem tekinthető teljesen függetlennek, mivel mindkettő ugyanazon folyóirat cíkcímeire és ugyanarra a cím szerinti témabesorolásra épül.

Az induktív vizsgálathoz alkalmazott PELT (Pruned Exact Linear Time) algoritmus az idősor olyan pontjait azonosítja, amelyek mentén az adatok szegmensekre bontása az alkalmazott költségfüggvény és büntetőparaméter mellett javítja a modell illeszkedését. Az algoritmus költségfüggvény-optimalizálást végez, önmagában azonban nem teszteli, hogy a detektált töréspontok statisztikailag szignifikáns kapcsolatban állnak-e az előzetesen kijelölt történeti eseményekkel (Killick et al., 2012; Truong et al., 2020). Ennek értékelésére a tanulmány külön permutációs tesztet alkalmaz.

2.1. A vizsgálat alapjául szolgáló korszakolás

Az 1. táblázatban bemutatott periodizáció az 1972 és 2025 közötti időszakot nyolc közös fordulóponttal – 1982, 1989/1990, 1995, 2004, 2008, 2010, 2020 és 2022 – kilenc korszakra bontja. A korszakhatárokat előzetesen, a magyar gazdaságot érintő fontosabb külső és belső változások alapján jelöltük ki; azok nem a *Külgazdaság* cíkcímeinek statisztikai elemzéséből származnak. A periodizáció célja nem a magyar gazdaságtörténet új, általános érvényű korszakolásának megalkotása, hanem a folyóirat tematikus változásainak leíró bemutatásához szükséges egységes időbeli keret kialakítása.

A kijelölt korszakhatárok többek között a kőolajválságokhoz, az IMF-csatlakozáshoz, a rendszerváltáshoz, az európai uniós integrációhoz, a globális pénzügyi válsághoz és a koronavírus-járványhoz kapcsolódnak. Bod (2019) az 1989 és 2019 közötti magyar gazdaságpolitika alakulását a rendszerváltás és stabilizáció, az EU-

csatlakozásra való felkészülés, valamint a válság utáni modellváltás szakaszaiban értelmezi. Kaposi (2002) gazdaságtörténeti összefoglalása a rendszerváltást és az európai integráció irányába történő átalakulást meghatározó történeti folyamatként mutatja be. A kétszintű bankrendszer 1987. évi bevezetése ugyancsak fontos intézményi változást jelentett a rendszerváltást megelőző időszakban (Pénziránytű Alapítvány, é. n.).

1. táblázat

A vizsgálat alapjául szolgáló korszakolás

Időszak	Gazdaságtörténeti értelmezés	Kiemelt témák
1972–1981	A reformszocializmus korrekciója, valamint az első és második kőolajválság hatásai; külgazdasági alkalmazkodás és növekvő eladósodás.	külkereskedelem, fejlődő országok, vállalati reform, monetáris rendszer, adósság
1982–1989	Az IMF-csatlakozás (1982) utáni időszak: nyugati pénzügyi nyitás, intézményi reformok (köztük a kétszintű bankrendszer 1987. évi bevezetése) a rendszerváltás előestéjén.	monetáris rendszer, világpiacon alkalmazkodás, intézményi reformok, vállalati előkészítés
1990–1994	Rendszerváltás, transzformációs visszaesés, tulajdonosi és piaci intézmények kiépítése.	privatizáció, vállalati átalakulás, külkereskedelmi orientációváltás
1995–2003	Stabilizáció, tömeges privatizáció, WTO-OECD-integráció és EU-csatlakozási felkészülés	fiskális politika, versenyképesség, EU-integráció, befektetések
2004–2007	EU-tagság, belső piaci és agrárpiacon integráció, felzárkózás és költségvetési egyensúlytalanság.	EU, agrárgazdaság, versenyképesség, fiskális politika
2008–2009	Globális pénzügyi és magyar finanszírozási válság.	monetáris rendszer, költségvetés, makrogazdaság
2010–2019	Válság utáni gazdaságpolitikai modellváltás, erősebb állami szerep és új monetáris eszközök.	gazdaságpolitika, pénzügyek, vállalati tulajdon, EU-konfliktusok
2020–2021	Koronavírus-járvány, gazdasági leállások és rendkívüli fiskális-monetáris beavatkozások.	makrogazdaság, ellátási láncok, válságkezelés
2022–2025	Háború, energiaválság, infláció, szankciók és geoeconómiai áttrendeződés	kereskedelem, monetáris és fiskális politika, élelmiszerpiacok, beruházások

Forrás: Saját szerkesztés, Bod (2019), Kaposi (2002) és a Pénziránytű Alapítvány (é. n.) alapján; a korszakolás a vizsgálat előzetesen kialakított munkahipotézise.

A periodizáció nem egy, kifejezetten e tanulmány számára végzett szisztematikus szakirodalmi feltárás eredménye, ezért korszakhatárait nem tekintjük előzetesen igazolt tematikus töréspontoknak. Az egységes korszakolást a 4.1. alfejezet leíró összehasonlításaihoz alkalmazzuk. A statisztikai vizsgálatok tényleges bemenetét nem közvetlenül ezek a közös korszakhatárok, hanem a 2. táblázatban bemutatott, témaerületenként meghatározott fordulópont-javaslatok alkotják.

2.2. Témaerületenként meghatározott fordulópont-javaslatok

A gazdaságtörténeti események hatása nem feltétlenül azonos időpontban és azonos módon jelenik meg valamennyi témaerületen. A rendszerváltás például eltérő időbeli folyamatot jelenthetett a vállalati tulajdonviszonyok, a monetáris intézményrendszer, a külkereskedelem és a nemzetközi gazdasági jog szempontjából. Az egységes, leíró célú korszakolást ezért témaerületenként meghatározott fordulópont-javaslatokkal egészítettük ki.

A 2. táblázatban szereplő évszámok és évtartományok az egyes témák szempontjából relevánsnak tekintett gazdasági, gazdaságpolitikai és intézményi eseményekhez kapcsolódnak. Ezek alkotják az időablakos összehasonlítás és a PELT által detektált töréspontokkal végzett összevetés történeti viszonyítási alapját. A megadott időpontok előzetesen kialakított munkahipotézisek, nem pedig statisztikai eljárással azonosított vagy bizonyítottaknak tekintett tematikus törések.

A felsorolt események jelentősége, időtartama és várható tematikus hatása nem tekinthető azonosnak. A vizsgálat ezért nem maguknak a történeti eseményeknek az érvényességét vagy jelentőségét teszteli, hanem azt értékeli, hogy környezetükben kimutatható-e változás a megfelelő témaerülethez sorolt cikkek arányában. Az évtartományok egyedi tesztévékké alakításának szabályait a 3.3. alfejezet ismerteti.

A statisztikai vizsgálatban alkalmazott tématerületi fordulópont-javaslatok

Téma	Elsődleges időpontok	Értelmezés
Rendszerváltás és gazdasági átmenet	1982; 1987; 1988-1990; 1991-1992; 1995; 2004	IMF-esatlakozás; kétszintű bankrendszer; társasági és átalakulási törvények; rendszerváltás és KGST-megszűnés; stabilizáció; EU-tagság.
Nemzetközi kereskedelem és versenyképesség	1973; 1979; 1982; 1991; 1995-1996; 2004; 2008; 2020; 2022	Kóvilágválságok; külső eladósodás; keleti piacok összeomlása; WTO- és OECD-tag-ság; EU belső piac; globális válság; ellátási láncok; szankciók.
Költségvetési és fiskális politika	1982; 1995; 2001-2002; 2006; 2008; 2010-2011; 2020; 2022	Adósságkényszer; Bokros-csomag; fiskális expanzió; konvergenciaprogram; IMF-EU-program; új fiskális politika és adósságszabály; pandémiás költsékezés; energia- és inflációs válság.
Monetáris politika és pénzügyi rendszer	1982; 1987; 1991; 1995; 2001; 2008; 2013; 2015; 2020; 2021-2022	IMF; kétszintű bankrendszer; jegybanki függetlenség; eszűs leértékelés; inflációs célkövetés; pénzügyi válság; új jegybanki eszközök; devizahitelek forintosítása; pandémia; inflációs szigorítás.
Vállalati gazdaságtan és privatizáció	1988-1990; 1992; 1995-1997; 2004; 2008-2009; 2010-2014; 2020-2022	Gazdasági társaságok és állami vállalatok átalakulása; kényszerátalakulás; tömeges privatizáció; EU-piac; vállalati válság; állami tulajdon tényterése; stratégiai ágazatok felértékelődése.
Európai uniós integráció	1991; 1994; 1998; 2003; 2004; 2007; 2009; 2011; 2020-2022; 2024	Európai megállapodás; tagsági kérelem; tárgyalások kezdete; népszavazás és esatlakozási szerződés; EU-tagság; Schengen; Lisszaboni Szerződés; magyar elnökségek; helyreállítási és jogállamisági viták.
Agrárgazdaság és élelmiszerpiacok	1973 és 1979; 1989-1992; 1995; 2004; 2007; 2014; 2020; 2022-2023	Világpiaci élelmiszer- és energiahatások; kárpótlás és szövetkezeti átalakulás; WTO; közös agrárpolitika-tagság; uniós támogatási ciklusok; zöldátlátnet; pandémia; háború, aszály, élelmiszer-infláció és új közös agrárpolitika.
Nemzetközi gazdasági jog és befektetésvédelem	1988-1989; 1991; 1995-1996; 2004; 2009; 2015-2018; 2020; 2022	Külföldi befektetések és társasági jog; társulás és kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények; WTO-OECD; uniós jog; EU közös befektetéspolitika; ISDS-viták (Investor-state Dispute Settlement), Achmea-ítélet; EU-n belüli BIT-ek (Bilateral Investment Treaty) lezárása; biztonsági és szankciós szempontok.

Téma	Elsődleges időpontok	Értelmezés
Fejlődő országok és globális gazdaság	1973–1974; 1982; 1989–1991; 1997–1998; 2001; 2008; 2013; 2015; 2020; 2022	Kóliaiválság és új világ gazdasági rend; adósságválság; kétpólusú rendszer megszűnése; ázsiai és orosz válság; Kína WTO-tagsága; globális válság; Övezet és Út; SDG-k és migráció; pandémia; geopolitika; geopolitika; geopolitika.
Gazdaságpolitika és makrogazdaság	1973; 1979–1982; 1989–1993; 1995; 2001–2002; 2006; 2008–2009; 2010; 2013; 2020; 2022–2023	Kölajár- és adósságok; transzformációs visszaesés; stabilizáció; fiskális fordulatok; globális válság; gazdaságpolitikai modellváltás; növekedési fordulat; pandémia; recesszió; infláció és energiaválság.

Forrás: Saját szerkesztés; a vizsgálat előzetesen kialakított, szakirodalommal kontextualizált munkahipotézise, tématerületenkénti bontásban.

3. Módszertan

A vizsgálat két, egymást kiegészítő eljárásra épül. Az időablakos összehasonlítás azt méri, hogy az előzetesen kijelölt, tématerületi gazdaságtörténeti fordulópontok környezetében megváltozott-e a cíkcímek tematikus összetétele. A PELT-alapú elemzés ezzel szemben a tematikus idősorokból algoritmikusan azonosít töréspontokat, majd ezek időbeli elhelyezkedését veti össze a történeti fordulópont-javaslatokkal. Mindkét eljárásnál permutációs teszttel határoztuk meg a véletlen egybeesések összehasonlítási alapszintjét.

3.1. Adatforrás és elemzési egység

Az elemzés alapját a *Külgazdaság* folyóirathoz tartozó MTMT-export képezi. Az adatbázis összesen 1839 darab, 1972 és 2026 között megjelent, az MTMT-ben cikként nyilvántartott közleményt tartalmaz. Mivel a 2026. évi adatok a vizsgálat időpontjában még nem voltak teljesek, ezt az évet az időbeli elemzésekből kizártuk. A vizsgált adatállomány így 1821 darab, 1972 és 2025 között megjelent cikkből áll.

Az elemzési egységet az egyes közlemények képezték, a tematikus besorolás pedig kizárólag a címekben előforduló kifejezésekre épült. A címeket tíz, előzetesen meghatározott tématerület szerint osztályoztuk. Egy közlemény több tématerülethez is kapcsolódhatott, ha címében több kategória kulcsszavai is megjelentek.

Az egyes tématerületek éves részesedését az adott témához sorolt cikkek száma és az adott évben megjelent valamennyi cikk száma közötti hányadosként határoztuk meg. A nevező tehát a tematikusan be nem sorolt közleményeket is tartalmazta. A többszörös besorolás miatt ugyanakkor a tíz tématerület részesedéseinek összege meghaladhatta a 100 százalékot.

3.2. A címek tematikus besorolása és ellenőrzése

A cím szerinti témabesorolás a tíz tématerülethez rendelt, előzetesen rögzített, magyar és angol kifejezéseket tartalmazó kulcsszólistán alapult. A címeket és a kulcsszavakat kisbetűsítve hasonlítottuk össze, az egyezést pedig részszóalapú kereséssel állapítottuk meg. A keresés nem alkalmazott ékezetnormalizálást, morfológiai elemzést vagy szótövezést. A teljes kulcsszólistát és az egyeztetés részletes szabályait az 1. melléklet tartalmazza.

Ha egy címben több tématerület kulcsszavai is előfordultak, akkor a közleményt valamennyi érintett témához hozzárendeltük. A kulcsszótalálattal nem rendelkező közlemények technikai maradékkategóriába kerültek. Ez a kategória önálló tématerületként nem szerepelt az elemzésben, az ide tartozó közlemények azonban részei maradtak az éves összes cikkszámnak, így a tematikus részesedések nevezőjében megjelentek.

A kódolás kézi ellenőrzése kizárólag a *Rendszerváltás és gazdasági átmenet* tématerület 1972–1981 közötti találataira terjedt ki. Az ellenőrzés során megállapítottuk, hogy a „kgst” kulcsszó olyan, a KGST-n belüli rutinszerű gazdasági együttműködésről szóló cikkeket is ehhez a témához sorolt, amelyek nem kapcsolódtak a szervezet megszűnéséhez vagy átalakulásához. A kulcsszót ezért a KGST megszűnésére, összeomlására vagy reformjára utaló összetett kifejezésekre szűkítettük. A korrekció nyomán a *Rendszerváltás és gazdasági átmenet* tématerület 1972 és 1981 közötti részesedése 7,4 százalékról 0,0 százalékra csökkent.

Mivel a kézi ellenőrzés kizárólag erre az egy tématerületre és időszakra terjedt ki, a további kilenc tématerület kódolása nem tekinthető teljes körűen validáltnak. Ez különösen a többféle összefüggésben előforduló, tág jelentésű kulcsszavak esetében jelent módszertani kockázatot.

3.3. A fordulópont-javaslatok vizsgálati éveinek meghatározása

A 2. táblázat több helyen egyetlen időpont helyett évtartományokat közöl, például 1988–1990-et vagy 1995–1996-ot. Az időablakos elemzés minden fordulópont-javaslatához egy meghatározott vizsgálati évet, valamint az ahhoz tartozó vizsgálati és bázisidőszakot rendel. Ezért az évtartományokból egy, hosszabb tartományok esetében pedig két vizsgálati évet jelöltünk ki. Az 1988–1990 közötti tartományból például 1988-at és 1989-et, az 1995–1996 közötti tartományból pedig 1995-öt választottuk ki. A kiválasztott évhez rendelt $-1/+2$ éves vizsgálati ablak így a tartomány szomszédos éveinek jelentős részét is lefedi.

A vizsgálati évek kijelölése nem minden évtartomány esetében azonos, előzetesen rögzített szabály szerint történt. Az egy vagy két év kiválasztása ezért részben kutatói mérlegelésen alapult, ami a vizsgálat módszertani korlátja.

Külön kezelést igényelt az 1973-as javasolt év, amely négy tématerületnél szerepelt. Az ehhez tartozó 1967–1971 közötti bázisidőszak teljes egészében megelőzi az adatállomány 1972-es kezdőévet, ezért az 1973-as évet valamennyi érintett té-

materületnél kizártuk az időablakos elemzésből. Az átalakítások után összesen 86 ténylegesen tesztelt tématerület-év pár képezte az időablakos összehasonlítás és a permutációs vizsgálatok történeti viszonyítási alapját.

3.4. Az időablakos összehasonlítás

Minden vizsgált fordulópontévet b -vel jelöltünk. Az adott tématerület részese-dését a fordulópont körüli, $[b-1, b+2]$ közötti négyéves vizsgálati ablakban vetettük össze az azt közvetlenül megelőző, $[b-6, b-2]$ közötti ötéves bázisidőszak részese-désével. A részesedést mindkét időablakban az adott témához sorolt cikkek száma és az időablakban megjelent valamennyi cikk száma közötti hányadosként számítottuk ki.

A fordulópont körüli tematikus elmozdulást a két időszak részesedésének különbségeként határoztuk meg:

$$\Delta = \text{a vizsgálati ablak tematikus részesedése} - \text{a bázisidőszak tematikus részesedése}.$$

A Δ értékét százalékpontban fejeztük ki. Pozitív értéke azt jelzi, hogy az adott téma részesedése a fordulópont körüli időszakban magasabb volt, mint az azt megelőző ötéves bázisidőszakban; negatív értéke a részesedés csökkenését mutatja.

Ha a vizsgálati ablak túlnyúlt 2025-ön, a számításhoz csak a rendelkezésre álló éveket használtuk fel. Az idősor végén elhelyezkedő fordulópontok vizsgálati időszaka ezért rövidebb lehetett a négyéves ablaknál. Ugyanezt a szabályt alkalmaztuk a permutációs tesztben kisorsolt, idősor végi évekre is.

3.5. A tematikus elmozdulások leíró kategóriái

A Δ -értékeket négy leíró kategóriába soroltuk (3. táblázat). A küszöbértékeket az adatok áttekintése után, utólagosan határoztuk meg, ezért a kategóriák és a hozzájuk kapcsolódó statisztikai összevetések feltáró jellegűek. A kategóriák önmagukban nem jelentenek statisztikai igazolást; megfigyelt gyakoriságukat külön permutációs tesztrel vetettük össze a véletlen alapszinttel.

Az időablakos összehasonlítás leíró minősítési kategóriái

Kategória	Küszöbérték (Δ , százalékpont)
Nagy pozitív elmozdulás	$\Delta \geq +5$
Mérsékelt pozitív elmozdulás	$+2 \leq \Delta < +5$
Érdemi elmozdulás nem látható	$-2 < \Delta < +2$
Negatív elmozdulás	$\Delta \leq -2$

Forrás: Saját, utólagos, adatvezérelt kategorizálás.

3.6. PELT-alapú töréspontkeresés

Az algoritmikus töréspontkeresést tématerületenként, az 1972–2025 közötti nyers éves részesedési idősorokon végeztük el. A hároméves mozgóátlagot kizárólag az eredmények ábrázolásához használtuk; a PELT-eljárás bemenetét a simítatlan éves idősorok képezték.

A számításhoz a Python ruptures csomagjában megvalósított PELT-eljárást alkalmaztuk a következő rögzített paraméterekkel: model = „rbf”, min_size = 2, jump = 5 és pen = 3. Az rbf beállítás kernelalapú költségfüggvényt alkalmaz, a min_size a minimális szegmenshosszt, a jump a vizsgált lehetséges töréspontok közötti lépésközt, a pen pedig a szegmentáció összetettségét szabályozó büntetőparamétert határozza meg. A büntetőparaméter különböző értékei mellett nem végeztünk szenzitivitásvizsgálatot.

Az eljárás által visszaadott utolsó szegmensvégeindex a teljes idősor végét jelöli, ezért azt nem tekintettük belső töréspontnak, és az eredmények évekké alakítása előtt eltávolítottuk. A belső töréspontindexeket két egymást követő év közötti határként értelmeztük. Egy visszaadott belső index ugyanis az új szegmens első megfigyelését jelöli, így a törés az azt megelőző és az adott év közé esik. Az 1991-es és 1992-es megfigyelés közötti törést ezért 1991/1992 formában közöljük.

Egy történeti vagy véletlenszerűen kiválasztott év és a detektált határ távolságát a határt alkotó két évhez mért abszolút eltérések kisebbségeként számítottuk. Ennek megfelelően az 1991-es és az 1992-es történeti év távolsága egyaránt nulla az 1991/1992-es határtól.

A véletlen egybeesések alapszintjét két, eltérő kérdésre irányuló permutációs teszttel határoztuk meg. Az első teszt azt vizsgálta, hogy az időablakos elemzésben kialakult Δ -kategóriák megfigyelt gyakorisága meghaladta-e a hasonló szerkezetű, véletlenszerű évkészletek esetében várható gyakoriságot. Minden permutációs ismételtsben tématerületenként pontosan annyi véletlen évet sorsoltunk, ahány ténylegesen tesztelt év az adott témához tartozott. A sorsolás az 1978–2025 közötti időtartományból, tématerületenként visszatevés nélkül történt. Az 1978-as alsó korlát biztosította, hogy minden kisorsolt évhez rendelkezésre álljon a Δ kiszámításához szükséges teljes öt éves bázisidőszak.

Az 5000 ismételts mindegyikében a tényleges tesztalmazsal azonos témánkénti szerkezetű, összesen 86 elemű véletlen tesztalmazt hoztunk létre, amelyre ugyanazt az időablakos számítást és kategorizálást alkalmaztuk. A véletlenszám-generátor kezdőértéke 123 volt. A teszt egyoldali, felsőfarkú próba: az empirikus p-érték azon permutációk arányát mutatja, amelyekben az adott kategória gyakorisága elérte vagy meghaladta a megfigyelt gyakoriságot.

A második teszt azt vizsgálta, hogy a PELT által algoritmikusan detektált határok közelebb helyezkedtek-e el a tématerületenként kijelölt történeti évekhez, mint a véletlenszerűen kiválasztott évkészletekhez. Tématerületenként és permutációs ismételtsenként pontosan annyi véletlen évet sorsoltunk, ahány ténylegesen tesztelt történeti év az adott témához tartozott. A sorsolás az 1972–2025 közötti időtartományból, visszatevés nélkül történt, mivel ehhez a távolságalapú összehasonlításhoz nem volt szükség megelőző bázisidőszakra.

Minden ismételtsben a detektált PELT-határok mindegyikéhez megkerestük a legközelebbi véletlen évet, majd a határonként kapott távolságokat átlagoltuk. Az 5000 ismételtshez a véletlenszám-generátor 42-es kezdőértékét használtuk. A teszt egyoldali, alsófarkú próba: az empirikus p-érték azon permutációk arányát fejezi ki, amelyekben az átlagos távolság legfeljebb akkora volt, mint a tényleges történeti évkészlet esetében. Annál a tématerületnél, amelynél a PELT nem azonosított belső töréspontot, a távolságalapú összehasonlítást nem lehetett elvégezni.

Az első permutációs teszt megőrzi a tématerületek eltérő tesztszámát és a teljes tesztalmazban belüli súlyát, az átfedő időablakokból származó függőséget azonban nem szünteti meg teljesen. Ez a korlát a megfigyelt és a permutált adatokra egyaránt vonatkozik. A két permutációs teszt eltérő kérdésre és eltérő véletlen alapszintre épül, ezért eredményeik egymással közvetlenül nem hasonlíthatók össze.

4. Eredmények

4.1. A közös fordulópontok alapján kialakított időszakok

A 4. táblázatban alkalmazott kilenc időszak határai megegyeznek az 1. táblázatban bemutatott egységes periodizáció korszakhatáraival (2.1. alfejezet). A nyolc közös fordulópontot – 1982, 1989/1990, 1995, 2004, 2008, 2010, 2020 és 2022 – valamennyi tématerületre azonos módon alkalmaztuk. Ez a korszakolás a leíró összehasonlítás előzetesen kialakított időbeli kerete, nem pedig a cikkcímek statisztikai elemzéséből származó eredmény.

A 4. táblázat azt mutatja be, hogy az egyes időszakokban megjelent valamennyi cikk mekkora hányada kapcsolódott a tíz tématerülethez. Mivel egy közlemény több tématerülethez is tartozhatott, a részesedések időszakonkénti összege meghaladhatja a 100 százalékot. A tematikusan be nem sorolt közlemények önálló kategóriaként nem szerepelnek a táblázatban, de az időszakonkénti összes cikkszám részeként a részesedések nevezőjébe beleszámítottak.

A tématerületek részesedése időszakonként eltérően alakult. Az 1972–1981 és 1982–1989 közötti időszakban a nemzetközi kereskedelem és versenyképesség rendelkezett a legnagyobb részesedéssel, miközben a fejlődő országok és a globális gazdaság témája is számottevően jelen volt. A *Rendszerváltás és gazdasági átmenet* kategória 1990–1994 között érte el legmagasabb, 16,7 százalékos részesedését, majd a későbbi időszakokban visszaszorult.

Az európai uniós integráció részesedése 1995–2003 között 21,6, 2004–2007 között pedig 23,6 százalék volt. A gazdaságpolitika és makrogazdaság témája 2008 után több időszakban is nagyobb súlyt kapott: részesedése 2008–2009 között 13,3, 2010–2019 között 16,2, 2022–2025 között pedig 17,1 százalékot ért el. A legutóbbi időszakban a monetáris politika és pénzügyi rendszer részesedése 18,1 százalékra emelkedett, ami e tématerület legmagasabb időszakai értéke. Ugyanebben az időszakban a nemzetközi kereskedelem, az európai uniós integráció, az agrárgazdaság és a nemzetközi gazdasági jog részesedése több korábbi időszak értékénél alacsonyabb volt.

A tíz téma terület százalékos részesedése a közös fordulópontok alapján kialakított időszakokban, 1972–2025

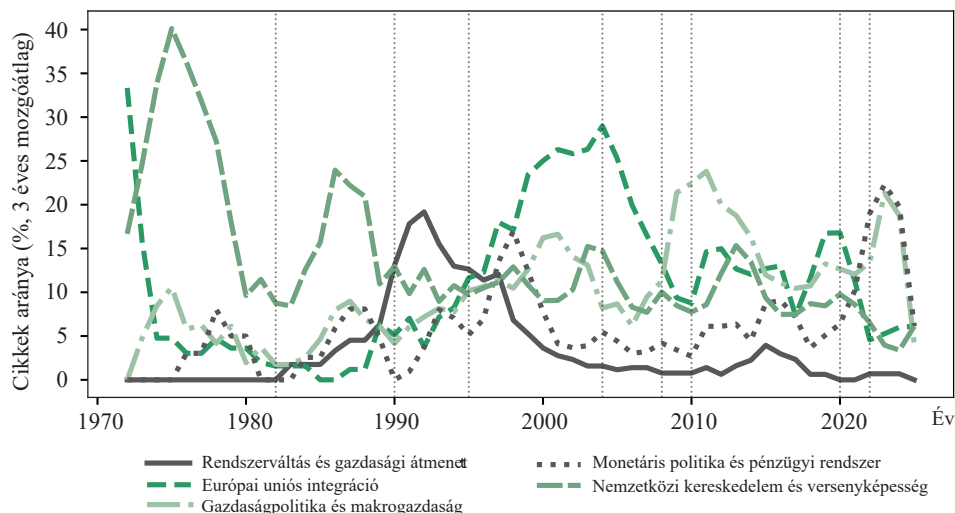
Téma terület	1972–1981	1982–1989	1990–1994	1995–2003	2004–2007	2008–2009	2010–2019	2020–2021	2022–2025
Rendszerváltás és gazdasági átmenet	0,0	2,1	16,7	5,9	1,5	0,0	1,8	0,0	0,5
Nemzetközi kereskedelem és versenyképesség	22,3	15,1	10,4	10,5	12,3	8,0	9,6	9,1	4,5
Költségvetési és fiskális politika	0,0	4,1	3,5	3,2	7,9	8,0	5,5	9,1	6,0
Monetáris politika és pénzügyi rendszer	3,3	4,1	6,2	7,1	3,9	5,3	5,7	8,0	18,1
Vállalati gazdaságtan és privatizáció	2,5	6,8	6,2	5,6	5,4	5,3	4,6	5,7	3,5
Európai unió integráció	5,0	1,4	6,9	21,6	23,6	12,0	13,0	13,6	5,5
Agrárgazdaság és élelmiszer-piacok	2,5	2,1	5,6	6,6	4,4	4,0	1,6	0,0	0,5
Nemzetközi gazdasági jog és befektetésvédelem	7,4	3,4	5,6	8,3	11,3	9,3	11,9	10,2	2,0
Fejlődő országok és globális gazdaság	13,2	10,3	2,1	6,4	4,9	5,3	4,8	3,4	3,5
Gazdaságpolitika és makrogazdaság	5,0	4,8	7,6	12,3	8,9	13,3	16,2	11,4	17,1
n (cikk)	121	146	144	408	203	75	437	88	199

Forrás: Saját számítás az MTMT-export alapján, a 2026. évi részleges adatok nélkül.

Az 1. ábra az áttekinthetőség érdekében öt kiválasztott tématerület éves részesedésének alakulását szemlélteti. A hároméves mozgóátlag kizárólag az évenkénti ingadozások vizuális mérséklését szolgálja; a PELT-alapú töréspontkeresést a simítatlan éves idősorokon végeztük.

1. ábra

**Öt kiválasztott tématerület éves százalékos részesedésének alakulása,
1972–2025**

Megjegyzés: Az ábrán hároméves mozgóátlaggal simított idősorok szerepelnek. A szaggatott függőleges vonalak a közös fordulópontokat jelölik. Az 1989/1990-es határt az ábrán az új időszak első événél, 1990-nél ábrázoltuk. A PELT-alapú töréspontkeresés a nyers éves idősorokon történt.

Forrás: Saját számítás az MTMT-export alapján.

Az ábrán fokozatos emelkedések, visszaesések és rövidebb időtávú ingadozások egyaránt megfigyelhetők; a tematikus változások nem minden esetben koncentrálnak egyetlen év környezetére. Az ábra ezért önmagában nem alkalmas a közös fordulópontok és a tematikus változások közötti kapcsolat értékelésére. Az előzetesen kijelölt tématerületi fordulópont-javaslatok és a megfigyelt változások összevetését a következő két alfejezet mutatja be.

4.2. Az időablakos összehasonlítás eredményei

Az időablakos elemzésben összesen 86 tématerület-év párt vizsgáltunk meg a 3.3–3.5. alfejezetben ismertetett eljárással. Az 5. táblázat a megfigyelt Δ -kategóriák gyakoriságát hasonlítja össze a témánkénti tesztszámot megőrző permutációs eljárással meghatározott véletlen alapszinttel.

5. táblázat

A megfigyelt Δ -kategóriák gyakorisága a struktúramegőrző véletlen alapszinthez viszonyítva

Kategória	Megfigyelt (n=86)	Struktúramegőrző véletlen átlag	Empirikus p-érték
Nagy pozitív elmozdulás	10 (11,6%)	11,09 (12,9%)	0,704
Mérsékelt pozitív elmozdulás	19 (22,1%)	14,98 (17,4%)	0,131
Érdemi elmozdulás nem látható	30 (34,9%)	31,07 (36,1%)	0,648
Negatív elmozdulás	27 (31,4%)	28,86 (33,6%)	0,719

Megjegyzés: A teszt egyoldali, felsőfarkú próba. Az empirikus p-érték azon permutációk arányát mutatja, amelyekben az adott kategória gyakorisága elérte vagy meghaladta a megfigyelt gyakoriságot.

Forrás: Saját számítás az MTMT-export alapján; struktúramegőrző permutációs teszt 5000 ismétléssel (3.7. alfejezet).

A mérsékelt pozitív elmozdulások aránya a megfigyelt tesztthalmazban 22,1 százalék volt, míg a permutált tesztthalmazok átlaga 17,4 százalékot tett ki. A megfigyelt gyakorisághoz tartozó empirikus p-érték 0,131 volt, így a felsőfarkú összehasonlítás nem érte el a 0,05-ös szignifikanciaszintet. A nagy pozitív elmozdulások megfigyelt aránya 11,6 százalék volt, ami alacsonyabb a permutációs eloszlás 12,9 százalékos átlagánál. Az *Érdemi elmozdulás nem látható* és a *Negatív elmozdulás* kategória megfigyelt gyakorisága ugyancsak közel állt a permutációs átlaghoz.

Egyik kategória empirikus p-értéke sem volt 0,05-nél alacsonyabb. Az időablakos vizsgálat ezért nem szolgáltatott statisztikailag megbízható bizonyítékot arra, hogy az előzetesen kijelölt tématerületi fordulópontok környezetében a vizsgált elmozduláskategóriák – köztük a pozitív tematikus elmozdulások – a véletlenszerű évkészletek esetében várhatónál gyakrabban fordultak volna elő.

4.3. Az algoritmikusan detektált évhatarok eredményei

A nyers éves részesedési idősorokon végzett PELT-alapú elemzés a tíz téma-területből kilencnél azonosított legalább egy belső évhatarát. A *Vállalati gazdaság-tan és privatizáció* tématerületnél az alkalmazott paraméterezés mellett nem jelent meg belső töréspont. A detektált évhatarokat és a tématerületenként kijelölt történeti évekhez viszonyított átlagos távolságukat a 6. táblázat mutatja be.

6. táblázat

A PELT által detektált évhatarok és a tématerületi fordulópont-javaslatokhoz viszonyított távolságuk

Tématerület	Detektált évhatar(ok)	Átlagos távolság a javasolt évektől	Véletlen bázisvo-nal átlaga	p-érték
Rendszerváltás és gazdasági átmenet	1986/1987, 2001/2002	1,00 év	2,76 év	0,227
Nemzetközi kereskedelem és versenyképesség	1991/1992	0,00 év	2,32 év	0,273
Költségvetési és fiskális politika	1991/1992	3,00 év	2,36 év	0,744
Monetáris politika és pénzügyi rendszer	1991/1992	0,00 év	1,83 év	0,326
Vállalati gazdaságtan és priva-tizáció	(nincs belső töréspont)	–	–	–
Európai uniós integráció	1991/1992	0,00 év	1,76 év	0,342
Agrárgazdaság és élelmiszerpi-acok	1991/1992, 2011/2012	2,00 év	2,37 év	0,539
Nemzetközi gazdasági jog és befektetésvédelem	2001/2002, 2021/2022	1,00 év	2,24 év	0,359
Fejlődő országok és globális gazdaság	1986/1987	2,00 év	2,04 év	0,676
Gazdaságpolitika és makrogaz-daság	1996/1997	1,00 év	1,75 év	0,579

Forrás: Saját számítás az MTMT-export alapján; PELT-alapú töréspontkeresés és 5000 ismétléses, egyoldali alsófarkú permutációs teszt (3.6–3.7. alfejezet).

Az 1991/1992-es évhatár öt tématerületnél jelent meg:

1. a nemzetközi kereskedelem és versenyképesség,
2. a költségvetési és fiskális politika,
3. a monetáris politika és pénzügyi rendszer,
4. az európai uniós integráció, valamint
5. az agrárgazdaság és élelmiszerpiacok esetében.

A nemzetközi kereskedelem, a monetáris politika és az európai uniós integráció témájánál az évhatár egyik oldalán álló 1991-es év pontosan egybeesett az adott témához előzetesen kijelölt egyik történeti évvel, ezért az átlagos távolság e három tématerületnél nulla volt.

A távolságalapú permutációs teszt azonban egyik tématerületnél sem eredményezett 0,05-nél alacsonyabb empirikus p-értéket. A legalacsonyabb érték a *Rendszerváltás és gazdasági átmenet* tématerülethez tartozott ($p = 0,227$), ezt a nemzetközi kereskedelem és versenyképesség ($p = 0,273$), majd a monetáris politika és pénzügyi rendszer ($p = 0,326$) követte. Ezek az értékek is meghaladták a választott szignifikanciaszintet.

Az 1991/1992-es évhatár több tématerületen történő megjelenése figyelemre méltó, hipotézisképző leíró mintázat. A permutációs eredmények alapján azonban nem állapítható meg, hogy a PELT által detektált évhatárok összességében közelebb helyezkednének el az előzetesen kijelölt tématerületi fordulópont-javaslatokhoz, mint ami véletlenszerű évkészletek esetében várható.

5. Összefoglalás és következtetések

A tanulmány azt vizsgálta, hogy a magyar gazdaságtörténet előzetesen kijelölt fordulópontjai időben egybeesnek-e a *Külgazdaság* cíkcímeiben megfigyelhető tematikus változásokkal. A leíró eredmények több, történetileg értelmezhető átrendeződést mutattak. A rendszerváltás és gazdasági átmenet témája 1990–1994 között, az európai uniós integráció 1995–2007 között, a gazdaságpolitika és makrogazdaság, valamint a monetáris politika és pénzügyi rendszer pedig a későbbi időszakokban ért el magasabb részesedést. Ezek a mintázatok összhangba hozhatók az érintett időszakok meghatározó gazdasági és gazdaságpolitikai folyamataival, önmagukban azonban nem bizonyítják a történeti események és a folyóirat tematikus változásai közötti kapcsolatot.

A két, eltérő kérdésre irányuló permutációs vizsgálat egyike sem eredményezett 0,05-nél alacsonyabb empirikus p-értéket. Az egyoldali, felsőfarkú időablakos vizsgálatban egyik elmozduláskategória megfigyelt gyakorisága sem haladta meg statisztikailag szignifikáns mértékben a véletlen alapszintet. A mérsékelt pozitív elmozdulások aránya ugyan meghaladta a permutációkkal kapott átlagot, de az eltérés nem érte el a 0,05-ös szignifikanciaszintet ($p = 0,131$). A PELT által detektált évhatárok és a tématerületenként kijelölt történeti évkészletek távolságát vizsgáló, egyoldali alsófarkú próba ugyancsak egyik tématerületnél sem eredményezett 0,05-nél alacsonyabb empirikus p-értéket.

Az 1991/1992-es évhatár öt tématerületnél jelent meg a PELT által detektált töréspontként. Ezek közül háromnál az évhatár egyik oldalán álló 1991-es év pontosan egybeesett az adott témához előzetesen kijelölt egyik történeti évvel. Ez figyelemre méltó, hipotézisképző leíró mintázat, a permutációs eredmények alapján azonban nem különíthető el megbízhatóan a véletlen egybeeséstől.

A kutatás tudományos újszerűsége mindenekelőtt abban áll, hogy egy több mint öt évtizedes folyóirat-állomány tematikus változásait nem kizárólag leíró bibliometriai eszközökkel vizsgálja, hanem az előzetesen meghatározott gazdaságtörténeti fordulópontokat az idősorokból algoritmikusan azonosított töréspontokkal kapcsolja össze, majd az észlelt időbeli megfelelést véletlen alapszinthez viszonyítja. Empirikus szempontból ugyancsak lényeges eredmény, hogy a történetileg jól értelmezhető tematikus átrendeződések ellenére a vizsgálat nem mutatott ki statisztikailag igazolható, rendszeres időbeli kapcsolatot a kijelölt fordulópontok és a folyóirat cíkcímeinek tematikus változásai között.

Ez az eredmény egyben árnyalja a publikációs tartalmak tematikus evolúciójával foglalkozó bibliometriai szakirodalom következtetéseit. A co-word elemzések és a tudományterképezési eljárások régóta abból indulnak ki, hogy a publikációk fogalomhasználatának és témaszerkezetének változása alkalmas lehet egy kutatási terület fejlődésének követésére (Callon et al., 1983; Cobo et al., 2011), és hosszabb idősorokon a témák megjelenése, növekedése és visszaszorulása kvantitatív módszerekkel is feltárható (Han, 2020). A jelen vizsgálat ehhez képest azt mutatja, hogy a tematikus változás kimutathatósága és annak valamely külső történeti eseményhez rendelése két különböző kérdés: az idősorban megfigyelhető vagy algoritmikusan detektálható átrendeződés önmagában még nem igazolja, hogy annak időzítése a feltételezett gazdaságtörténeti fordulópontokhoz kapcsolódik. Ez összhangban áll a töréspontelemzés módszertani irodalmával is, amely szerint az algoritmikusan azonosított töréspontok az alkalmazott modell és paraméterezés mellett elkülönülő

idősorszakaszokat jelölnek, de történeti jelentésük külön értelmezést és ellenőrzést igényel (Killick et al., 2012; Truong et al., 2020).

Elméleti szempontból az eredmények arra utalnak, hogy egy szakfolyóirat tematikus szerkezete nem tekinthető a külső gazdasági környezet egyszerű vagy közvetlen leképeződésének. A gazdasági események és a publikációs témák közötti kapcsolatot közvetítheti többek között a szerzői közösség összetétele, a szerkesztőségi prioritások változása, a kéziratok elkészítésének és megjelentetésének időigénye, valamint magának a tudományos diskurzusnak a belső dinamikája. A történeti periodizáció és a folyóirat tematikus periodizációja ezért nem szükségképpen esik egybe. A negatív statisztikai eredmény ebben az értelemben nem a gazdaságtörténeti korszakolás érvényességének cáfolata, hanem annak empirikus jelzése, hogy a kétféle időbeli szerkezet közötti kapcsolat összetettebb a közvetlen esemény–tematikus reakciómechanizmusnál.

Gyakorlati szempontból a vizsgálat azt jelzi, hogy a folyóiratok hosszú távú tematikus idősorai alkalmasak lehetnek a szerkesztőségi és tudományszervezési önreflexió támogatására. Segítségükkel azonosíthatók a tartósan jelen lévő, felértékelődő vagy visszaszoruló tématerületek, és összevethetők a folyóirat szakmai profiljának, szerzői körének vagy szerkesztési gyakorlatának változásaival. Az eredmények ugyanakkor arra is figyelmeztetnek, hogy az egyes gazdasági válságokhoz, intézményi reformokhoz vagy gazdaságpolitikai fordulatokhoz közeli tematikus csúcsokat nem célszerű automatikusan az adott esemény folyóiratbeli hatásaként értelmezni. A módszer ezért elsősorban diagnosztikai és hipotézisképző eszközként alkalmazható.

Az eredmények értelmezését több módszertani korlát szűkíti. A témabesorolás kizárólag a cíkcímekre épült, amelyek csak részlegesen tükrözik a közlemények tartalmát. A kulcsszólista kézi ellenőrzése egyetlen tématerületre és időszakra terjedt ki. A rendszer több, szándékosan tág kulcsszót – például „adó”, „bank”, „válság”, „növekedés”, „jogi”, „szerződés” és „átmenet” – is tartalmaz, amelyek nem szándékolt összefüggésekben is előfordulhatnak. A teljes kulcsszólista rétegzett mintán végzett, kiterjedt kézi ellenőrzése nem történt meg.

A történeti fordulópontok és a közös korszakhatárok kijelölése részben kutatói döntésen alapult, és nem előzte meg minden eseményre kiterjedő, szisztematikus szakirodalmi feltárás. Az évtartományok tesztévékké alakítása sem minden esetben egységes, előzetesen rögzített szabály alapján történt. A tematikus elmozdulások minősítési küszöbeit az adatok áttekintése után határoztuk meg, ezért a kategóriák és a hozzájuk kapcsolódó összevetések feltáró jellegűek.

Az éves cikkszám ingadozása, az idősor végén rövidülő vizsgálati ablakok, valamint az átfedő időablakokból eredő függőség ugyancsak befolyásolhatta az eredményeket. A PELT büntetőparaméterére nem készült szenzitivitásvizsgálat. Az elemzés továbbá egyetlen folyóiratra vonatkozik, amelynek tematikáját a külső gazdasági környezet mellett a mindenkori szerkesztőség összetétele és szakmai irányultsága, a szerzői közösség, valamint a folyóirat szerkesztési és közlési gyakorlata is alakíthatta.

A kutatás folytatásában ezért indokolt a címek mellett az absztraktok, később pedig – lehetőség szerint – a teljes szövegek vizsgálata. A kulcsszóalapú besorolást független kódolók bevonásával és megfelelő validációs mutatókkal célszerű ellenőrizni. Szükséges továbbá a történeti fordulópontok szisztematikusabb szakirodalmi megalapozása, valamint az időablakok, kategóriahatárok és PELT-paraméterek változtatása mellett kapott eredmények szenzitivitásának elemzése.

Külön kutatási irányt jelenthet a tematikus változások összekapcsolása a folyóirat szerzői és intézményi szerkezetének időbeli átalakulásával. Ez lehetővé tenné annak vizsgálatát, hogy egy-egy téma terület felértékelődése mennyiben kapcsolódott új szerzői csoportok vagy intézmények megjelenéséhez, illetve a szerkesztőségi korszakok változásához. A *Külgazdaság* tematikus változásait hasonló profilú hazai és külföldi folyóiratokkal is célszerű összevetni. Az éves cikkszámok eltérését binomiális vagy béta-binomiális modellezés kezelhetné. Egy ilyen, szélesebb adatbázisra épülő kutatás megalapozottabban vizsgálhatná, hogyan kapcsolódik egymáshoz a gazdaságtörténeti környezet, a szerkesztési gyakorlat, a szerzői közösség és a gazdasági folyóiratok tematikus változása.

Hivatkozások

- Bod, P. Á. (2019). A magyar gazdaságpolitika 1989 és 2019 között. *Gazdaság és Pénzügy*, 6(1), 16–38. <https://doi.org/10.33926/GP.2019.1.2>
- Callon, M., Courtial, J.-P., Turner, W. A., & Bauin, S. (1983). From translations to problematic networks: An introduction to co-word analysis. *Social Science Information*, 22(2), 191–235. <https://doi.org/10.1177/053901883022002003>
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the Fuzzy Sets Theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146–166. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.10.002>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285–296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Green, W. A. (1995). Periodizing world history. *History and Theory*, 34(2), 99–111. <https://doi.org/10.2307/2505437>
- Han, X. (2020). Evolution of research topics in LIS between 1996 and 2019: An analysis based on latent Dirichlet allocation topic model. *Scientometrics*, 125(3), 2561–2595. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03721-0>
- Kaposi, Z. (2002). *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*. Dialóg Campus Kiadó.
- Killick, R., Fearnhead, P., & Eckley, I. A. (2012). Optimal detection of changepoints with a linear computational cost. *Journal of the American Statistical Association*, 107(500), 1590–1598. <https://doi.org/10.1080/01621459.2012.737745>
- Pénziránytű Alapítvány. (é. n.). *A kétszintű bankrendszer kora*. Letöltés dátuma: 2026. augusztus 23. <https://mnbl00.penziranytu.hu/felkeszitok/a-ketszintu-bankrendszer-kora>
- Truong, C., Oudre, L., & Vayatis, N. (2020). Selective review of offline change point detection methods. *Signal Processing*, 167, 107299. <https://doi.org/10.1016/j.sigpro.2019.107299>
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

Mellékletek

1. melléklet: A címek tematikus besorolásához alkalmazott kulcsszavak és egyeztetési szabályok

A cím szerinti témabesorolást egyszerű részszó-, azaz karakterlánc-egyezéssel végeztük. Egy közleményt akkor rendeltünk egy tématerülethez, ha kisbetűssé alakított címe az adott témához tartozó kulcsszólista legalább egy elemét tartalmazta. A részszóegyezés miatt a „kereskedelem” kulcsszó például a „külkereskedelemben” alakra is illeszkedik. A „kereskedelmi” alakot a listában külön szereplő „kereskedelmi” kulcsszó azonosítja.

A keresés nem tett különbséget a kis- és nagybetűk között. Ékezet-normalizálást, morfológiai elemzést és nyelvi szótövezést nem alkalmaztunk. Egyes kulcsszavak – például „agrár”, „vállalati” és „beruházásvéd” – szándékosan olyan formában szerepelnek, amely több toldalékolt vagy összetett alak azonosítását is lehetővé teszi.

Egy közleményt több tématerülethez is hozzárendeltünk, ha címében több tématerület legalább egy-egy kulcsszava előfordult. Ha egyetlen kulcsszó sem illeszkedett, a közlemény az *Egyéb / nem besorolható* technikai maradékkategóriába került. Ez a kategória önálló tématerületként nem szerepel az eredménytáblázatokban. Az ide sorolt közlemények ugyanakkor részei az adott év teljes cikkállományának, ezért a tematikus részesedések nevezőjében figyelembe vettük őket.

A tíz tématerület teljes kulcsszólistája:

Tématerület	Kulcsszavak
Rendszerváltás és gazdasági átmenet	rendszerváltás; átmenet; transition; privatizáció; privatization; állami vállalat; tervgazdaság; piacgazdaság; kgst után; kgst megszűnt; kgst összeomlás; kgst reformja; kgst-reform
Nemzetközi kereskedelem és versenyképesség	külkereskedelem; export; import; versenyképesség; nemzetközi kereskedelem; trade; competitiveness; komparatív előny; kereskedelmi; kereskedelem
Költségvetési és fiskális politika	költségvetés; fiskális; államháztartás; adó; fiscal; budget; államadósság; deficit
Monetáris politika és pénzügyi rendszer	monetáris; jegybank; árfolyam; infláció; bank; pénzügyi rendszer; monetary; inflation; hitel; valuta
Vállalati gazdaságtan és privatizáció	vállalati; vállalkozás; cégek; corporate; vállalatirányítás; tulajdonosi; menedzsment; vállalatok
Európai uniós integráció	európai unió; eu-; uniós; csatlakozás; integráció; european union; brexit; közösségi
Agrárgazdaság és élelmiszerpiacok	agrár; mezőgazdaság; élelmiszer; agricultural; agrárpiac; food market
Nemzetközi gazdasági jog és befektetésvédelem	jogi; egyezmény; „jog”; működőtőke; beruházásvéd; befektetésvéd; szerződés
Fejlődő országok és globális gazdaság	fejlődő ország; globalizáció; globalization; ázsia; afrika; latin-amerika; kína; china; india; világgazdas
Gazdaságpolitika és makrogazdaság	gazdaságpolitika; makrogazdaság; gazdasági növekedés; konjunktúra; recesszió; economic policy; macroeconomic; gdp; válság; növekedés

Forrás: Saját összeállítás. A *Rendszerváltás és gazdasági átmenet* tématerület a 3.2. alfejezetben ismertett korrekció utáni kulcsszólistával szerepel. A korábbi lista az önmagában álló „kgst” kulcsszót is tartalmazta, amely a KGST-n belüli, szocialista korszakbeli rutinszerű együttműködésről szóló közleményeket is tévesen a tématerülethez sorolta. A javított lista ezért kizárólag a KGST megszűnésére, összeomlására vagy reformjára utaló összetett kifejezéseket tartalmazza.

A nemzetközi tőkebeáramlás hatása Latin-Amerika gazdasági növekedésére

KUTASI GÁBOR – NÉMETH BERNADETT*

Javítják-e a beáramló külföldi közvetlen tőkebefektetések (Foreign Direct Investments – FDI) a latin-amerikai és a karibi országok gazdasági növekedési lehetőségét? A tanulmány 15 országra, az 1995 és 2023 közötti időszakra kiterjedő paneladatbázison teszteli a kutatási kérdést fix hatású modell alkalmazásával. A modell a GDP-felhasználás megközelítésére épít, és kiegészíti azt az FDI-vel, valamint olyan strukturális tényezőkkel, mint a humán fejlettség és a K+F-ráfordítások, illetve a munkanélküliséggel. A regressziós eredmények szerint az FDI szignifikáns és pozitív hatást gyakorol a térség GDP-növekedésére. Ezzel párhuzamosan megerősítést kapott részben az is, hogy a strukturális és intézményi tényezők sem mellőzhetők a növekedési képesség szempontjából.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: C33, F21, F43, N16, O10.

Kulcsszavak: FDI, Latin-Amerika, gazdasági növekedés, endogén növekedés, panelregresszió.

* Kutasi Gábor egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar.

E-mail: kutasi.gabor@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7381-4935>

Németh Bernadett, egyetemi hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Közgazdálkodás és Közpolitika MA szak

A kézirat 2025. november 25-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2026.70.7-8.29>

Abstract

The impact of international capital inflows on economic growth in Latin America

GÁBOR KUTASI – BERNADETT NÉMETH

Do inflows of foreign direct investment (FDI) improve the economic growth potential of Latin American and Caribbean countries? This study tests this research question using a fixed-effects model based on a panel database covering 15 countries and the period from 1995 to 2023. The model is based on the GDP expenditure approach and supplements it with FDI and structural factors such as human capital development, R&D expenditures, and unemployment. According to the regression results, FDI has a significant and positive effect on GDP growth in the region. At the same time, the study partially confirms that structural and institutional factors cannot be overlooked when considering growth potential.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: C33, F21, F43, N16, O10.

Keywords: FDI, Latin America, economic growth, endogenous growth, panel regression.

Bevezetés

A külföldi közvetlentőke-befektetések világgazdasági szerepe a globalizáció felgyorsulásával egyre meghatározóbbá vált, különösen a fejlődő országokban, ahol a külső tőke nem csupán beruházási forrást, hanem technológiatranszfert, tudásbővülést és versenyképességi előnyöket is nyújthat. Latin-Amerika és a Karib-térség nemzetközi befektetők kiemelt célpontja: a privatizációs hullámok, a kereskedelmi liberalizáció és a régió integrációs folyamatai a tőkebeáramlások összességében jelentős növekedéshez vezettek. A régió kiváló terepet kínál annak vizsgálatára, hogy a külföldi működő tőke hogyan hat a gazdasági növekedésre.

Az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának adatai szerint az 1990-es éveket követően Latin-Amerika a külföldi közvetlentőke-befektetések egyik vezető célpontjává vált. Ebben az időszakban számos észak-amerikai, európai és ázsiai fejlett ország kezdett Latin-Amerikára lehetséges befektetési célterületként tekinteni. Ez az eladósodásból kilábaló Latin-Amerika gazdaságának kulcsfontosságú támasz volt. A tanulmány kutatási kérdése: hogyan hatottak a beáramló külföldi közvetlentőke-befektetések Latin-Amerika és a Karib-térség GDP-növekedésére az 1995 és 2023 közötti időszakban?

A tanulmány az FDI *spillover* (tovagyűrűző) hatásait is elemzi, amelyek a kutatás-fejlesztésen, az emberi fejlődés tényezőin, illetve a foglalkoztatottságon ke-

resztül érvényesülnek a gazdasági növekedésben. Ilyen hatások közé sorolandó a technológiai haladás, amely Latin-Amerikában a 2000-es évek elején nagy mértékben volt a külföldi vállalatoknak betudható. A téma azért is aktuális, mert a koronavírus-járvány utáni gazdasági átrendeződés, a globális értékláncok regionális újjászerveződése (*nearshoring*), valamint a latin-amerikai országok megnövekedett szerepe a kritikus nyersanyagok és a zöldátálláshoz kapcsolódó beruházások területén ismét a külföldi közvetlentőke-befektetések növekedési szerepére irányította a figyelmet. A nemzetközi szakirodalom ugyan széles körben vizsgálta az FDI és a gazdasági növekedés kapcsolatát Latin-Amerikában, azonban kevesebb kutatás elemzte a 2020 utáni időszakot egységes paneladatbázison, a makrogazdasági növekedési tényezők és a strukturális változók együttes figyelembevételével. A hazai szakirodalomban az FDI elsősorban a közép- és kelet-európai gazdaságok és a magyar tőkebeáramlás összefüggésében jelent meg, míg a latin-amerikai térségre irányuló, panelökonometria megközelítésű empirikus vizsgálatok száma korlátozott.

A tanulmány hipotézise, hogy a globalizációt követően, az 1995. évtől napjainkig Latin-Amerika és a Karib-térség gazdasági növekedése szignifikáns mértékben a külföldi közvetlentőke-befektetések közvetlen és közvetett hatásainak köszönhető. A latin-amerikai országok GDP-jének növekedése tehát pozitív összefüggést mutat a beáramló FDI mennyiségének növekedésével.

A tanulmány a kérdés megválaszolására panelökonómiai módszertant alkalmaz. A kutatás alapja 15 latin-amerikai és karibi országot lefedő, 1995 és 2023 közötti adatokat tartalmazó paneladatbázis a Világbank, az IMF, az UNDP és az OECD adatai alapján. Homogenitási szempontok és adatminőségi problémák miatt a teljes latin-amerikai mintából több ország kikerült. A panelregresszió végül a Hausman-teszt eredményére építve a fix hatású modellt alkalmazza. Az elemzés várakozásaink szerint azt igazolja, hogy az FDI a régióban továbbra is fontos növekedési hajtóerő.

1. Releváns háttérfolyamatok és trendek

1.1. A régió sajátosságai

Annak megértéséhez, hogy az FDI hogyan és milyen hatásokkal járul hozzá a térség növekedéséhez, fontos Latin-Amerika strukturális sajátosságainak figyelembevétele. Az empirikus modellek az FDI globális növekedésösztönző hatását általánosságban tesztelik. Alvarado (2017) szerint a tőke abszorpcióját és a tovagyu-

rűző (*spillover*) hatások érvényesülését a térségben nagymértékben meghatározzák történelmi, intézményi és strukturális tényezők. A fejlődés-gazdaságtanból a régió jól ismert sajátossága a duális gazdasági szerkezet, amelyben elkülönülnek a magas termelékenységgű, modern – gyakran multinacionális tőkével támogatott vagy exportorientált – szektorok és az alacsony hatékonyságú, technológiailag elmaradott, alacsony képzettségű munkaerőt igénylő ágazatok (CEPAL, 2011; Szentes, 1999). Ebben a struktúrában a technológiaintenzív ágazatokban megjelenő tőke (például a kvaterner¹ szektor növekedése) elvileg képes lenne tudástranszfert generálni, de a hazai kkv-szektor korlátozott abszorpciós kapacitása és alacsony K+F-szintje miatt a horizontális és vertikális *spillover*-hatások elmaradnak vagy elszigeteltek maradnak (Sass, 2016; Zhang, 2001).

Ami az útfüggőséget illeti, a gyarmati örökség strukturális torzulásai a mai napig meghatározzák a gazdaságpolitikai mozgásteret. Acemoglu et al. (2001, 2005) rámutatnak, hogy a térségben történelmileg kialakult extraktív (kizsákmányoló) intézmények a tulajdonjogok gyenge védelméhez, politikai instabilitáshoz és a tőkeallokáció tartós hatékonyságvesztéséhez vezettek. Ez a történelmi háttér magyarázza, hogy az FDI növekedési hatása Latin-Amerikában miért nem automatikus, és miért függ nagymértékben az intézményi környezet minőségétől, a kormányzati hatékonyságtól és a korrupció szintjétől (Al-Nasser, 2010; Azam, 2021). Erre volt a latin-amerikai társadalompolitika válasza a neostrukturális, amely a neoliberalis szabad tőkeáramlást némileg eltérítette annak érdekében, hogy a külföldi vállalatokkal szembeni egyoldalú függőség és kiszolgáltatottság ne rontson tovább a társadalmak nagy részét kitevő, kiszolgáltatott, képzetlen, szegény néptömegek helyzetén (Sunkel, 1993; Leiva, 2008). A gyarmati múlttal szoros összefüggésben áll a nyersanyagexport dominanciája a teljes külkereskedelemben. Ez az exportszerkezet konzerválja a nyersanyagárak globális ingadozásának való kiszolgáltatottságot. A nyersanyagszektorba irányuló tőkebeáramlás jellemzően tőkeintenzív enklávákat hoz létre, amelyek kevés beszállítói kapcsolatot alakítanak ki a hazai gazdasággal, ezáltal korlátozott mértékben járulnak hozzá a fenntartható és széles bázisú GDP-növekedéshez (Penfold & Curbelo, 2013; Yao, 2021).

Érdemes megemlíteni a régió országaiból kinövő ún. *translatinas* multinacionális vállalatok felemelkedését is. A privatizáció és a regionális integrációk hatására megjelentek a globális szinten is versenyképes saját nagyvállalatok (például

¹ A kvaterner vagy negyedik gazdasági szektort a tudásalapú és információs gazdaság (kutatás-fejlesztés, információs technológiák, oktatás és a magas szintű információs és szellemi szolgáltatások) alkotja.

az Embraer, a Vale vagy a Cemex). Miközben kihasználják a hazai duális gazdaság előnyeit (olcsó munkaerő, nyersanyagok), ezek a vállalatok maguk is FDI-kiáramlást produkálnak, így átalakítják a régió belüli tőkeáramlás dinamikáját és a növekedési struktúrákat (Endrődi-Kovács & Goreczky, 2020; Szent-Iványi, 2016).² A latin-amerikai sajátosságok magyarázatot adnak arra, hogy a modelljeinkben kapott FDI-együtthatók miért mutatnak feltételes és heterogén képet. Az FDI pozitív növekedési hatása ugyanis csak akkor tud tartósan érvényesülni, ha a gazdaságpolitika az intézményi reformokon és a humán tőke fejlesztésén (Human Development Index – HDI) keresztül képes áthidalni a történelmi duális szerkezetből és a nyersanyagfüggőségből fakadó hátrányokat. A HDI javulása utal az általános jólét, az iskolázottság és az egészség fejlődésére Latin-Amerikában.

1.2. Az FDI szerepe a latin-amerikai gazdasági növekedésben

Az 1970-es években a regionális integrációk fejlődése és a globalizáció terjedése és mélyülése nyomán a külföldi közvetlentőke-befektetések száma jelentős növekedésnek indult. Szentes (1999:456–478) vagy Endrődi-Kovács & Goreczky (2020), illetve Szent-Iványi (2016), valamint Sass (2016) és Szent-Iványi & Vigvári (2012) részletesen feldolgozta az erőforrás/piac/hatékonyság/stratégiai előnyöket kereső vállalati motivációkat. Egy másik megközelítésben a Dunning (1980, 1988) által összeállított OLI-paradigma szintén teljes skálát ad arról, hogy melyek a vállalatok nemzetköziesedésének mozgatórugói a tulajdonosi, a lokációs és az internalizálási előnyökön alapuló csoportosításban.

Az FDI a fogadó ország gazdaságára is pozitívan hat, nemcsak a tőkefelhalmozás, hanem az úgynevezett tovaggyűrűző (*spillover*) hatásai miatt is. A tovaggyűrűző hatások kapcsán az FDI által közvetített tudás- és technológiatranszfer csatornáit kiemelt jelentőséggel bírnak a Blomström & Kokko (1998) által kidolgozott koncepcióban, amely szerint a pozitív externáliák horizontális, vagyis az azonos iparági verseny- és demonstrációs hatásokon és vertikális, azaz a beszállítói-vevői kapcsolatokon keresztül érvényesülnek. Ezt a koncepciót igazolva Aitken & Harrison (1999) egy dél-amerikai ország, Venezuela energiaszektorát vizsgálva kimutatta, hogy a horizontális *spillover* rövid távon pozitív és negatív hatásokkal is jár. Javorcik (2004) a vertikális kapcsolatok alapján azonosított szignifikáns termelékenységi hatásokat.

² A régió multinacionális folyamatait kormányközi megközelítésben is igyekeznek felerősíteni a különböző regionális integrációs próbálkozások, amelyek sorozatos kudarcát részletesebben Szent-Varga (2020) tekintette át.

Kugler (2006) megerősítette, hogy az ágazati kapcsolatok kulcsszerepet játszanak a tudásterjedésben.

Ide sorolható az FDI által előidézett technológiai előrelépés és a humán tőke fejlődése, amely magába foglalja a munkanélküliség csökkentését, a magasabb iskolázottsági mutató elérését és a know-how átadása révén egyfajta tudástranszfert is képvisel. A neoklasszikus növekedési modell a gazdasági növekedést a tőke, a munka és az exogén technológia mennyiségével magyarázza (Solow, 1956). Ezt meghaladva az endogén növekedési elmélet – Arrow (1962), Romer (1986; 1990), Lucas (1988), valamint Barro & Sala-i-Martin (2003) alapján – azt hangsúlyozza, hogy a technológiai fejlődés nem külső adottság, hanem a gazdaságon belüli folyamatok eredménye. Kornai (2011), Csaba (2006) és Halmai (2014) szintén kiemelik az innováció és a humán tőke jelentőségét, ugyanakkor rámutatnak ezek intézményi beágyazottságára.³ Az abszorpciós kapacitás jelentőségét illetően Szent-Iványi & Vigvári (2012) rámutat arra, hogy Közép- és Kelet-Európában a technológiai *spillover* mértéke az intézményi környezettől és a vállalati hálózatok fejlettségétől függ, míg Sass (2016) szerint a beszállítói integráció és a humán tőke minősége meghatározó a tudástranszfer sikerességében. A tőkefelhalmozás tehát növeli a tapasztalat révén keletkező tudást, az innovációk pozitív externáliákat generálnak, a humán tőke pedig fokozza a technológia alkalmazásának hatékonyságát. Így a termelékenységnövekedés a tudás bővülésén és a humán tőke fejlesztésén keresztül fenntartható. Az FDI tehát nemcsak tőkét hoz, hanem tudástranszfert és technológiai fejlődést is.

Az endogenitás forrását feltáró új intézményi közgazdaságtan szerint a növekedés determinánsai végső soron az intézmények. Acemoglu et al. (2001, 2005) és Acemoglu & Robibson,

(2012) empirikus eredményei alapján a tulajdonjogok védelme, a jogállamiság és az inkluzív intézmények határozzák meg a tőkeallokáció és a technológiai adaptáció hatékonyságát. E megközelítésben az FDI növekedési hatása nem autonóm, hanem az intézményi minőség által befolyásolt (Acemoglu et al., 2005; Benczes, 2011; Muraközy, 2012). Emiatt indokolt a HDI és a K+F-költség szerepeltetése a tanulmányban.

Latin-Amerikában az FDI technológiai haladásra és innovációra gyakorolt hatásai jelentősek, mert a 2000-es évek elején a magánszektor finanszírozta a kutatás-

³ Fási et al. (2025) erre építve továbbmennek, és az innovációs és a humán tőke szerepét az Ipar 5.0 emberközpontú logikáján keresztül úgy értelmezik, hogy az innováció csak akkor járul hozzá a gazdasági növekedéshez, ha a társadalmak kiépítik azt a bizalmat, készségeket és alkalmazkodóképességet, amelyre a munkavállalóknak szükségük van ahhoz, hogy produktívan foglalkozzanak az FDI által kínált új technológiákkal.

fejlesztési (K+F) beruházások közel 50 százalékát (OECD, 2018:76). A magánfinanszírozók közül pedig a legjelentősebbek az olyan külföldi vállalatok voltak, mint a Siemens, a General Electric, a Cargill, a P&G és még sok más (Penfold és Curbelo, 2013). Egy adott országban a humán fejlődés határozza meg az ott élő emberek oktatási, egészségügyi és jövedelmi lehetőségeit. Az FDI hozzájárulhat a szakképzés elősegítéséhez, mivel az egyes országok igyekeznek alkalmazkodni a multinacionális vállalatok változó készségigényeihez (Ibarra-Olivo et al., 2024).

A külföldi közvetlentőke-befektetések latin-amerikai növekedésben betöltött szerepét számos tanulmány vizsgálta az elmúlt másfél évtizedben. Az FDI és a növekedés közötti kapcsolatot vizsgáló empirikus szakirodalom nagy része panelökonometriai, kauzalitási és hosszú távú egyensúlyi modelleket használt, különböző időszakokra vonatkozóan. Alvarado (2017) 19 latin-amerikai ország paneladatbázisán vizsgálta az FDI és a GDP közötti kapcsolatot. Arra a következtetésre jutott, hogy a külföldi közvetlentőke-befektetések pozitív hatást gyakorolnak a gazdasági növekedésre, de ez a hatás nagymértékben függ az intézményi minőségtől, a kereskedelmi nyitottságtól és az emberi tőke szintjétől. A kedvező strukturális feltételekkel rendelkező országok erősebb növekedési hatást mutatnak. Rjoub et al. (2016) 7 latin-amerikai országot elemeztek az 1995 és 2013 közötti időszakra. A panelregressziós modell eredményei azt mutatták, hogy az FDI hozzájárulása a GDP növekedéséhez jelentős volt, az FDI nem szorított ki belföldi beruházásokat. Ők is hozzátették, hogy a hatás az emberi tőkétől és az intézményi háttértől is függ. Owusu-Nantwi & Erickson (2019) ugyancsak megerősítette a dél-amerikai országokra vonatkozóan, hogy az FDI növekedési hatásának felerősítésében az intézményi minőség, a pénzügyi piacok fejlettsége és az exportstruktúra a meghatározó tényező. Vedia-Jerez & Chasco (2016) Dél-Amerika esetében azonosította a hosszú távú növekedés tényezőit. Eredményei egybeesnek a fenti következtetésekkel. Zhang (2001) is megerősítette mindezt szélesebb körű országelemzéssel, amely Latin-Amerikára is kiterjedt. Granger-kauzalitást vizsgálva megállapította, hogy az FDI növekedést ösztönző hatása nem automatikus: tartós pozitív kapcsolat csak azokban az országokban mutatható ki, amelyek exportorientált gazdaságpolitikával, megfelelő humán tőkével és technológiai abszorpciók kapacitással rendelkeznek. Latin-Amerikában a szerző eredményei heterogén képet mutatnak, a pozitív hatás csak bizonyos országokra jellemző.

Nwaogu & Ryan (2015) dinamikus panel- és térbeli gazdasági modelleket alkalmazott 34 latin-amerikai országra. Úgy találta, hogy az FDI önmagában nem magyarázza következetesen a növekedést. A hatást jelentősen befolyásolják más

külső tőkeforrások, például a segélyek és a hazautalások, valamint országspecifikus intézményi tényezők. Al-Nasser (2010) VAR-modell alkalmazásával és több latin-amerikai ország Granger-oksági vizsgálata alapján kétirányú kapcsolatot azonosított: egyrészt a növekedés vonzza a külföldi közvetlentőke-befektetéseket, másrészt a külföldi közvetlentőke-befektetések serkentik a növekedést. Azt is kiemelte, hogy ez a kölcsönhatás csak akkor stabil, ha az ország megfelelő technológiai és intézményi feltételekkel rendelkezik. Azam (2021) panel ARDL- és Pooled Mean Group modelleket alkalmazott 14 latin-amerikai és karibi ország negyedéves adataira a 2002 és 2018 közötti időszakra. Megállapította, hogy az FDI önmagában nem stabil növekedési forrás. A politikai stabilitásra, a kormányzati hatékonyságra és a korrupció mértékére vezette vissza a hatásfokot. Vagyis a vállalatok számára kedvező üzleti és intézményi környezet esetén a külföldi közvetlentőke-befektetések pozitívan járulnak hozzá a GDP növekedéséhez.

Yao (2021) Latin-Amerika és Ázsia országait vizsgálva azt találta, hogy a beáramló FDI pozitív hatással van a növekedésre, azonban az egyes régiók között jelentős különbségek vannak aszerint, hogy milyen típusú és minőségű a beérkező tőke. A magas technológiai tartalmú befektetések erősebb növekedési impulzust adnak, mint az alacsony hozzáadott értékű, főként kitermelő ágazatokba irányulók.

A szakirodalom alapján arra lehet következtetni, hogy a külföldi közvetlentőke-befektetéseknek potenciálisan pozitív hatása van a gazdasági növekedésre Latin-Amerika esetében, de ez a hatás nem automatikus és nem általánosítható. Az általánosítható közös tanulság szerint az intézményi minőség, a humán tőke fejlesztése és a gazdaságpolitikai nyitottság a legfontosabb feltétele annak, hogy a külföldi közvetlentőke-befektetések valódi és tartós növekedési forrássá váljanak a régióban. Ez a tanulmány a makrogazdasági növekedési megközelítés alapján elemmez, a politikai gazdaságtani (azaz intézményi és strukturális) tényezőket a kutatásra fordított kiadások, a HDI és a munkanélküliség testesíti meg.

2. Statisztikai helyzetkép az elmúlt 2 évtized latin-amerikai FDI-dinamikájáról

1995 óta a CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe – Latin-Amerikai és Karibi Gazdasági Bizottság) évente kiadja a Külföldi közvetlentőke-befektetések Latin-Amerikában és a Karib-térségben című jelentését. E sorozat alapján az FDI a 2000-es évek elején elsősorban az Amerikai Egyesült Államokból

és az Európai Unióból érkezett. A legtöbb befektetés ebben az időszakban Argentínába, Brazíliába, Chilébe és Mexikóba irányult (UNCTAD, 1996). 1990 és 2010 között a kontinens részesedése a globális jövedelemtermelésben (azaz az összesített GDP-ben) 5,1-ről 7,8 százalékra, a globális kereskedelemben 4,1-ről 6,1 százalékra emelkedett, a külföldi közvetlentőke-befektetések globális áramlásában pedig 2,7-ről 4,9 százalékra nőtt, ez is visszafogott részesedés volt a világ tőkepiacán.

A 2020-as évet követően a koronavírus-járvány által előidézett gazdasági válságból kilábalva 2022-ben Latin-Amerikába és a Karib-térségbe 224,6 milliárd dollár közvetlen külföldi tőkebefektetés áramlott, ami több mint 55,2 százalékos növekedés volt 2021-hez képest, illetve az eddigi évek során ez volt a valaha mért legnagyobb érték (OECD, 2023:54).

Az országok súlyát tekintve az elmúlt évek során a legtöbb külföldi tőkebefektetés Brazíliába, Mexikóba, Chilébe, Kolumbiába és Argentínába érkezett. Brazília már az 1990-es évek közepén is jelentős célpontja volt az FDI-nek, a gazdasági liberalizáció és az ország privatizációs törekvései vonzották a külföldi befektetőket. A későbbiekben Brazília elsősorban a mezőgazdaság, az energia és a bányászat területén vált az FDI legjelentősebb célpontjává, a 2010-es évek után ezeket a területeket felváltotta a technológia és a szolgáltatási szektor. Mexikó az 1994. évi, a beruházások és a kereskedelmi akadályok lebontását célzó NAFTA (North American Free Trade Agreement – Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) bevezetése után vált jelentős FDI-t vonzó országgá (MNB, 2015), elsősorban az autóipar és az elektronikai cikkek területén, később ezekhez csatlakozott a szolgáltató szektor. A kontinens legnagyobb gazdaságaként Argentína is az 1990-es években vált célponttá. Elsősorban a mezőgazdaságba irányultak a befektetések, de az energiaipar is kiemelt terület maradt. Chile a bányászat miatt vált fontossá, főként az ott található réz kitermelése miatt. Kolumbiában a kőolaj- és a földgázipar vonzotta a befektetőket. A legfontosabb országok térségbe áramló FDI-ben elfoglalt részesedését az 1. táblázat szemlélteti öt évenkénti léptékben.

Az FDI-beáramlás (*flow*) célországok szerinti megoszlása

(A Latin-Amerikába irányuló FDI = 100 százalék)

Év	Brazília	Mexikó	Chile	Kolumbia	Argentína
1995	45	15	5	5	10
2000	50	20	5	5	7
2005	45	20	6	7	7
2010	40	22	7	8	10
2015	35	25	5	8	10
2020	30	20	7	10	7

Forrás: UNCTAD, Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual.
<https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>

Az 1. táblázat szerint Brazília volt minden évben az FDI-beáramlás vezető célpontja. Az említett öt gazdaságra jutott a kontinensre áramló tőke közel 70-80 százaléka. Az 1990-es évek közepén az FDI elsősorban a szolgáltató (tercier) ágazatba irányult. Ezt az magyarázza, hogy ebben az időben jelentős volt a privatizáció, illetve a közszolgáltatások és a távközlés is fejlődésnek indult, a beáramló FDI több mint 60 százaléka ide érkezett. A második legjelentősebb FDI-vonzó ágazat a feldolgozóipar volt, majd ezt követték a természeti erőforrások. Latin-Amerika számos természeti erőforrással rendelkezik, azonban az 1990-es évek közepén ez az ágazat csak az FDI 12 százalékát vette fel. A természeti erőforrások közül a legjelentősebb befektetések Venezuelába irányultak, az ott található kőolajtartalékok miatt (UNCTAD, 1998:252–255, 2004:97–99).

Az ezredforduló után csökkent a befektetés a feldolgozóiparban. Ez a globális értékláncok átalakulásának és különböző versenyképességi problémáknak volt betudható. Amíg 2010-ben a befektetések 25 százaléka irányult a feldolgozóiparba, addig ez a szám 2020-ban mintegy 15 százalékkal csökkent. Ezzel szemben a természeti erőforrásokba áramló FDI növekedésnek indult. Ez nagyrészt azzal kapcsolatos, hogy a latin-amerikai államok számos olyan intézkedést hoztak, amelyek megnyitották a külföldi befektetők számára a kőolaj-kitermelést. 2020-ban már az FDI 28 százaléka jutott erre az ágazatra (Penfold & Curbelo, 2013). A szolgáltatás szektor az ezredforduló után is fontos maradt, a 2010-es években a befektetések több mint 50 százaléka irányult ide, ezt a 2020-as években minimális csökkenés követte.

A kvaterner szektorba 2010-ben az FDI csupán 5 százaléka áramlott, ez azonban folyamatosan növekedett, 2020-ban elérte a 12 százalékot (2. táblázat).

2. táblázat

Az FDI-beáramlás (*flow*) megoszlása ágazatok szerint Latin-Amerikában

(Összes *flow* = 100 százalék)

Év	Primer szektor (bányászat, természeti erőforrások)	Szekunder szektor (pl. feldolgozóipar)	Tercier szektor (szolgáltatások)	Kvaterner szektor (kutatás-fejlesztés)
1995	12	28	60	
2010	20	25	50	5
2020	28	15	45	12

Forrás: UNCTAD, Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual. <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>

3. A panelelemzés módszertana

Tanulmányunk a GDP növekedése és a beáramló FDI közötti kapcsolatot vizsgálja Latin-Amerikában és a Karib-térségben 1995 és 2023 között. Az időszak kiválasztását az indokolta, hogy a globalizáció és a vállalatok nemzetköziesedése az 1990-es évek közepétől teljesedett ki. Az eredményt torzító kiugró értékek elkerülésére homogenitátesztet és szűrést végeztünk. Első lépésben a 34 latin-amerikai és karibi ország közül kizártuk azokat, ahol az egy főre jutó GDP-átlag 50 százalékánál nagyobb mértékű volt a különbség. A szelektáláshoz az IMF helyi pénznem vásárlóerő-paritásra átszámolt nemzetközi dollárban meghatározott értékét vettük alapul. A kilógó értékek miatt kihagyott országok a következők: Antigua és Barbuda, Aruba, Bahama-szigetek, Bolívia, Haiti, Honduras, Nicaragua, Trinidad és Tobago. Bár az átlagos eltérés 50,5 százalék volt, Argentínát mégsem hagytuk ki, mert a vizsgált időszak éveinek túlnyomó többségében az eltérés nem érte el az 50 százalékot, emellett gazdaságilag jelentős latin-amerikai országnak számít.

A fennmaradt országokra az adatbázishoz szükséges adatokat a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) adatbázisából állítottuk össze. Második szűrési lépésben, ha a szükséges változók hiányoztak, az adott országot szintén kihagytuk az elemzésből. Így kizártuk Barbados, Dominikát, Grenadát, St. Kitts és Nevis, St. Luciát, St. Vincent és Grenadinest, Suriname-ot, valamint Venezuelát. Harmadik

szűrési lépésként a maradék országcsoportból kizártuk az EU listája alapján adó-paradicsomnak minősülő országokat (Belize, Panama),⁴ hogy az oda csupán adó-előnyökért menekített tőke ne torzítsa az elemzést.⁵ A fenti háromlépcsős kizárás jelentősen növelte a csoport homogenitását. Egyrészt a nagyon alacsony GDP-vel rendelkező karibi szigetországok, másrészt a politikai instabilitás miatt nem jól működő piacgazdaságok (például Venezuela⁶) kerültek ki a mintából. Az adatbázisban maradt a következő 15 ország: Argentína, Brazília, Chile, Columbia, Costa Rica, Dominikai Köztársaság, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Guyana, Jamaica, Mexikó, Paraguay, Peru, Uruguay.

3. táblázat

A változók tartalma

Változó	Definíció	Forrás
GDPGR	A bruttó nemzeti össztermék reálértékének (átlagáras értékből számított) éves növekedése, állandó áras GDP-ből számítva, nem PPP alapú.	IMF WEO
FDI	Az FDI esetében a külföldi közvetlen tőkebefektetések nettó beáramlása (flow) a GDP százalékában.	Világbank
RND	A kutatásra és fejlesztésre (K+F) fordított bruttó hazai kiadások a GDP százalékában.	Világbank ⁷
UNEMP	Munkanélküliség, százalék.	IMF WEO
HDI	Human Development Index (emberi fejlődési index), 0 és 1 közötti érték.	UNDP
INF	Az infláció százalékos éves változása.	IMF WEO
NX	Nettó export a GDP százalékában.	IMF WEO
HC	Háztartások fogyasztási kiadásai a GDP százalékában.	IMF

⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/68819.pdf>

⁵ Hearn (2026) alapján a karibi országok egy része esetében a tőkeáramlás vizsgálata módszertanilag problematikus azok offshore-jellege miatt. Bermuda és a Kajmán-szigetek az FDI globális áramlásában közvetítő szerepet töltenek be. Az ezekben az országokban regisztrált tőkemozgások sok esetben nem valós termelő beruházásokat, hanem adóoptimalizálási, vállalatcsoporton belüli finanszírozási és vagyonkezelési tranzakciókat tükröznek, ami torzízza a tőkeáramlások és a makrogazdasági fundamentumok közötti összefüggéseket, mert nem a reálgazdasági tőkevonzó képességet, hanem a nemzetközi pénzügyi közvetítő funkciót méri.

⁶ Venezuela politikailag torzító hatásának magyarázatát lásd Buxton et al. (2019) és Nagy (2020).

⁷ World Bank Group. <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

Változó	Definíció	Forrás
GE	Kormányzati fogyasztás a GDP százalékában.	IMF WEO
GFCF	Bruttó állóeszköz-felhalmozás a termelt eszközök beszerzése (a használt eszközök vásárlását is tartalmazza), beleértve a termelők által saját használatra előállított ilyen eszközök előállítását.	OECD ⁸

Forrás: IMF, Világbank, UNDP, OECD.

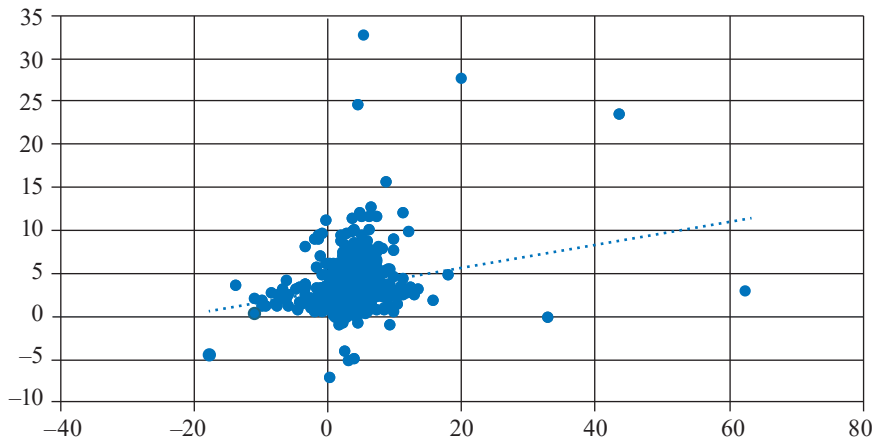
A regressziót a GDP felhasználási egyenletére alkalmaztuk, amely szerint a GDP-t a háztartások fogyasztása, a vállalatok beruházása, a kormányzati fogyasztás és a nettó export alkotja. Mindezt kiegészítettük a GDP-növekedésre ható további változókkal és az FDI-vel. A függő változó a GDP éves növekedési rátája (GDPGR). A determinánsok a következők: az FDI, a háztartások fogyasztása (HC), a kormányzati kiadások (GE), a nettó export (NX), a bruttó állóeszköz-felhalmozás mint beruházás (GFCF), a technológiai fejlődés (RND), az emberi fejlődés indexe (HDI), a munkanélküliségi ráta (UNEMP) és a kockázatot megtestesítő infláció (INF). Mind-ezeket a 3. táblázat ismerteti részletesen.

Az 1., 2. és 3. ábra leíró megközelítésben szemlélteti a GDP-növekedés és az FDI, valamint további 2 strukturális változó, a HDI és az RND összefüggését ugyancsak a GDP-növekedéssel. (A 15 országból képzett leíró statisztika a függelék 6. táblázatában található.) A trendvonalak érzékeltetik, hogy feltételezhető az FDI kedvező hatása a növekedésre. A HDI és az RND negatív trendje pedig magyarázható azzal, hogy ezek annál magasabbak, minél fejlettebb egy ország, ugyanakkor magasabb fejlettségi szinten lassúbb a növekedési ütem (lásd Barro, 1991; Borensztein et al., 1998).

⁸ OECD. <https://www.oecd.org/en/data/indicators/investment-gfcf>.

1. ábra

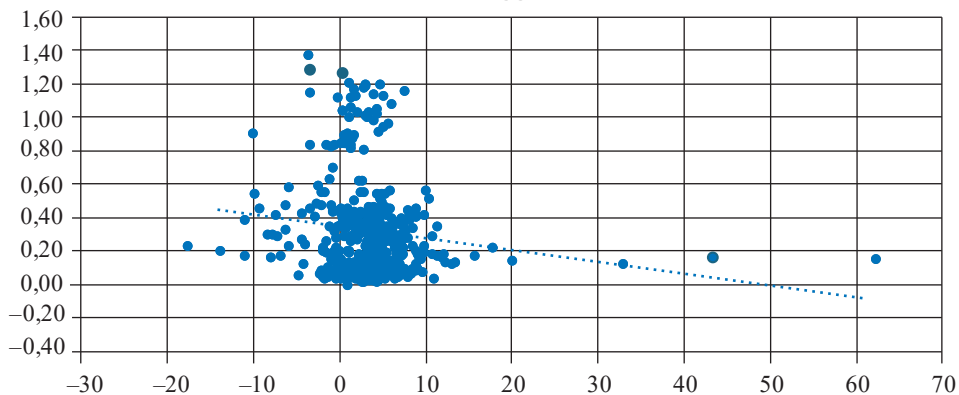
Az FDI-flow (függőleges tengely) és a GDP-változás (vízszintes tengely) közötti összefüggés

Forrás: Saját szerkesztés.

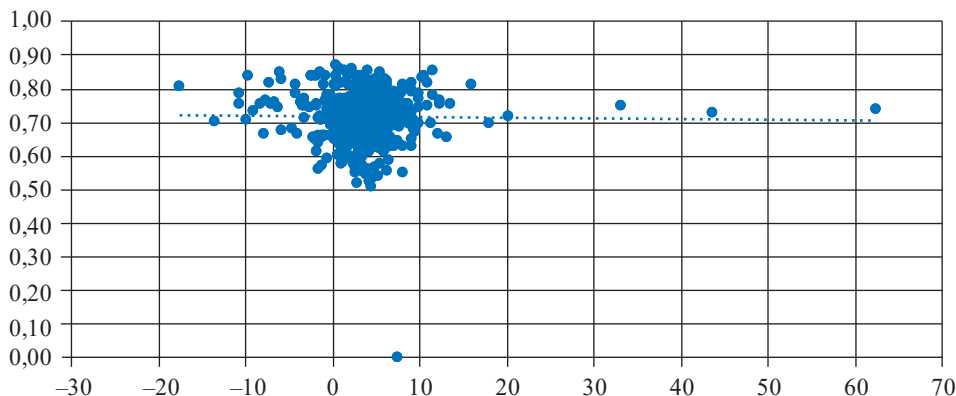
2. ábra

Az RND (függőleges tengely) és a GDP-változás (vízszintes tengely) közötti összefüggés

Forrás: Saját szerkesztés.

A HDI (függőleges tengely) és a GDP-változás (vízszintes tengely) közötti összefüggés

Forrás: Saját szerkesztés.

A nyers adatok azt mutatják, hogy a vizsgált 15 ország összeségében az FDI beáramlása és a GDP növekedése között pozitív összefüggés várható az 1. ábra trendvonalja alapján. Ez megfelel a szakirodalom következtetéseinek és az előzetes feltételezésünknek. A 2. ábrán gyenge kapcsolat látszik az RND és a GDP-változás között. A magasabb K+F-költség – amely jellemzően a fejlettebb, technológiavezérelt gazdaságokra jellemző – alacsonyabb növekedési rátával párosul. Ez összhangban van azzal az általános megfigyeléssel, hogy a fejlettebb országokban jellemzően alacsonyabb a növekedési ütem. A 3. ábra trendvonalja nagyon gyenge összefüggést mutat, ezért ebből nem következtetünk előre.

A tanulmányban a panelregresszió módszerét alkalmaztuk (Wooldridge, 2010). A teszteket EViews szoftverrel végeztük. Paneladatbázisról lévén szó először az idő-sorok stacionaritását teszteltük –Lin–Chu-teszttel (et al., 2002). Ennek eredményeképpen (a függelék 6. táblázata) az RND, a GFCF, az UNEMP és a HC idősorok esetében az első differenciálttal kellett dolgoznunk, mert a nyers adatok nem voltak stacionáriusak. A multikollinearitás (független változók közötti korreláció) kizárása érdekében végzett korrelációs teszt esetében a szigorúbb küszöbértéket követtük, és 0,6 korrelációs abszolút érték felett már megfontoltuk változók kizárását. A függelék 7. táblázata alapján egyetlen változó pár esetében jelentkezett a túlzott korreláció problémája, az NX és a HC között. A kettő közül a HC-t zártuk ki két megfontolás alapján. Egyrészt a tanulmány középpontjában az FDI hatáselemzésével lényegé-

ben a gazdasági nyitottság áll, ezért a háztartások fogyasztása kevésbé fontos, mint a nettó export. Másrészt a második legmagasabb korrelációs abszolút érték (0,55), amely közelíti a küszöbértéket, a HC és a HDI között áll fent, így ezt a korrelációs problémát is kezeli a HC elhagyása.

A regresszió egyenlete a következő:

$$GDPGR_{i,t} = C + \beta_1 GDPGR_{i,t-1} + \beta_2 FDI_{i,t-1} + \beta_3 RND_{i,t-3} + \beta_4 UNEMP_{i,t} + \beta_5 HDI_{i,t} + \beta_6 INF_{i,t} + \beta_7 NX_{i,t-1} + \beta_8 GE_{i,t} + \beta_9 GFCF_{i,t-1} + u \quad (1)$$

ahol a β_0 a konstans, az i az adott ország, t az adott év jelölése, $GDPGR_{i,t-1}$ a függő változó egy éves késleltetett értéke, $t-1$ illetve $t-3$ az egyes determinánsok késleltetett értéke. (A későbbi tesztelés során úgy találtuk, hogy az FDI, az NX és a differenciált GFCF esetében egyéves, a differenciált RND esetében a hároméves késleltetettjük az optimális a modell illeszkedési pontosságának elérése érdekében. Az FDI esetében a mellékletben szerepeltetjük az ezt alátámasztó kauzalitást.) A panelregresszió megfelelő modelljének kiválasztásához Hausman-tesztet végeztünk, amely szerint, ha a p -érték 0,05-nél kisebb, akkor fix hatásokat tartalmazó panelmodell-, ha nagyobb, akkor a véletlen hatásokat tartalmazó hatású panelmodell-regressziót kell végezni. A Hausman-teszt p -értéke 0,0000, ezért a fix hatású panelregressziót végeztük el.

4. A regresszióelemzés eredményei

A regresszió elemzés a fix hatású modellváltozatra épült. A megfigyelések száma 459. A 4. táblázatban szereplő R^2 (0,5351) azt jelzi, hogy a modell a GDP-növekedési ráta entitások közötti különbségeinek 53,5 százalékát megmagyarázza. Az FDI mért hatása statisztikailag szignifikáns, a gazdasági növekedéssel kapcsolatos koefficiense pozitív előjelű, tehát a latin-amerikai országcsoportra is igazoltuk azt a tételt, hogy az FDI pozitív hatást gyakorol a GDP növekedésére. Ez alátámasztja azt a tényt, amely szerint a beáramló külföldi tőkebefektetések hozzájárulnak a gazdasági növekedéshez. Az FDI koefficiense 0,6867, ami alátámasztja azt a feltételezést, hogy a beáramló külföldi tőke hozzájárul a termelési kapacitások bővüléséhez, a technológiai transzferhez és a termelékenység javulásához. Ez összhangban áll a szakirodalom jelentős részével, amely szerint az FDI a fejlődő régiók egyik fontos növekedési motorja.

Fix hatásokat tartalmazó panelregresszió eredményei, függő változó GDPGR

Determináns	Koefficiens, szignifikancia
konstans	−7,4416
GDPGR t-1	0,1920***
FDI t-1	0,6867***
HDI	18,7541***
RNDt-3	−1,7339
UNEMP	−1,4677***
GFCF t-1	0,5839***
INF	−0,0369*
NX t-1	0,1161**
GE	−0,3983***
regresszióindikátor	érték
R2	0,5351
Prob(F-statistic)	0,0000
Akaike-kritérium	5,62
Schwarz kritérium	5,87
Hannan–Quinn-kritérium	5,72
Durbin–Watson-statisztika	2,14
megfigyelésszám	374

Megjegyzés: szignifikancia: *** 1%-on, ** 5%-on, * 10%-on.

Forrás: Saját számítás az IMF, a Világbank, az UNDP és az OECD adatai alapján.

A strukturális és intézményi változók esetében az alábbi eredmények születtek. A humán fejlettségi index (HDI) késleltetett értéke statisztikailag szignifikáns és pozitív előjelű, méghozzá kiemelkedően magas együtthatóval (18,75). Ez azt jelzi, hogy az egészségi állapot és a képzésben történő részvétel mint társadalmi és intézményi környezet meghatározó erejű mértékben befolyásolja a növekedést. A HDI különösen kiugró koefficiense arra utal, hogy a munkaerő fizikai és képzettségi minőségét determináló tényezők minden másnál erőteljesebben meghatározóak a nyersanyag-kitermelésre és feldolgozóiparra specializálódott vizsgált országcsoportban.

A munkanélküliségi ráta (UNEMP) negatív és szignifikáns kapcsolatban áll a gazdasági növekedéssel, az együttthatója $-1,47$. Ez az eredmény szintén megfelel a makroökonómiai várakozásoknak: a magasabb munkanélküliség a gazdasági erőforrások alacsonyabb kihasználtságát jelzi, amely visszafogja a GDP bővülését. A kutatás-fejlesztési ráfordítások (RND) nem bizonyultak statisztikailag szignifikáns tényezőnek. Ez azzal magyarázható, hogy a vizsgált országok többségében a K+F-ráfordítások aránya egységesen alacsony, így ezek rövid távon nem jelennek meg egyértelműen a gazdasági növekedésben. (Megjegyezzük, hogy a késleltetés növelése javította a p-értéket, de a 29 évnyi idősor nem teszi lehetővé a nagyon hosszú távú trendek vizsgálatát. Amiatt, hogy az RND első differenciáltját kellett venni és annak hároméves késleltetését használni, 4 év megfigyelésszáma veszett el az idősorból. Tehát már ennyi késleltetés következtében 25 évre korlátozódott az idősor.)

A növekedésimodell-változók esetében a következő megállapítások tehetők. A kormányzati kiadások (GE) negatív és erősen szignifikáns kapcsolatban állnak a gazdasági növekedéssel. Ez arra utalhat, hogy a vizsgált időszakban a kormányzati fogyasztás emelkedése nem feltétlenül járult hozzá a gazdasági teljesítmény bővüléséhez. Az infláció (INF) negatív és gyengén szignifikáns kapcsolatot mutat a növekedéssel. Ez arra utal, hogy a makrogazdasági instabilitás mérsékelten fékezte a gazdasági teljesítményt. A GFCF és az NX esetében statisztikailag szignifikáns pozitív kapcsolatot mutattunk ki a késleltetett változókkal, ami azt jelenti, nem meglepő módon, hogy a beruházás és a nettó export bővülése javítja a gazdasági növekedést.

A modellünk eredménye alapján a kutatási kérdésre visszacsatolva megállapítható, hogy a latin-amerikai gazdaságok GDP-növekedésének elősegítése érdekében érdemes a külföldről érkező közvetlentőke-befektetéseket ösztönözni.

Összefoglalás és következtetések

A tanulmány célja az volt, hogy empirikusan megvizsgálja: a külföldi közvetlentőke-befektetések miként járulnak hozzá a latin-amerikai országok gazdasági növekedéséhez. Az elemzés során a GDP-növekedés determinánsait Latin-Amerika makrogazdasági és intézményi sajátosságaira támaszkodva a modern növekedésselméletek keretében értelmeztük. A szakirodalmi háttér alapján a latin-amerikai országokba érkező FDI hatása nem egységes. Egyes tanulmányok (Alvarado, 2017; Rjoub et al., 2016) erős pozitív kapcsolatot mutatnak ki, míg mások szerint (Zhang, 2001; Nwaogu & Ryan, 2015) inkább feltételhez kötött a hatás.

A tanulmányunk nagy hangsúlyt helyezett a minta homogenizálására és az intézményi tényezők szerepére. Az írás különös figyelmet fordított arra, hogy kiszűrje a szélsőséges jövedelmi helyzetű és az offshore pénzügyi központként működő országokat, ezáltal csökkentette a becslések torzítását és javította azok összehasonlíthatóságát.

A 15 országot és több mint két és fél évtizedet felölelő paneladatbázis elemzése alapján a regressziós eredmények több fontos gazdaságpolitikai következtetés levonását lehetővé teszik a latin-amerikai országok számára. Az egyik legfontosabb tanulság, hogy a külföldi közvetlentőke-befektetések továbbra is a gazdasági növekedés egyik meghatározó tényezőjének tekinthetők. A panelregresszió azt mutatta, hogy az FDI szignifikáns és pozitív kapcsolatban áll a GDP növekedésével. Ez alátámasztja a hipotézist, és összhangban van a korábbi kutatások megállapításaival. A modell eredménye megerősíti, hogy az FDI továbbra is fontos növekedési tényező, de hatását a tipikus makrogazdasági tényezők – beruházás, nettó export, foglalkoztatás – mellett a fejlettségi szint is jelentősen befolyásolja.

Empirikus eredményeink alátámasztják, hogy a külföldi közvetlentőke-befektetések a vizsgált országcsoportban statisztikailag szignifikáns és pozitív hatást gyakorolnak a gazdasági növekedésre, ugyanakkor rámutatnak arra is, hogy a növekedés nagyságát a fogadó gazdaság strukturális és intézményi jellemzői lényegesen befolyásolják, ezek az FDI tovagyűrűző hatásait képesek felerősíteni. A HDI bizonyult a legerősebb növekedési determinánsnak, míg a kutatás-fejlesztési ráfordítások rövid távon nem mutattak szignifikáns kapcsolatot a GDP növekedésével. Emellett a modell visszaigazolja a klasszikus közgazdasági feltételezéseket a beruházások és a nettó export pozitív, valamint a munkanélküliség, az infláció és a kormányzati fogyasztás negatív szerepét illetően a gazdasági növekedés alakulásában.

Az FDI nem csupán finanszírozási forrásként jelenik meg, hanem technológiai transzfer, menedzsmenttudás és termelékenység-növekedés révén is hozzájárul a gazdasági fejlődéshez. Érdemes lehet további kutatások során vizsgálni, hogy az FDI szektorális megoszlása milyen hatással van a növekedésre, mivel ez is befolyásolhatja, hogy képes-e az adott ország gazdaságát fellendíteni. További kutatás alapja lehet, hogy az intézményi és a gazdasági környezet miként tud minél több FDI-t bevonítani, illetve egy adott ország miként tudja kiaknázni az ebben rejlő lehetőségeket. Latin-Amerika országai szociális, gazdasági és egyéb dimenziókban is jelentősen eltérnek egymástól, így esetleg a térség általános vizsgálatát kiegészítve érdemes lehet a különbségekre is fókuszálni. A vizsgálatok elvégezhetők más panelökonometriai modellekkel is.

A tanulmány újszerűsége, hogy a latin-amerikai és karibi országok gazdasági növekedését a GDP felhasználási megközelítésére épülő modelljében elemzi, amelyet az FDI mellett strukturális változókkal (HDI, K+F-ráfordítások, munkanélküliség) egészít ki egy 1995 és 2023 közötti homogén panelmintán. Az empirikus eredmények megerősítik, hogy az FDI pozitív növekedési hatása a régióban nem önmagában érvényesül, hanem a humán fejlettség és az intézményi környezet minősége által közvetített folyamat, ami árnyalja a korábbi, elsősorban közvetlen tőkehatásokra koncentráló megközelítéseket.

A kutatás elméleti vonatkozása az, hogy a neoklasszikus tőkefelhalmozási megközelítést az endogén növekedésemeléttel összekapcsolva értelmezi az FDI szerepét a latin-amerikai fejlődési pályán. Ezen keresztül a tanulmányban összekapcsolódik a nemzetközi FDI-szakirodalom és a hazai fejlődés-gazdaságtani megközelítés, amire alapozva új empirikus bizonyítékot szolgáltatunk a strukturális tényezők *spillover*-hatására is.

A kutatás eredményei azt sugallják, hogy a latin-amerikai országok számára a hatékony gazdaságpolitikai stratégia három pilléren alapulhat: a külföldi közvetlentőke-befektetések ösztönzésén, a humán tőke fejlesztésén és a makrogazdasági stabilitáson. A beruházási környezet javítása, a humán tőke fejlesztése, az exportorientáció erősítése és a szektorális diverzifikáció együttesen képezik azt a stratégiai keretet, amely lehetővé teszi, hogy Latin-Amerika országai maximálisan kiaknázzák az FDI-ban rejlő gazdasági potenciált.

Hivatkozások

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty*. Crown Business.
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369–1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. In P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), *Handbook of economic growth* (Vol. 1A, pp. 385–472). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
- Aitken, B. J., & Harrison, A. E. (1999). Do domestic firms benefit from direct foreign investment? *American Economic Review*, 89(3), 605–618. <https://doi.org/10.1257/aer.89.3.605>
- Al-Nasser, O. M. (2010). The determinants of capital inflows: Does Latin America differ from other regions? *International Journal of Business*, 15(3), 316–330. <https://doi.org/10.1080/10978526.2010.486715>
- Alvarado, R. (2017). Foreign direct investment and economic growth in Latin America. *Economic Analysis and Policy*, 56, 176–188. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2017.08.005>
- Arrow, K. J. (1962). The economic implications of learning by doing. *The Review of Economic Studies*, 29(3), 155. <https://doi.org/10.2307/2295952>

- Azam, M. (2021). Governance and economic growth: Evidence from 14 Latin America and Caribbean countries. *Journal of Economic Structures*, 10(1), 1–16. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00781-2>
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407. <https://doi.org/10.2307/2937943>
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. I. (2003). *Economic growth* (2nd ed.). MIT Press.
- Benczes, I. (2011). *Deficit and debt in transition: The political economy of public finances in Central and Eastern Europe*. Central European University Press.
- Blomström, M., & Kokko, A. (1998). Multinational corporations and spillovers. *Journal of Economic Surveys*, 12(3), 247–277. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00056>
- Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45(1), 115–135. [https://doi.org/10.1016/s0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/s0022-1996(97)00033-0)
- Buxton, J., Nagy, S. Gy., Ricz, J., & Soltész, B. (2019). Quo vadis Venezuela? – Mi történik Venezuelában? *KKI 4.1: A Külügyi és Külgazdasági Intézet Időszaki Kiadványa* (6) pp. 1–11.
- CEPAL (2011) *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*. No. 1142. <https://ideas.repec.org/b/ecr/col007/1142.html>
- Csaba, L. (2006). *The new political economy of emerging Europe*. Akadémiai Kiadó.
- Dunning, J. H. (1980). Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests. *Journal of International Business Studies*, 11(1), 9–31. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490593>
- Dunning, J. H. (1988). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of International Business Studies*, 19(1), 1–31. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490372>
- Endrődi-Kovács, V., & Goreczky, P. (2020). Magyar vállalatok külföldi tőkeberuházásai: Helyzetkép és a továbblépés lehetőségei. *Külügyi Szemle*, 19(3), 116–137. https://doi.org/10.47707/kulugyi_szemle.2020.3.07
- Fási, C., Marton, Á., & Szűcs, P. (2025). On the way to industry 5.0? Analysing the relationship between attitudes regarding AI and material deprivation in Hungary. *Regional Statistics*, 15(6), 1124–1149. <https://doi.org/10.15196/rs150604>
- Halmi, P. (2014). *Európai növekedési modell – válság és kilátások*. Akadémiai Kiadó.
- Hearn, B. (2026). The influence of business group control over firm disclosure in offshore financial centres: Evidence from the Caribbean. *International Business Review*, 35(4), 102576. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2026.102576>
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251. <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Ibarra-Olivo, J. E., Neise, T., Breul, M., & Wrana, J. (2024). FDI and human capital development: A tale of two Southeast Asian economies. *Journal of International Business Policy*, 7(3), 314–336. <https://doi.org/10.1057/s42214-024-00186-3>
- Javorcik, B. S. (2004). Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? *American Economic Review*, 94(3), 605–627. <https://users.ox.ac.uk/~econ0247/JavorcikAER.pdf>
- Kornai, J. (2011). *Gondolatok a kapitalizmusról*. Akadémiai Kiadó.
- Kugler, M. (2006). Spillovers from foreign direct investment. *Journal of Development Economics*, 80(2), 444–477. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2005.03.002>
- Leiva, F. I. (2008). *Latin American neostructuralism: The contradictions of post-neoliberal development*. University of Minnesota Press.
- Lin, C., & James Chu, C. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1–24. [https://doi.org/10.1016/s0304-4076\(01\)00098-7](https://doi.org/10.1016/s0304-4076(01)00098-7)
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)

- MNB (2015). *Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény. (NAFTA)*. július 18. <https://www.mnb.hu/letoltes/eszak-amerikai-szabadkereskedelmi-egyezmeny-nafta.pdf>.
- Muraközy, L. (2012). *Állam és piac Magyarországon*. Akadémiai Kiadó.
- Nagy, S. Gy. (2020). Maduro Venezuelája. In Zs. Csikós, E. Horváth (szerk.) *Diktátorok és diktatúrák a Karib térségben*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 131–145.
- Nwaogu, U. G., & Ryan, M. J. (2015). FDI, foreign aid, remittances and economic growth in developing countries. *Review of Development Economics*, 19(1), 100–115. <https://doi.org/10.1111/rode.12130>
- OECD (2018). *Business insights on emerging markets 2018*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/96b085d7-en>
- OECD (2023). *Latin American Economic Outlook 2023: Investing in Sustainable Development*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/8c93ff6e-en>.
- Owusu-Nantwi, V., & Erickson, C. (2019). Foreign direct investment and economic growth in South America. *Journal of Economic Studies*, 46(2), 383–398. <https://doi.org/10.1108/JES-11-2017-0323>
- Penfold, M., & Curbelo, J. (2013). Trends and Realities in Foreign Direct Investments in Latin America. In P. Aroca (Ed.), *Regional Problems and Policies in Latin America* pp. 553–569. https://doi.org/10.1007/978-3-642-39674-8_24
- Rjoub, H., Abu Alrub, R., Soyer, K., & Hamdan, A. (2016). Financial development, FDI, and economic growth in Latin America: A panel analysis. *Journal of Financial Studies & Research*, 1–12. <https://doi.org/10.5171/2016.542185>
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037. <https://doi.org/10.1086/261420>
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102. https://web.stanford.edu/~klenow/Romer_1990.pdf
- Sass, M. (2016). Közvetlentőke-befektetések a kelet-közép és kelet-európai EU-tagországok között. *Statistikai Szemle*, 94(8–9), 856–880. <https://doi.org/10.20311/stat2016.08-09.hu0856>
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Sunkel, O. (Ed.). (1993). *Development from within: Toward a neostructuralist approach for Latin America*. Lynne Rienner Publishers.
- Szente-Varga, M. (2020) Latin-amerikai regionális szervezetek válsága. *Felderítő Szemle*, 19(1), 45–61.
- Szentes, T. (1999). *Világgazdaságtan*. Aula, Budapest.
- Szent-Iványi, B. (2016). *Foreign direct investment in central and Eastern Europe: Post-crisis perspectives*. Palgrave, Springer, New York, London, Houndmills in Basingstoke.
- Szent-Iványi, B., & Vigvári, G. (2012). Spillovers from foreign direct investment in Central and Eastern Europe. *Society and Economy*, 34(1), 51–72. <https://doi.org/10.1556/socec.34.2012.1.5>
- UNCTAD (1996). *World Investment Report*. United Nations, New York, Geneva. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-1996>.
- UNCTAD (1998). *World Investment Report 1998: Trends and determinants*. United Nations. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-1998-trends-and-determinants>
- UNCTAD (2004). *World Investment Report 2004: The shift towards services*. United Nations. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2004-shift-towards-services>
- Vedia-Jerez, N., & Chasco, C. (2016). Long-run determinants of economic growth in South America. *Estudios de Economía*, 43(1), 23–46. [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(16\)30007-1](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(16)30007-1)
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data* (2nd ed.). MIT Press.
- Yao, Y. (2021). *Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Panel Data Analysis*. Empirical Economic Bulletin, Volume 14, Spring. <https://digitalcommons.bryant.edu/eeb/vol14/iss1/>
- Zhang, K. H. (2001). Does foreign direct investment promote economic growth? Evidence from East Asia and Latin America. *Contemporary Economic Policy*, 19(2), 175–185. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7287.2001.tb00059.x>

Függelék

5. táblázat

Leíró statisztika

Változó	Átlag	Minimum	Maximum	Szórás
GDPGR	3,28	62,29	−10,89	5,25
FDI	3,57	32,76	−7,09	3,34
GFCF	20,34	42	11,96	4,36
GOVEX	13,46	28,01	4,84	3,56
HC	69,85	93	53,5	8,48
HDI	0,72	0,87	0,51	0,07
INF	8,20	133,49	−1,17	11,47
NETX	−4,06	15,51	−35,3	8,22
RND0	0,31	1,37	0,02	0,29
UNEMP	8,30	22,45	2	3,58

Forrás: Saját számítás IMF, Világbank, UNDP, OECD adatok alapján.

6. táblázat

Levin–Lin–Chu-teszt

Változó	Nyers adat p-értéke	1. differenciált p-értéke
GDPGR	0,0000	
FDI	0,0000	
RND	0,1277	0,0000
HDI	0,0000	
GFCF	0,0896	0,0000
UNEMP	0,1392	0,0000
INF	0,0000	
NX	0,0012	
HC	0,2193	0,0000
GE	0,0145	

Megjegyzés: H_0 = egységgyököt tartalmaz, tehát nem stacionárius, ezért differenciált érték szükséges. 0,1 százalék és 5 százalék közötti szignifikancia esetén elutasítandó a H_0 , azaz stacionárius az idősor.

Forrás: EViews, saját számítás, az IMF, a Világbank, az UNDP és az OECD adatai alapján.

7. táblázat

Korrelációs mátrix

	GDPGR	FDI	GFCF	GOVEX	HC	HDI	INF	NETX	RND0	UNEMP
GDPGR	1,0000									
FDI	0,2218	1,0000								
GFCF	0,3230	0,5645	1,0000							
GOVEX	−0,0820	0,2112	0,0895	1,0000						
HC	−0,0598	−0,1619	−0,2170	−0,1881	1,0000					
HDI	−0,0127	0,0843	0,0297	0,1413	−0,5552	1,0000				
INF	−0,0957	−0,1052	−0,1874	−0,0194	−0,0543	0,0574	1,0000			
NETX	−0,0140	−0,1595	−0,2604	−0,2090	−0,7799	0,5076	0,1152	1,0000		
RND0	−0,1397	0,0091	−0,1067	0,4856	−0,2834	0,3782	0,0646	0,1366	1,0000	
UNEMP	−0,0555	0,2558	0,0590	0,4067	−0,1558	0,1586	0,0179	0,0049	0,1812	1,0000

Forrás: Saját számítás az IMF, a Világbank, az UNDP és az OECD adatai alapján.

8. táblázat

**Kauzalitásvizsgálat a GDPGR és az FDI között, éves idősor 1995–2023,
1 időszakos késleltetés**

Páros Granger-kauzalitásteszt

Nullhipotézis:	Megfigyelésszám	F-statisztika	Prob.
A GDPGR nem tekinthető az FDI Granger-okának	420	0,62611	0,4292
Az FDI nem tekinthető a GDPGR Granger-okának		62,3260	3.E-14

Páros Dumitrescu–Hurlin-panelkauzalitás-teszt

Nullhipotézis:	W-statisztika	Zbar-statisztika	Prob.
A GDPGR FDI-ra gyakorolt oksági hatása nem homogén	1,18923	0,24104	0,8095
Az FDI GDPGR-re gyakorolt oksági hatása nem homogén	2,56377	3,48055	0,0005

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Társadalmi felelősségvállalás a hazai kereskedelmi bankszektorban: CSR és ESG

BÁBOSIK MÁRIA – SÁGI JUDIT – BÁRCZI JUDIT*

A tanulmány témája a széles értelemben vett vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR – Corporate Social Responsibility és ESG – Environment, Social, Governance) elemzése a magyar kereskedelmi banki szektorban a 2008. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válságtól napjainkig, nemzetközi összefüggésben. Célja a társadalmi felelősségvállalás koncepciójának, szabályozásának és gyakorlatának bemutatása és értékelése a Magyarországon működő kereskedelmi bankok körében, valamint ezek alapján kitekintés a jövőben várható fejlődési irányokra. A szakirodalom, a szabályozás és a hazai kereskedelmi bankok jelentéseinek feldolgozása alapján a társadalmi felelősségvállalás a hazai kereskedelmi bankok esetében némileg eltér a nemzetközi trendtől a szigorúbb szabályozási környezet és a piaci sajátosságok miatt, de azzal egyezően stratégiai, integrált működési elemmé vált. A társadalmi felelősségvállalásban egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak a CSR mögötti környezeti, társadalmi és irányítási kérdések, azaz az ESG, amely a jövőben várhatóan még meghatározóbb lesz. Ez nemcsak a pénzügyi rendszer további fejlődését befolyásolja, hanem szélesebb gazdasági-társadalmi hatásokkal is jár.

* A cikk alapjául szolgáló tanulmány elkészítését az Emberi Erőforrások Minisztériuma FelsőoktatásBábosik Mária PhD-hallgató, Neumann János Egyetem Gazdaság- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, a Magyar Nemzeti Bank korábbi vezető szakértője. E-mail: NVCVN1@hallgato.nje.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3817-3949>

Sági Judit egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem – Pénzügyi és Számviteli Tanszék. E-mail: sagi.judit@uni-bge.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4197-3530>

Bárczi Judit egyetemi docens, Neumann János Egyetem. E-mail: barczi.judit@nje.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5713-0541>

<https://doi.org/10.47630/KULG.2026.70.7-8.53>

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, M14, G28, Q01.

Kulcsszavak: társadalmi felelősségvállalás; CSR; ESG; kereskedelmi bankok; Magyarország.

Abstract

Corporate social responsibility in the Hungarian commercial banking sector: CSR and ESG

MÁRIA BÁBOSIK – JUDIT SÁGI – JUDIT BÁRCZI

The subject of this study is the analysis of corporate social responsibility (CSR) and environmental, social and governance (ESG) factors – broadly defined – in the Hungarian commercial banking sector, from the 2008 international financial and economic crisis to the present day, within an international context. It aims to present and evaluate the concept, regulation, and practice of social responsibility among commercial banks operating in Hungary and, on this basis, to provide an outlook on expected future developments. Based on an analysis of the academic literature, regulatory frameworks and reports from domestic commercial banks, CSR in the case of Hungarian commercial banks differs somewhat from international trends due to the stricter regulatory environment and market-specific characteristics; nevertheless, it has become a strategic, integrated component of their operations, in line with international trends. ESG issues – the factors underpinning CSR – are playing an increasingly prominent role in social responsibility and are expected to become even more decisive in the future. This not only influences the further development of the financial system but also has wider economic and social implications.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: G21, M14, G28, Q01.

Keywords: corporate social responsibility; CSR; ESG; commercial banks, Hungary.

Bevezetés

A bankszektor központi szerepet játszik a modern gazdaságban a vállalkozások és a háztartások finanszírozójaként. A bankok speciális vállalkozások, stabil működésük fontos a pénzügyi válságok megakadályozásában. Működésük közvetlen hatásain túl a gazdaságra hitelezési döntéseiken és a gazdasági és társadalmi szereplőkkel fenntartott széles körű kapcsolatrendszerükön keresztül a bankok közvetett hatást gyakorolnak. Finanszírozási döntéseik formálják a gazdasági fejlődés szerkezetét és irányát. A bankok hosszú távú kapcsolatokat tartanak fenn az érintettek széles körével, ideértve ügyfeleiket, a befektetőket, a szabályozó hatóságokat és a helyi közösségeket. E széles körű hatás folytán a bankokra a többi gazdasági szereplőnél

szigorúbb szabályozás vonatkozik. Ennek következtében viszonyulásuk a társadalmi felelősségvállaláshoz különbözik más ágazatokétól mind időbeni megjelenését, mind jellegét tekintve.

A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) a gazdasági, társadalmi és környezeti felelősség integrálása a mindennapi üzleti tevékenységbe. Ezt tükrözi az Európai Bizottság definíciója is, amely szerint a CSR olyan önként vállalt üzleti koncepció, amely szerint a vállalatok társadalmi és környezeti szempontokat építenek be üzleti tevékenységükbe és az érdekelt felekkel való interakcióikba (Commission of the European Communities, 2001). A CSR mára a vállalati működés stratégiai szintjébe épült be, túlmutatva a korábbi jótékonyági és kommunikációs funkciókon.

A bankszektorban a CSR később jelent meg, mint sok más ágazatban, és meghatározott ágazatspecifikus vonásokat hordoz (Lentner et al., 2015). A 2008. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság után a bankoknak vissza kellett szerezniük megtépázott hírnevüket, és növelniük kellett a beléjük vetett bizalmat. Ez fokozta CSR-tevékenységüket, amely egybeesett a kockázatok felhalmozódásának korlátozására irányuló szigorúbb szabályozási törekvésekkel. Mindez jelentős hatást gyakorolt a bankok társadalmi felelősségvállalására, annak új irányt szabott. Ezt a folyamatot tovább erősítik az éghajlatváltozás, a társadalmi egyenlőtlenségek és az üzleti etika problémáinak új kihívásai.

A témaválasztás indoka a fenntarthatóság előtérbe kerülése és szükségszerűsége. A fenntartható gazdaságra történő átállásban a bankszektornak kulcsszerepe van. A téma aktualitását a klímaváltozás felgyorsulása következtében a szabályozás nagymértékű átalakulása, szigorodása indokolja, amelyhez a bankszektorban gyorsan alkalmazkodnia kell.

E tanulmánynak négy fő célja van. Először is, be kívánja mutatni a CSR-ra vonatkozó szabályozás fejlődését 2008-tól napjainkig és kiemelni ebből a fő lépéseket. Másodszor, fel kívánja tártani a Magyarországon működő kereskedelmi bankok CSR-tevékenységének fő jellemzőit, valamint az ESG-szabályozási ösztönzők és felügyeleti elvárások fenntarthatósági stratégiáikra gyakorolt hatását. Harmadszor, ismertetni kívánja a magyarországi kereskedelmi bankok CSR-tevékenységének elismerését, díjazását. Negyedszer, össze kívánja hasonlítani a Magyarországon működő kereskedelmi bankok CSR-gyakorlatát a nemzetközi trenddel.

E célok elérése érdekében a tanulmány négy kutatási kérdésre keresi a választ: (1) Hogyan változott a CSR-ra vonatkozó szabályozás a 2008. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válságtól napjainkig, és hogyan hatottak az ESG-szabályozási ösztön-

zők és felügyeleti elvárások a magyarországi kereskedelmi bankok CSR- és fenntarthatósági stratégiáira? (2) Mi a tartalma a magyarországi kereskedelmi bankok CSR-gyakorlatának? (3) Mely kereskedelmi bankokat és milyen CSR-tevékenységeket díjaztak eddig Magyarországon? (4) Milyen hasonlóságok és különbségek azonosíthatók a Magyarországon működő kereskedelmi bankok CSR-tevékenységében a nemzetközi trendhez képest?

A tanulmány alapját képező kutatás módszere a szakirodalom feltárása, a szabályozási környezet elemzése, valamint a hazai kereskedelmi bankok fenntarthatósági jelentéseinek áttekintése. A szakirodalom feltárása tematikusan, kulcsszavak segítségével történt mind a hazai, mind az angol nyelven megjelent külföldi szakirodalom körében szakkönyvek, illetve lektorált folyóiratok, kivételesen egyes újságok alapul vételével, a tanulmány megírásának idején elérhető legfrissebb források figyelembevételével. A szabályozási környezet elemzése a releváns nagy nemzetközi szervezetek, valamint a Magyar Nemzeti Bank (MNB) által a témában kiadott dokumentumokon alapult. A hazai kereskedelmi bankok fenntarthatósági jelentéseinek áttekintése a kutatás idejében legfrissebb, nyilvánosan elérhető jelentéseik tartalom-elemzésének segítségével történt CSR- és ESG-tevékenységeikre összpontosítva.

A tanulmány több szempontból is hozzá kíván járulni a hazai és a nemzetközi szakirodalomhoz. Először is, a bankszektor CSR-tevékenységét még viszonylag kevés szakirodalom tárgyalja. Ezen belül is a fejlett, illetve egyes fejlődő országok bankjai vannak a fókuszban. A tanulmány a Közép- és Kelet-Európában fekvő Magyarország bankszektorának CSR-tevékenységével és annak nemzetközi összevetésével bővíti ezeket az ismereteket. Másodszor, a CSR-ral kapcsolatos nemzetközi és hazai szabályozással a szakirodalom kevésbé foglalkozik. A tanulmány e szabályozás fejlődésének, illetve nemzetközi és hazai elemeinek bemutatásával ezt a hézagot is ki szeretné tölteni. Ily módon a tanulmány az ismereteket újszerűen fűzi össze, és érthetővé teszi a CSR-nak az ESG felé történő elmozdulását a bankszektorban, így hazánkban is.

A tanulmány szerkezete a kutatási kérdések szerint tagolódik. A bevezetés után a szakirodalmi áttekintés következik, amelyet a bankszektor társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó szabályozása, a magyarországi kereskedelmi bankok CSR-tevékenysége, annak elismerése és díjazása, valamint a nemzetközi trendhez való viszonyítása követ. Végül az eredmények összefoglalása, a következtetések, a kutatás korlátainak és lehetséges további irányainak bemutatása következik.

Szakirodalmi áttekintés

Az az elképzelés, hogy a vállalatok a profitmaximalizáláson túlmutató felelősséggel tartoznak a társadalomnak, a huszadik század első felében született. Az 1930-as években ugyanis kezdték megkérdőjelezni a vállalatról alkotott neoklaszszikus nézetet. Felvetették, hogy a vállalatoknak csupán tulajdonosaik érdekeit kell-e szolgálniuk, vagy vezetőik felelősséggel tartoznak-e a társadalom egészének (Dodd, 1932). Ez a kérdés a vállalatok szerepét és funkcióját érintette a kapitalizmus viszonyai között. Az 1950-es évekre elfogadottá vált, hogy a vállalatvezetők nemcsak részvényeseiknek (*shareholder*) tartoznak felelősséggel, hanem az érdekeltek (*stakeholder*) szélesebb körének és a közösségnek is. Ezt szögezi le Howard R. Bowen *Az üzletember társadalmi felelősségei* címmel 1953-ban kiadott könyve, amely ennek a témának az alapműve (Bowen, 1953). Ezt az irányváltást, az erősödő környezettudatosságot erősítették fel később a társadalmi mozgalmak az 1960-as években. 1963-tól a vállalatok társadalmi felelősségvállalását (CSR-ját) kezdték vizsgálni. McGuire (1963) megállapította, hogy a szociális felelősség azt jelenti, a vállalat nemcsak gazdasági és jogi kötelezettséget vállal, hanem felelősséggel tartozik azért a társadalomért, amelyben működik. Az 1970-es évek elejétől a figyelem a vezetők mellett a szervezeti szintre összpontosult. Az 1980-as évek elejére megszületett a CSR modern koncepciója. 1982-ben ugyanis Goodpaster & Matthews (1982) azt a provokatív kérdést tette fel, hogy lehet-e egy vállalatnak lelkiismerete? Ezzel azt sugallta, hogy a vállalatoktól – és nemcsak az egyénektől – elvárható az etikus működés. Ferrell et al. (2016) empirikus kutatásokkal azt is kimutatta, hogy egy vállalat CSR-gyakorlata nem áll feltétlenül ellentétben a részvényesi vagyon maximalizálásával. Ennek a felismerése hasznos ahhoz, hogy a CSR-t vállalati magatartási és irányítási kérdésként, ne pedig compliance- (megfelelőség vagy jogszabályi megfelelés, azaz hogy a szervezet működése teljes mértékben megfeleljen a törvényeknek, a külső szabályozásoknak, valamint a belső etikai kódexeknek és előírásoknak) vagy prudenciális (körültekintő vagy óvatos, biztonsági, azaz a kockázatok minimalisra csökkentését célzó) kategóriaként tekintsék. Liang & Renneboog (2017) a CSR intézményi és jogi beágyazottságát vizsgálta, és azt állapította meg, hogy az az angolszász jogrendszerű országokban általában alacsonyabb szintű, mint a kontinentális jogrendszerűekben, a legmagasabb szintű pedig a skandináv államokban. Az 1990-es években a vállalati társadalmi felelősségvállalás tovább bővült: integrálta a környezetvédelmet, az emberi jogokat és a fenntartható fejlődés alapelvét. A koncepció a vállalkozások világából kilépve más szektorokban is kezdett elterjedni, töb-

bek között a civil társadalomban, az oktatásban és a pénzügyek terén (Reisinger, 2023). A 2000-es évekre a CSR globálissá vált, amelyet a felzárkózó országokban is alkalmaznak (Szegedi et al., 2024).

A CSR-ra az ENSZ 2004. évi *Who Cares Wins – Connecting Financial Markets to a Changing World* (Aki törődik vele, nyer – A pénzügyi piacok összekapcsolása egy változó világgal) című globális jelentésében bevezetett új fogalom, az ESG (Environmental, Social, Governance), azaz környezetvédelmi, társadalmi felelősségvállalás és etikus vállalatirányítás jelentős hatással volt. Az ESG bevezetésével ugyanis azt kívánták elérni, hogy a pénzügyi mutatók mellé a fenntarthatósági és etikai szempontokat is beépítsék a befektetési döntésekbe.

A szakirodalom újabban kiterjedten foglalkozik azzal, hogy az ESG milyen hatást gyakorol a bankokra. Azmi et al. (2021) azt vizsgálták, hogy a bankok ESG-teljesítménye hogyan befolyásolja teljesítményüket a felzárkózó országokban. Arra az eredményre jutottak, hogy az alapszintű ESG-tevékenység pozitívan hatott a banki teljesítményekre, de az ESG-tevékenység erősödésével a mérethozadék csökkent. A bankok megítélését pedig a környezetbarát tevékenységek javítják a legnagyobb mértékben.

Több tanulmányban azt mérték fel, hogy az ESG hogyan hat a banki kockázatokra. Galletta & Mazzù (2023) megállapította, hogy kevesebb ESG-vita esetén a bankok kockázata kisebb. Ez alátámasztja azt, hogy a szociális és vállalatirányítási kockázatok mellé a bankoknak a klíma- és környezeti kockázatokot is integrálniuk kell kockázatkezelési keretrendszerükbe, miként az a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság (BCBS, 2022) és az Európai Központi Bank által közzétett, az éghajlattal kapcsolatos és környezeti kockázatokra vonatkozó iránymutatásokban (ECB, 2020) szerepel. Galletta et al. (2023) a kombinált ESG-pontszámok és a banki működési kockázat, illetve a reputáció közötti kapcsolatot vizsgálták egy globális banki minta segítségével. Azt találták, hogy a magasabb ESG-pontszámokkal kisebb működési kockázat és jobb reputáció járt együtt, amely alátámasztja az ESG-menedzsment jelentőségét a bankok számára.

Többen is vizsgálták a bankok ESG-teljesítményének és finanszírozási költségeinek az összefüggését is. Ezek szerint a bankok profitálnak az ESG-gyakorlatok pénzügyi döntéseikbe való beépítéséből, mert így alacsonyabb a teljes forrásköltségük, és könnyebben vonzzák a betéteket. Amíg a teljes forrásköltség esetében ehhez minden ESG-dimenzió hozzájárul, addig a betétköltségek terén a környezetvédelmi pillér hatása elhanyagolható. Ez azt jelzi, hogy a betétesek nem a bankok környezetvédelmi elkötelezettségét, hanem inkább a társadalmi teljesítményüket és a vál-

lalatirányítás minőségét értékelik. Az ESG-hez kapcsolható költségelőnyök azonban csak a fejlett országokban működő nagy bankoknál mutathatók ki (Andrieş & Sprincean, 2023).

Magyar kutatók is több szempontból foglalkoztak a fenntarthatósággal kapcsolatos kérdésekkel a bankok vonatkozásában. Ezek közé tartoznak a zöldpénzügyi kapacitásképzés dilemmái (Sárvári, 2022), a szén-dioxid-ársokk hatása a fizetési képesség valószínűségére a magyar bankrendszerben (Várgedő, 2022), valamint az, hogy miképpen értelmezi félre az európai uniós szabályozás a bankok finanszírozott szénlábnymukkal kapcsolatos feladatait (Szigel, 2026).

Megkülönböztetendő az ESG mint kötelezővé váló szabályozási és közzétételi logika és a tágabb, önkéntes CSR-konceptió (Frankel et al., 2025). Gillan et al. (2021) ugyan a CSR és az ESG fogalmát leegyszerűsítve, együttesen kezeli, de kizárólag a szakirodalmi áttekintés céljából, ahol ez az összevonás csak egyfajta módszertani egyszerűsítés, nem pedig fogalmi azonosság. Ez a tanulmány azonban az ESG-szabályozás egy kezdeti, a mostanitól jelentősen eltérő fázisában született. Christensen et al. (2021) a CSR és a fenntarthatósági tevékenységek és politikák kifejezéseket használják egymással felcserélhetően, amelyekkel azokat a vállalati tevékenységeket és politikákat jelölik, amelyek felméri, kezelik és irányítják a vállalat társadalmi és környezeti felelősségét és hatásait. Ennélfogva a fenntarthatósági jelentések áttekintésébe beleveszik mind a CSR-, mind az ESG-témákat is, és azokat együttesen CSR-standardokként kezeli. Tsang et al. (2023) az ESG közzétételi irodalmát rendszerezik, beleértve a motivációkat, a következményeket és az információközvetítők szerepét, amely jó ellenpontot képez a CSR általánosabb, *stakeholder* (értintett)-orientált irodalmával. Chiaramonte et al. (2022) a CSR és a banki kockázatok viszonyát vizsgálva a bankok ESG-pontszámait, ESG-közzétételeit és az EU nem pénzügyi jelentési keretét közvetlenül összekapcsolják a banki stabilitással, így az ESG prudenciális/közzétételi oldalát elválasztják a CSR tágabb fogalmától. Houston & Shan (2022) banki kontextusban mutatja meg az ESG működését: a hitelnyújtó bank és a hiteligénylő vállalat közötti kapcsolaton keresztül terjedő ESG-logikát elemzi. Ez azt demonstrálja, hogy a banki ESG elsősorban finanszírozási, kockázati és hitelkapcsolati kérdés, ami nem azonos a CSR-al. Berg et al. (2022) azt is kimutatják, hogy az ESG sem homogén, stabil mérce, az ESG-ratingek módszertanai és eredményei eltérőek, ezért is különösen problematikus az „ESG szabályozás = CSR szabályozás” típusú állításokat tenni.

A szakirodalmi áttekintés szerint jelentős átfedés mutatkozik a hagyományos CSR és az újabb keletű ESG-konceptiók között. Amíg a CSR célja az, hogy a vállalat

latok jobb vállalati polgárrá váljanak, addig az ESG-é az, hogy a vállalatok integrálják a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási szempontokat üzleti modelljükbe.

Mindezeket figyelembe véve a továbbiakban elkülönítjük a CSR és az ESG fogalmát. Ez különösen fontos a banki szféra esetében, ahol a CSR az utóbbi időben kiszélesedett és stratégiaivá vált (Emezi, 2014). Az ESG pedig a közzététel része, és elsősorban a kockázati oldalhoz kapcsolódik. A pénzügyi szektor gyakorlatában azonban manapság az ESG egyre nagyobb teret hódít a CSR rovására, elsősorban az egyre erősödő szabályozási követelményeknek való megfelelési kényszer miatt. Bár van átfedés a két koncepció között, az ESG nagyobb hangsúlyt helyez a környezeti és vállalatirányítási szempontokra, a CSR pedig hagyományosan a társadalmi felelősségre és az érdekeltek bevonására. A CSR továbbra is önkéntes vállalat, ami mára jelentősen túllép a korai filantróp értelmezésen, az ESG pedig elsősorban prudenciális, kockázatkezelési célú, és az annak való megfelelés a nagyvállalatok részére kötelezővé vált.

Elméleti megközelítések és gyakorlati alkalmazásuk

Néhány elméleti megközelítés segít megmagyarázni, hogy a CSR miért fontos, és hogyan strukturált. Az egyik klasszikus modell *Carroll* (1991) *CSR-piramisa*, amely a vállalati felelősség négy szintjét határozza meg: gazdasági, jogi, etikai és filantróp. Modellje szerint egy vállalatnak először is gazdaságilag életképesnek és jogkövetőnek kell lennie. Ezen túlmenően etikusan kell viselkednie, és jó vállalati polgárnak kell lennie filantróp hozzájárulásai révén.

Egy másik alapvető elképzelés *Freeman* (1984) *érdekelt felek elmélete*, amely szerint egy vállalat felelőssége minden érdekelt félre kiterjed: részvényesekre, munkavállalóira, ügyfeleire, beszállítóira és a helyi közösségekre. Ez a nézet nagyon is releváns a banki ágazatra a bankoknak az érintettekkel való széles körű kapcsolatrendszere és a pénzügyi szolgáltatások bizalmi jellege miatt.

A *közös értékteremtés* (Creating Shared Value – CSV) koncepcióját *Porter & Kramer* (2011) dolgozta ki. Eszerint az üzleti vállalkozásoknak olyan módon kell sikereket elérniük, amellyel a társadalom számára is értéket teremtenek azáltal, hogy a társadalmi szükségletekre és kihívásokra stratégiájuk részeként reagálnak. Ez az elméleti megközelítés arra utal, hogy egy bank nyereséges lehet amellett, hogy olyan projekteket finanszíroz, amelyek a környezet vagy a közösség javát szolgálják, ezáltal az üzleti sikert és a társadalmi haladást összekapcsolják.

Ezen elméleti alapvetések mindegyike megerősíti, hogy a környezeti és társadalmi megfontolások integrálása előnyös a hosszú távú üzleti teljesítmény és a vállalati legitimáció szempontjából (Camilleri, 2017).

Az elmúlt évtizedekben vita bontakozott ki a CSR hívei és ellenzői között annak előnyeiről. A *támogatók* azzal érvelnek, hogy a felelős működés javíthatja a vállalat hosszú távú nyereségességét és versenyképességét az iránta való bizalom és jó hírének növekedése, a vállalat küldetésének erősödése, valamint amiatt, hogy demonstrálni tudja az ügyfeleknek és a befektetőknek, hogy a vállalat mit képvisel. Ők a CSR-t a fenntartható üzleti siker elengedhetetlen alkotóelemének tartják, amely segít összehangolni a vállalat céljait a társadalom elvárásaival. Ezt akkor is igaznak tartják, ha a CSR rövid távon esetleg rontja a megtérülést, ám hosszabb távon a piaci átlagot meghaladó eredményt hozhat (Taliento et al., 2019).

Az *ellenzők* ezzel szemben azt állítják, hogy a CSR elvonja a figyelmet a vállalat elsődleges gazdasági szerepéről, és ellentétben állhat a részvényesi érték maximalizálásának céljával. Amellett érvelnek, hogy a társadalmi és környezeti kezdeményezésekre fordított források csökkenthetik a hatékonyságot és a profitabilitást, végső soron visszafogják a gazdasági növekedést (Friedman, 1970).

A *skeptikusok* szintén arra figyelmeztetnek, hogy a CSR irreálisan magas elvárásokat támaszthat a vállalkozásokkal szemben, bizonyos esetekben az csak kirakattevékenység vagy pr-fogás a szokásos üzletmenet legitimálása érdekében (McKibben, 2006). Néhányan a CSR-t elsősorban a kockázatkezelés egyik formájának vagy a nyilvános kritikákkal szembeni biztosítéknak tekintik, amelynek eredményei nehezen mérhetőek, illetve hatása kérdéses.

Jelenleg ugyan a CSR-t támogató nézetek vannak túlsúlyban, a kritikusok által megfogalmazott aggályok továbbra is érvényesek, mert nem minden CSR-tevékenység hoz automatikusan pozitív eredményt, és a vállalat küldetésével nem kellően összehangolt kezdeményezések visszaüthetnek, vagy hiteltelennek tűnhetnek.

A bankok viszonylag későn kezdték alkalmazni a CSR-t más ágazatok vállalataihoz képest (Lentner et al., 2015). Kezdetben sok bank CSR-erőfeszítései a filantropiára korlátozódtak. Idővel a bankok elkezdtek kidolgozni saját környezeti irányelveiket és teljesítménymutatóikat, továbbá szerepet kezdtek vállalni a társadalmi kérdések megoldásában is. A 2008. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság után középpontba került a pénzügyi és az auditcégek válságban játszott felelőssége, ennek nyomán előtérbe került a bankszektoron belüli CSR. Hagyományos, részleges működési felelősségüket kiterjesztették egy újfajta társadalmi felelősség

irányába, amely magában foglalta a stabil és kiszámítható működésüket, az ügyfelek hosszú távú fenntarthatóságát biztosító hitelezési technikákat, valamint a pénzügyi tudatosság elősegítését (Borzán et al., 2011). A válság ugyanis megtépázta a bankok reputációját, erodálta a közbizalmat, ezáltal felhívta a figyelmet az erősebb etikai standardok és a pénzügyek terén a nagyobb felelősség szükségességére (Szege-di et al., 2024). Ezt a trendet tovább erősítették a kockázatkezelésre és a vállalat-irányításra vonatkozó szigorúbb szabályozói követelmények és elvárások (Zéman et al., 2018).

Az utóbbi években az ESG-megfontolások előtérbe kerülésével a bankok elkezd-ték szisztematikusan integrálni ezeket a tényezőket fenntarthatósági stratégiájukba. A banki ESG azért vált rendkívül fontossá, mert a hitelintézeti működés alapja a bizalom. Nincs más olyan szektor, amely oly mértékben épít az ügyfelek (betétesek) bizalmára, mint a banki ágazat. Ehhez a bankok jó megítélése szükséges, amire ESG-teljesítményük is hatást gyakorol. Ezenkívül a bankok jelentős hányada maga is értékpapír-kibocsátó, számukra az ESG-értékelés a tőkebevonási lehetőség egyik fontos tényezője (Gyura, 2020). Mindezek következtében a bankok korlátozott és reaktív CSR-tevékenysége széles körűvé és proaktívává vált, amely a bankok üzleti stratégiájának részét képezi. A legújabb empirikus adatok szerint a társadalmi tőke az Európai Unió pénzügyi szektorában szintén hatással van a bankok kockázat-hozam mintázataira, amely megerősíti a társadalmi tényezők fontosságát a felelős pénzügyi döntéshozatalban (Sági et al, 2025).

Magyarország vonatkozásában a bankok CSR-ját a szakirodalom szintén tárgyalja, de kevésbé hangsúlyosan, mint az ipari szektorét (Lentner et al., 2015). A CSR egyik fő területét, a pénzügyi tudatosság szintjét és jellemzőit elemzik általában részletesen nemzetközi adatok felhasználásával (Sági & Lentner 2019).

A CSR puha és kemény jogi intézményei

A bankszektorban a jogi környezet jelentős hajtóereje volt annak, hogy a CSR az önkéntes kezdeményezésből a formális követelmények teljesítésének irányába moz-duljon el. Az elmúlt években mind az általános, mind pedig a bankspecifikus jogi in-tézmények jelentős változásokon mentek keresztül. Kezdetben a CSR elsősorban az önkéntesség elvén és a filantróp megközelítésen alapult, amely puha jognak nevez-hető. Ilyenek például a zöldfinanszírozás előmozdítására kidolgozott önkéntes stan-dardok. A puha jogot azonban fokozatosan és különösen is a 2008. évi nemzetközi

pénzügyi és gazdasági válság után kiegészítették vagy felváltották a kötelező érvényű jogszabályok, a kemény jog, amely a fenntarthatósági és az ESG-kritériumokat beemelte a megfelelőségi követelmények közé.

A jogi környezet tehát erősen befolyásolja a bankok stratégiai döntéseit és fenntarthatósági kezdeményezéseit egyrészt pozitív ösztönzők alkalmazásával (*carrots*), másrészt szabályozói követelmények előírásával, következmények kilátásba helyezésével (*sticks*). A pozitív ösztönzőkre példa a Magyar Nemzeti Bank (MNB) *Zöld tőkekövetelmény-kedvezmény* programja, amelynek célja a hazai zöldfinanszírozás támogatása, a bankok portfólióinak zöldítése, vagyis a klímakockázati kitettségeik csökkentése. A program tőkekövetelmény-kedvezményt biztosít a zöldnek tekinthető kitettségekre azon intézmények számára, amelyek vállalják a programban való részvételhez szükséges adatszolgáltatási kötelezettséget. A kedvezmény a vállalati és önkormányzati hitelekre, valamint kötvényekre terjed ki (MNB, 2026b). Ösztönzőként szolgálnak ezenkívül az MNB-nek a bankszektor zöldfinanszírozási kapacitásai és kompetenciái erősítésére vonatkozó kezdeményezései is (Sárvári, 2022). A szabályozói követelményekre és kilátásba helyezett következményekre nemzetközi példák az Európai Központi Bank (EKB) klímastressztesztjei és a kapcsolódó felügyeleti értékelések, a nem kielégítő klímakockázat-menedzsment következtében kiróható esetleges felügyeleti szankciók, illetve a bankfelügyelet ESG-kockázatkezelési elvárásai. Hazai példaként említendő a hitelintézeti törvény (Hpt.) 2026-ban életbelépő módosítása az ESG-vonatkozásokkal.

Nemzetközi szervezetek által kiadott önkéntes keretek, standardok, ajánlások és elvek

A társadalmi felelősségvállalásra a nagy nemzetközi szervezetek által megalkotott keretek tipikusan önkéntesek. A *Nemzetközi Pénzügyi Társaság* (International Finance Corporation, IFC) *nemzetközi kockázatkezelési keretrendszer*t hozott létre a pénzügyi intézmények számára a környezeti és társadalmi kockázatok felmérésére a projektf finanszírozás terén. Ezeket az egyenlítői alapelveket (Equator Principles – EP) 2003-ban adták ki, majd háromszor módosították (2006-ban, 2013-ban és 2020-ban). Azért nevezték el „egyenlítőinek” őket, mert globálisan alkalmazhatóak mind az északi, mind a déli féltekén; pártatlanok, azaz olyan egyensúly megteremtésére törekszenek, amely összeköti a gazdasági növekedést (projektek finanszírozását) a környezetvédelmi és társadalmi felelősségvállalással; valamint leszögezik, hogy az egyenlítői övezetben megvalósuló óriásprojektek során sem lehet szemet huny-

ni a környezetrombolás felett, hanem ott is kötelező a legmagasabb szintű etikai és fenntarthatósági normákat alkalmazni. Tíz alapelvről van szó, amelyek felölelik a felülvizsgálatot és a kategorizálást, a környezeti és társadalmi értékelést, az alkalmazandó környezeti és társadalmi szabványokat, a környezeti és társadalmi irányítási rendszert, a cselekvési tervet, az érdekelt felek bevonását, a panasztételi mechanizmust, a független felülvizsgálatot, a független monitoringot és jelentéstételt, valamint az átláthatóságot (Equator Principles, 2020). Ezek az alapelvek nem a bankok saját CSR-tevékenységére vonatkoznak, hanem az általuk finanszírozandó projektekre. Ennélfogva ezek a bankok üzleti felelősségvállalását segítik összehangolni a társadalom érdekeivel.

A *Nemzetközi Szabványügyi Szervezet* (International Organization for Standardization – ISO) egy sor *nemzetközi standardot* adott ki 2010-ben a társadalmi felelősségvállalásra vonatkozóan, az ISO 26000-t. Ez jogilag nem kötelező, hanem teljes mértékben önkéntes ajánlás azon szervezetek számára, amelyek társadalmi szempontból felelősen kívánnak működni. Egy másik kulcsfontosságú sajátossága, ami megkülönbözteti a legtöbb jól ismert ISO-szabványtól (mint például a minőségirányítási ISO 9001 vagy a környezetirányítási ISO 14001), hogy az ISO 26000-re nem lehet hivatalos tanúsítványt (auditot) szerezni. Hét alapfejezete közé tartozik a vállalatirányítás, az emberi jogok, a munkaügyi gyakorlatok, a környezet, a fair működési gyakorlatok, a fogyasztókkal kapcsolatos kérdések, valamint a közösségek bevonása és fejlesztése. Az iránymutatás követése tehát önkéntes és nem tanúsítható szabvány (ISO, 2010). Ennek ellenére a vállalatok üzleti hírnevük és az irántuk való bizalom érdekében követik, illetve azért, mert kiváló alapot szolgáltat az egyre terjedő és szigorodó, jogilag is számonkérhető fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettség teljesítéséhez.

A *Pénzügyi Stabilitási Tanács* (Financial Stability Board – FSB) éghajlatváltozással kapcsolatos pénzügyi közzétételekkel foglalkozó munkacsoportja (Task Force on Climate-related Financial Disclosures – TCFD) 2017-ben *ajánlásokat* adott ki. Ezek az éghajlattal kapcsolatos pénzügyi kockázatok következetes és önkéntes közzétételére vonatkoznak. Kulcselemeik közé tartozik az irányítás, a stratégia, a kockázatkezelés, illetve a mérőszámok és a célok rendszere (TCFD, 2017). 2023-ban a munkacsoport betöltötte küldetését és feloszlott. Azóta az éghajlattal kapcsolatos közzétételeket a Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok Alapítvány (International Financial Reporting Standards – IFRS Foundation) monitorozza. Ezek az ajánlások nem a CSR-ra, hanem a kockázatkezelésre vonatkoznak, ezzel segítik a társadalom érdekeinek megfelelő működést.

Az Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programjának Pénzügyi Kezdeményezése (United Nations Environment Programme Finance Initiative – UNEP FI) 2019-ben kiadta a *Felelős bankolás elveit* (Principles for Responsible Banking – PRB). Ez az Egyesült Nemzetek által támogatott keretrendszer a bankok üzleti stratégiáit összehangolja az ENSZ fenntartható fejlődési céljaival (UN Sustainable Development Goals – SDG), a párizsi klímaegyezménnyel (Paris Climate Agreement) és a regionális és a nemzeti célokkal. Ez is a széles értelemben vett és hosszú távú globális társadalmi érdekek figyelembevételét szolgálja a banki szféra számára.

A *Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet* (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) kidolgozta és 1976-ban elfogadta a *felelős üzleti magatartás irányelveit*, majd azt folyamatosan aktualizálta a társadalmi kihívások és a változó üzleti környezet hatására. A 2011. évi felülvizsgálatot 2023-ban követte az újabb, amely a sürgős társadalmi, környezeti és technológiai prioritásokra reflektált. Ezen irányelvek kiegészítéseként az OECD egyes ágazatokra, így a pénzügyi szektorra is adott ki útmutatást, amelyben lényeges szempontokat határozott meg az irányelveket alkalmazó bankok számára a vállalati hitelezéssel és az értékpapírijegyzéssel kapcsolatban, hogy segítse a bankokat a felelős üzleti magatartástól elválaszthatatlan gondosság érvényesítésében (OECD, 2019).

Mindebből kivehető, hogy a nagy nemzetközi szervezetek önkéntességen alapuló puha eszközei nem kifejezetten a szűkebb értelemben vett CSR-ra, hanem az üzleti világ és a bankszféra tágaan értelmezett társadalom iránti felelősségvállalására irányulnak.

CSR-stratégia és irányelvek az Európai Unióban

Az Európai Unió fontosnak tartja, hogy vállalatai számoljanak tevékenységük társadalmi hatásaival. Emiatt szerepet játszik abban, hogy azok CSR-konform módon működjenek, és felelős üzleti gyakorlatot (Responsible Business Conduct – RBC) kövessenek. Ennek jegyében az elmúlt években mind önként vállalható, mind pedig kötelezően betartandó intézkedéseket dolgozott ki, amelyekkel az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak megvalósítását is szolgálni kívánja.

A Bizottság 2011-ben fogadta el 2014-ig szóló *megújított CSR-stratégiáját*, amely szektorok szerinti bontást is tartalmazott. A CSR definícióját leegyszerűsítette és azt a vállalatok felelősségeként határozta meg a társadalomra való ráhatásukért. A stratégia nyolc kulcsfontosságú területet felölelő cselekvési tervet javasolt a vállalati bizalom kiépítése, a piaci jutalmazási mechanizmusok javítása és a

nem pénzügyi információk közzététele érdekében. A stratégia célja az európai uniós megközelítések összehangolása a globális keretrendszerekkel, a CSR integrálása az üzleti képzésbe és az Európa 2020 gazdasági terv tágabb céljainak támogatása volt (A Bizottság közleménye, 2011).

A 2011. évi stratégia közvetlen következményeként született meg az EU-ban a *nem pénzügyi közzétételi irányelv* (Non-Financial Reporting Directive – NFRD) 2014-ben. Ez volt az első olyan európai uniós irányelv, amely kötelezővé tette a nagyvállalatok (elsősorban az 500 fő feletti tőzsdei cégek) számára, hogy a pénzügyi beszámolójuk mellett környezeti és társadalmi hatásaikról is jelentést tegyenek, így abban megjelennek az ESG-szemponatok. Mivel azonban az irányelv nem határozott meg egységes szabványokat, a jelentések nem voltak egymással összevethetők. Ezenfelül nem lehetett belőlük kiküszöbölni azt a megtévesztő vállalati gyakorlatot, amikor egy cég vagy szervezet a valóságosnál környezetbarátabbnak, fenntarthatóbbnak vagy etikusabbnak tünteti fel magát, a termékeit vagy a tevékenységét, azaz a zöldre mosást (*greenwashing*) sem (2014/95/EU irányelv).

A paradigmaváltást a 2022-ben elfogadott és 2023-ban hatályba lépett *vállalati fenntarthatósági jelentési irányelv* (Corporate Sustainability Reporting Directive – CSRD) képezte, amely megköveteli standardizált fenntarthatósági jelentések készítését. Ez már nemcsak a nagy cégekre, hanem 2024-től fokozatosan több mint 50 000 európai uniós vállalatra, köztük a tőzsdén jegyzett kkv-kra is vonatkozik. A vállalatoknak nemcsak azt kell bemutatniuk, hogy a fenntarthatósági kockázatok hogyan hatnak pénzügyi helyzetükre, hanem azt is, hogy működésük milyen hatást gyakorol a társadalomra és a környezetre. A CSRD célja az átlátható, összehasonlítható, hiteles adatközlés, amely nemcsak a megfelelés eszköze, hanem versenyelőnyt is biztosíthat, növelve a társadalmi felelősségvállalás kultúráját. Az irányelv szerinti jelentésekben ESG-szemponatok is megjelennek (EU 2022/2464 irányelve, 2022).

A mind komplexebb követelményeket meghatározó kötelezően betartandó irányelvek egyre nagyobb adminisztratív tehet rónak a vállalatokra. Ennek mérséklésére nyújtotta be az Európai Bizottság 2025-ben az *Omnibus I egyszerűsítési csomagot*, azaz a CSRD/CSDDD Omnibus módosításokat. Ezek a vállalatok jelentéstételére, majd átvilágítási kötelezettségére vonatkozóan az eredetileg tervezettnél szűkebb vállalati körre, illetve késleltetett kezdeti időponttól lesznek érvényesek. Ez a jogszabály racionalizálta az elvárásokat, és számottevően csökkentette a kötelezően jelentendő adatok számát, hogy a vállalatok a bürokrácia helyett a tényleges fenntarthatósági intézkedésekre koncentrálhassanak. A csomagra ESG Omnibusként is

hivatkoznak, amely jól mutatja, hogy az ESG-t mennyire kiemelten kezelik a fenntarthatóság jegyében.

Az Európai Unióban a társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó szabályozás a CSR-stratégiából indult, ám időközben erősen ESG-központúvá vált. Az erre vonatkozó irányelvek *kemény jogi eszközök*. Az EU által kitűzött végeredményt vagy célt kötelezően el kell érniük a tagállamoknak. A tagországok saját maguk döntenek el, hogy milyen formában és eszközökkel integrálják az irányelv tartalmát a saját jogrendszerükbe. Az átültetésre szigorú határidőt szabnak meg, amelynek be nem tartása miatt az Európai Bizottság pert indíthat a mulasztást elkövető tagország ellen.

MNB-ajánlások és törvényi szabályozás a fenntarthatóságért Magyarországon

Az elmúlt években a fenntarthatósági és különösen a klímaváltozással kapcsolatos kockázatok egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a pénzügyi rendszer szabályozásában. A bankrendszer a zöldgazdaságra történő átmenet finanszírozója, miközben az éghajlatváltozás és a gazdasági szerkezet átalakulása miatt maga is jelentős kockázatoknak van kitéve. A magyarországi szabályozás a CSR-t a felelős vállalatirányítás és a prudens banki működés szélesebb keretei részeként tekinti, s arra mind puha, mind kemény eszközöket alkalmaz.

A fenntarthatóságot és a zöldsátmenetet az MNB proaktívan támogatja a pénzügyi szektorban, évégett zöldajánlásokat adott ki. Ezek célja útmutatást adni a bankoknak az éghajlati és környezeti szempontok integrálásához.

A 2022-ben kiadott *első MNB-ajánlás* célja az éghajlatváltozással kapcsolatos és a környezeti kockázatok, valamint a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítése a hitelintézetek tevékenységében. Ez az ajánlás ugyan 2026. július 1-én hatályát veszítette egy új ajánlás kiadásával, ám a bankok számára ez addig iránytűként szolgált (MNB, 2022).

A 2025-ben kiadott *második MNB-ajánlás* a hitelkockázat vállalása, mérése, kezelése és kontrollja terén a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási információk felmérését szolgáló minimum kérdéssort tartalmaz (MNB, 2025).

A legújabb az a *2026. július 1-én hatályosult MNB-ajánlás*, amely a már említett 2022-ben kiadottat váltotta fel. Ez a kockázatkezelésben már nemcsak a környezetre (E) összpontosít, hanem azt kiterjeszti a társadalmi (S) és irányítási (G) kockázatokra is amellet, hogy továbbra is foglalkozik a hitelintézetek tevékenységében a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítésével. Ennélfogva számos helyen jelentősen pontosítja és szigorítja a korábbi elvárásokat (MNB, 2026b).

A kemény szabályozási eszközök közé tartoznak a releváns *törvények*. Ezek között említendő a 2024. január 1-én hatályba lépett magyar *ESG-törvény*, amely a társadalmi felelősségvállalásnak a fenntartható finanszírozás és a vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő szabályait foglalja magában (2023. évi CVIII. tv.).

A másik releváns kemény szabályozási eszköz a *hitelintézeti törvény (Hpt.) módosítása*, amelyben megtalálhatók az ESG-vel kapcsolatos, 2026-tól érvényes változások. Ez előírja az ESG hitelintézetek működésébe történő integrálásának kötelezettségét. Az értelmező rendelkezések közé bekerült az ESG-kockázat definíciója, amely szerint az az 575/2013/EU rendeletben környezeti, társadalmi és irányítási kockázatként meghatározott fogalom. Ezt a hitelintézeteknek a tőke megfelelés belső értékelésébe (ICAAP) és a vállalatirányítási és kockázatkezelési rendszerükbe kell beépíteniük. A felügyeleti felülvizsgálat és értékelés (SREP) során is vizsgálják a hitelintézetek ESG-megfelelését (2013. évi CCXXXVII. tv.).

Magyarország tehát puha és kemény szabályozási eszközöket is alkalmaz a bankszektorban a fenntarthatóság és a zöldgazdaságra való áttérés elősegítésére. Ezek nem a hagyományos CSR-ra, hanem az ESG-re helyezik a hangsúlyt, ezen belül is főleg a környezeti (E) pillérre, amelyet aztán kiegészítettek az ESG másik két pillérre (S, G) vonatkozó követelményekkel. E komplexitás miatt a hazai kereskedelmi bankok szabályozási környezete meglehetősen szigorú.

Összességében tehát a társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó jogi eszköztár a bankszektorban nem elsősorban a CSR-ra, hanem az ESG-kockázatoknak a kockázatkezelésbe való integrálására, a transzparens közzétételre és jelentéstételre, valamint az etikus üzleti gyakorlatra összpontosít. Ez érvényesül globálisan, az Európai Unióban és Magyarországon. Az ESG-szabályozás javíthatja az átláthatóságot és a kockázatkezelést, ugyanakkor megfelelési költségeket és adminisztratív terheket is róhat a bankokra.

A kereskedelmi bankok társadalmi felelősségvállalása Magyarországon napjainkban

Magyarországon 1987 óta a fejlett piacgazdaságokra jellemző kétszintű bankrendszer működik. Ennek első szintje az MNB, amely felelős a monetáris politika (pénz-, hitel- és devizapolitika) alakításáért és végrehajtásáért. A második szinten a kereskedelmi bankok állnak, amelyek üzleti vállalkozásokként banktevékenységet

folytatnak, számlavezetést, betétgyűjtést végeznek, hiteleket nyújtanak, átutalásokat bonyolítanak, bankkártyákat biztosítanak. Lakossági és vállalati ügyfeleket is kiszolgálnak, részben hazai, részben külföldi tulajdonban állnak. A második szinthez tartozik még minden olyan pénzügyi intézmény, amely közvetlenül nyújt pénzügyi szolgáltatást a háztartásoknak és a vállalatoknak. Ezek a szakosított hitelintézetek, egyéb pénzügyi vállalkozások, biztosítók és alapkezelők, valamint pénzforgalmi intézmények és FinTech cégek. A második szint szereplőit az MNB felügyeli.

A továbbiakban a második szinthez tartozó pénzügyi intézmények közül a kereskedelmi bankokra összpontosítunk. Kilenc Magyarországon működő kereskedelmi bankot vizsgáltunk, amelyek közül négy hazai tulajdonú: OTP Bank (hazai tőzsdén jegyzett, nyilvános részvénytársaság, széles körű intézményi és magánbefektetői tulajdonosi körrel), MBH Bank (hazai magántőkealapok és magyar befektetők tulajdonában álló, állami részvétellel is kiegészülő egységes nagybank), Gránit Bank (hazai magántulajdonban lévő, erősen digitalizált, fenntarthatóságot hangsúlyozó, magát zöldbanknak tekintő pénzügyi intézmény) és MagNet Bank (100 százalékosan magyar magántulajdonban lévő, közösségi és etikus banki alapokon működő pénzügyi intézmény). Öt bank külföldi bank hazai leánybankja: K&H Bank (a belga KBC Csoport 100 százalékos leányvállalata), UniCredit Bank (az olasz UniCredit Csoport része), Erste Bank (az osztrák Erste Group tulajdona), Raiffeisen Bank (az osztrák Raiffeisen Bank International leányvállalata) és CIB Bank (az olasz Intesa Sanpaolo bankcsoport 100 százalékos leányvállalata).

Mérlegfőösszegük alapján a hazai tulajdonú bankok aránya több mint 57, a külföldieké pedig 43 százalék. Ez a megkülönböztetés azért fontos, mert ez a duális struktúra lényeges különbség a hazai központból irányított és a nagy nemzetközi bankcsoportok leánybankjaiként működő pénzügyi intézmények között. Ez befolyásolhatja CSR- és ESG-stratégiájukat, jelentéstételi gyakorlatukat és fenntarthatósági prioritásaikat. A nemzetközi bankcsoportok leánybankjai sokszor anyabanki ESG-stratégiákhoz és csoportszintű jelentési standardokhoz igazodnak, míg a hazai központú bankok fenntarthatósági gyakorlata erősebben kötődhet a magyar piaci pozicionáláshoz és a lokális társadalmi szerepvállaláshoz. A Magyarországon működő kereskedelmi bankok fő adatait az *1. táblázat* foglalja össze.

A magyarországi kereskedelmi bankok néhány jellemző adata

	A bank hivatalos neve	Alkalmazottak száma (fő)	Bankfiókok száma (db)	Mérlegfőösszeg (Mrd Ft)	Tulajdonos
1	OTP Bank Nyrt.	~9 200	~320-350	~18 400	hazai
2	MBH Bank Nyrt.	~8 920	~390-400	12 890	hazai
3	K&H Bank Zrt.	~3 600	168	6 352	belga
4	UniCredit Bank Hungary Zrt.	~1 790	~50-60	5 263	olasz
5	Erste Bank Hungary Zrt.	~3 300	106	5 257	osztrák
6	Raiffeisen Bank Zrt.	~2 300	65	4 597	osztrák
7	CIB Bank Zrt.	~2 470	~60	3 464	olasz
8	GRÁNIT Bank Nyrt.	~420	2	1 785	hazai
9	MagNet Magyar Közösségi Bank Zrt.	~590	~10-15	~450	hazai

Forrás: Kereskedelmi bankok éves jelentései.

A Magyarországon működő kereskedelmi bankoknak meg kell felelniük a nemzetközi és a hazai szabályozásnak, a felügyeleti elvárásoknak, tulajdonosaiknak és más érintett feleknek, általánosságban a társadalomnak, miközben egymással versenyeznek. Ezek a tényezők mindegyike befolyásolja társadalmi felelősségvállalási politikájukat és gyakorlatukat.

A társadalmi felelősségvállalás fókusza

A Magyarországon működő kilenc kereskedelmi bank társadalmi felelősségvállalási tevékenysége négy fő területre összpontosul:

1. *Zöldhitelezés:* Ez a terület szorosan kötődik a bankok alapvető finanszírozási szerepéhez. A magyarországi kereskedelmi bankok nagy hangsúlyt fektetnek a zöldhitelezésre, különösen a zöldjelzáloghitelekre, valamint az energiahatékony lakhatást és energiahatékonyt javító felújításokat támogató hitelekre, amelyeket az MNB ösztönzőkkel és kedvező szabályozási elbánással támogat.
2. *Digitális átállás és fenntartható működés:* A Magyarországon működő kereskedelmi bankok a digitalizációt társadalmi felelősségvállalási tevékeny-

ségük központi elemévé tették, amellyel ötvözni kívánják a hatékonyságnövelési és a fenntarthatósági célok elérését. Az online banki szolgáltatások, a mobilalkalmazások és a papírmentes banki folyamatok elterjedése ugyanis radikálisan csökkentik a fizikai infrastruktúra- és anyagigényt – így a papírfelhasználást, a fióki energiafogyasztást, valamint az ügyfelek mobilitásából adódó karbonlábnyomot, miközben jelentősen növelik az ügyfélélményt. A működési hatékonyság növelése érdekében a bankok energiahatékony IT-infrastruktúrára térnek át, optimalizálják fiókhálózatukat, és mesterségesintelligencia-alapú megoldásokat vezetnek be. A kibocsátás azonban nem tűnik el teljesen, hanem áttérrelődik a digitális infrastruktúrára, amelynek működtetése, valamint a blokklánc- vagy AI-alapú banki fejlesztések rendkívül áramigényesek.

3. *Társadalmi felelősségvállalás:* A társadalmi felelősségvállalás társadalmi összetevői továbbra is hangsúlyosak Magyarországon, amelyek közül kimagaslík a pénzügyi tudatosság javításának elősegítése. A nagy bankok edukációs programokat, illetve az egyetemekkel és a civil szervezetekkel közös kezdeményezéseket indítanak. Az oktatás, az egészségügy és a civil közösségek támogatása szintén gyakori. A kulturális és sportesemények szponzorálása, valamint a munkatársak önkéntes munkája és a jótékonykodás továbbra is jelzi a kereskedelmi bankok társadalom iránti elkötelezettségét.
4. *Hírnévépítés és versenyelőny:* A Magyarországon működő kereskedelmi bankok a társadalmi felelősségvállalást jó hírnevük építésének és versenyhelyzetük erősítésének eszközéül használják azzal, hogy a fenntarthatósági üzeneteiket beépítik a márkájukba, marketingjükbe és befektetői kommunikációjukba. A zöldtermékek és a közösségi támogatások hangsúlyozása elősegíti a bizalom építését és a megkülönböztethetőséget ezen a viszonylag kicsi, de koncentrált piacon. A globális narratívákkal szemben, amelyek főként a legitimitásra és a bizalomra összpontosítanak, a magyarországi bankok a társadalmi felelősségvállalást verseny- és marketingstratégiájuk részeként fogalmazzák meg.

Összehasonlítás a nemzetközi trendekkel

A magyarországi kereskedelmi bankok társadalmi felelősségvállalási gyakorlatát nemzetközi versenytársaikéval összevetve sok hasonlóságot és néhány lényeges különbséget lehet azonosítani. A bankok a társadalmi felelősségvállalást világszerte

stratégiai prioritásként és a fenntartható, jó hírnevű üzletvitel integráns részeként kezelik (Szegedi et al., 2024). A Magyarországon működő bankok álláspontja is hasonló.

A legfontosabb különbség a szabályozási környezetben rejlik. Magyarországon a bankoknak az Európai Unió szigorú fenntarthatósági szabályai szerint kell működniük, és meg kell felelniük az MNB ezeket kiegészítő elvárásainak. Mindez együtt jóval szigorúbb megfelelési keretrendszert alkot, mint amellyel sok Európai Unión kívüli bank szembesül. Emiatt társadalmi felelősségvállalásuk fókuszba némileg eltér a nemzetközi trendtől:

1. *Zöldhitelezés:* A bankok a környezeti, társadalmi és irányítási alapú hitelnyújtás felé mozdulnak el. Ezt a trendet a Magyarországon működő kereskedelmi bankok is követik, de a környezeti elemre helyezik a hangsúlyt.
2. *Környezetvédelem:* A bankok jelentős hányada elkötelezett, hogy 2050-re nettó zéró kibocsátóvá váljék. A kereskedelmi bankok Magyarországon is támogatják a dekarbonizációs célokat, de inkább a konkrét, rövid távú intézkedéseket részesítik előnyben. Ezek közé tartoznak az energiahatékonyság javítása, a kibocsátás csökkentése és a megújuló energia növekvő felhasználása.
3. *Társadalmi dimenzió:* A bankok ösztönzik a pénzügyi inklúziót (pénzügyi bevonódást). Ez azt jelenti, hogy a lakosság hátrányos helyzetű vagy korábban elszigetelt rétegei (például az alacsony jövedelműek, vidéki kistelepüléseken élők) hozzáférést kapnak az alapvető pénzügyi szolgáltatásokhoz (bankszámla, hitel, biztosítás, digitális fizetési megoldások). Magyarországon a banki szolgáltatások már széles körben hozzáférhetőek, ezért a bankok ehelyett inkább a pénzügyi ismeretek terjesztésére és a közösségek támogatásra összpontosítanak.
4. *Hírnév és bizalom:* A bankok hajlamosak arra, hogy a társadalmi felelősségvállalást a közbizalom erősítésére használják, abban az etikus üzleti magatartás és az átláthatóság iránti elkötelezettségüket láttassák. A hazai kereskedelmi bankok is követik ezeket a célokat, de nagyobb hangsúlyt helyeznek arra, hogy társadalmi felelősségvállalásuk a márkaimázst és versenyhelyzetüket támogassa.

Mindezen különbségek ellenére nyilvánvaló, hogy a Magyarországon működő kereskedelmi bankok általában ugyanazt az utat követik, mint globális versenytársaik a társadalmi felelősségvállalás terén. A bankok társadalmi felelősségvállalása mind világszerte, mind Magyarországon kiegészítő tevékenységből a vállalati mű-

kódés nélkülözhetetlen stratégiai elemévé vált. A magyarországi bankszektor azt demonstrálja, hogy lépést tart a társadalmi felelősségvállalás nemzetközi trendjeivel, miközben azokat a helyi feltételekhez igazítja.

A legjobb gyakorlatok elismerése

Magyarországon a vállalatok társadalmi felelősségvállalás terén nyújtott teljesítményét évek óta értékeli, díjazza és rangsorolja. Ezek alapján látható, hogy a kereskedelmi bankok társadalmi felelősségvállalását hogyan ítélik meg a szakmai szervezetek által elfogadott kritériumok alapján. Ebben az írásban a CSR Hungary szervezet Legjobb CSR Programért díját, a HVG, a Planet Fanatics' Network fenntarthatósági tanácsadó cég által összeállított ESG Top rangsorát és a Magyar Nemzeti Bank Zöld Pénzügyek Díját vesszük alapul.

A *CSR Hungary Díjat* 2007 óta adják át vállalati társadalmi felelősségvállalási teljesítményük értékelése alapján azoknak a cégeknek, amelyek pályáznak elnyerésére. Ez a vezető vállalati felelősségvállalási és fenntarthatósági fórum Magyarországon, amelyet 2006-ban alapítottak, s amelyet az Atlantis Press támogat. A szervezetek társadalmi felelősségvállalási tevékenységének kvalitatív értékelésére összpontosít, és láthatóságot és publicitást ad a kiváló teljesítményeknek. Az utóbbi három évben a hét hazai kereskedelmi bank közül mindössze kettő tűnt ki és lett díjazott különböző kategóriákban: a K&H Bank és az MBH Bank. 2023-ban a K&H Bank a hűsítő ligetekkel nyert díjat, az MBH Bank pedig a Magyar Ökumenikus Segélyszervezettel való együttműködéséért a közös ügyek kategóriában. A K&H Bankot még díjazták a környezeti felelősségvállalás kategóriában zöldhiteleiért, amelyeket a lakóingatlanok energetikai korszerűsítésére lehetett igénybe venni. 2024-ben az MBH Bank jövő fenntartható bankja programja részesült a díjban a felelős és fenntartható vállalatok kategóriában, a K&H Bank pedig zöld autófinanszírozási programjáért a környezeti felelősség, illetve a mezőgazdasági CO₂-kalkulátoráért a fenntartható mezőgazdasági megoldások kategóriában. 2025-ben az MBH Bank biodiverzitás-programja kapott díjat a környezetvédelem kategóriában, valamint a Magyar Művészet és Üzlet (Hungarian Art and Business – HAB) Művészeti Alapítvánnyal a közös ügyek kategóriában (CSR Hungary, 2025). Ezek a díjak presztízst jelentenek, de értéküket korlátozza, hogy nem értékeli azon bankok társadalmi felelősségvállalási programjait, amelyek nem jelentkezik a díjazásért. Éppen ezért ez

a lista jó példákat mutat be, de nem reprezentálja teljeskörűen a hazai kereskedelmi bankok legjobb társadalmi felelősségvállalási gyakorlatát.

A *HVG hetilap* és a *Planet Fanatics' Network* fenntarthatósági tanácsadó cég vállalati társadalmi felelősségvállalási rangsorában a hét nagy hazai kereskedelmi bank szerepel. Ezt az első magyarországi rangsort azért adták ki, hogy releváns képet adjanak a 100 legnagyobb hazai vállalat és a 7 nagy kereskedelmi bank társadalmi felelősségvállalásának eredményeiről. A rangsor célja az volt, hogy általa rávilágítsanak a fenntartható üzleti gyakorlatok fontosságára, és bátorítsák azok továbbfejlesztését. A 2023. évi rangsor szerint – a 2021. évi adatok alapján – a CIB Bank került a második helyre, az MKB Bank (amelynek jogutóda a három bank összevonásával létrejött jelenlegi MBH Bank) és a K&H Bank a 10. és a 11. helyre, az Erste Bank 13., az UniCredit Bank 15., a Raiffeisen Bank pedig 20. lett (HVG, 2023). 2024-ben a CIB Bank visszacsúszott a 3. helyre az összesített kategóriában. Egyetlen más banknak sem sikerült betörnie az élvonalba. A CIB Bank a társadalmi felelősség kategória éllovasa lett, amelyet másodikként az OTP Bank követett. Egyetlen bank sem végzett dobogós helyen a környezeti és az irányítási kategóriában (HVG 2023, 2024). Ezek a rangsorok azt jelzik, hogy a CIB Bank társadalmi felelősségvállalási tevékenységét is nagyon magasra értékelték, az MKB Bank és a K&H Bank mellett. A többi kereskedelmi bank az első 20 között kapott helyet.

Az *MNB Zöld Pénzügyek Díjjal* ismeri el az e témában élen járó pénzügyi intézményeket. A díjat első alkalommal 2019-ben vehették át az ökológiai lábnyom csökkentéséért legtöbbet tevő hitelintézeti, befektetési és biztosítási intézmények. Erre pályázatot kellett benyújtaniuk, amelyet a kiírás szempontjai alapján egy bírálóbizottság értékelt. A bizottságot az MNB elnöke és felsővezetői, illetve a jegybank által felkért külső szaktekintélyek alkották. A bankok közül a Zöld Bank Díjat a K&H Bank, a Zöld Pénzügyi Innovátor Különdíjat a Gránit Bank, a pályázat összesített kategóriáját jelentő Zöld Pénzügyi Díjat pedig az OTP Bank kapta. A leginkább környezettudatos pénzügyi szolgáltatók egy éven át voltak jogosultak a cím viselésére és a Zöld Pénzügyek Díj logó használatára. A Zöld Pénzügyek Díj megújult struktúrában 2021-től évente kerül átadásra a bankok, a biztosítók és az alapkezelők részére. A díjak odaítéléséhez az MNB immár egyetlen indikátorrendszert alkalmaz, amelynek bemeneti adatait az intézmények rendszeres adatszolgáltatásai képezik. A Zöld Bank Díj elbírálásakor például a zöldhitel-kihelyezések mértékét, az intézmények által birtokolt zöldkötvény-portfóliót és az intézmények klímaváltozás hatásainak való kockázati kitettségértékét veszik figyelembe. 2025-ben a Zöld Bank

Díjat az Erste Bank nyerte el. A korábbi évek díjazottja a Raiffeisen Bank (2024), az UniCredit Bank (2023), a Raiffeisen Bank (2022) és az MKB Bank (2021) volt.

Összefoglalás és következtetések

A 2008. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság utáni reputációs és felelősségi kihívásokból kiindulva a banki CSR stratégiai működési elemmé vált. A bankszektorban a CSR stratégiai szerepét ma nagyrészt az ESG-szabályozás, a fenntarthatósági jelentéstétel, a prudenciális kockázatkezelés, a felügyeleti elvárások és a zöldfinanszírozási ösztönzők alakítják.

A tág értelemben vett társadalmi felelősségvállalás a bankszférában mára már magában foglalja a hagyományos CSR mellett az ESG új fogalmát is. Az ESG más ágazatoknál később nyert teret, és sajátos jellegzetességeket mutat.

A múlt évtizedekben a társadalmi felelősségvállalás szabályozása a pénzügyekben elsősorban a fenntarthatóság, illetve az ESG-kritériumok érvényesítése nyomán nagymértékben átalakult. Ebben puha és kemény eszközök egyaránt szerepet játszanak.

A magyarországi kereskedelmi bankok tág értelemben vett CSR tevékenysége szabályozás által vezérelt: a felelős hitelnyújtásra, a digitális átalakításra, a társadalom iránti felelősségre és a márkaimázsra összpontosít. Ezek a jellegzetességek egybeesnek a nemzetközi trendekkel, de néhány erős helyi sajátosság figyelembevételével.

A kereskedelmi bankok CSR- és ESG-tevékenysége egyszerre szolgálhat üzleti célokat (reputációépítés, kockázatkezelés, az ügyfélbizalom erősítése és a versenyképesség javítása), valamint társadalmi és környezeti célokat (a pénzügyi tudatosság javítása, fenntartható finanszírozás és közösségi szerepvállalás). A megfigyelt CSR- és ESG-aktivitás azonban nem annyira képez tényleges szervezeti változást, mint inkább reputációs pozicionálást.

Mindebből néhány következtetés is levonható. A kereskedelmi bankok a jövőben is meghatározó szerepet töltenek be a fenntartható finanszírozásban. Növekvő felelősséggel tartoznak a fenntartható pénzügyek és a felelős banki tevékenység iránt. Az ESG-szemponatok egyre meghatározóbbá válnak a társadalmi felelősségvállalásban, idővel akár teljesen fel is válthatják a hagyományos CSR-t. A szabályozás várhatóan szigorodni fog, a hangsúly eltolódik a puha eszközök felől a keményebbek felé. Azok a bankok, amelyek a fenntarthatóság érdekében proaktívak, előnyhöz jut-

hatnak hatékonyabb kockázatkezelésük, jobb hírnevük és a zöldátálláshoz kapcsolódó új üzleti lehetőségekhez való könnyebb hozzáférésük révén. A szigorú Európai Unió és a magyar törvényi követelmények nyomán Magyarországon a kereskedelmi bankok társadalmi felelősségvállalása továbbra is erősen szabályozásvezérelt marad, ám növekvő mértékben ágyazódik be a kereskedelmi bankok stratégiai prioritásaiba. A társadalmi felelősségvállalás nemcsak szabályozási szükségszerűség lesz, hanem az üzleti működés szerves része.

A tanulmány több tekintetben alátámasztja a szakirodalom állításait, a hazai kereskedelmi bankok CSR-gyakorlatát a nemzetközi trendekhez hasonlítva azonban eltéréseket és új megállapításokat is megfogalmaz, valamint egy elméleti feszültségre is rámutat.

A hazai kereskedelmi bankok gyakorlatának elemzése egyértelműen igazolja a modern CSR-elméletek azon alapvetését, amely szerint a társadalmi felelősségvállalás mára túllépett a klasszikus ad hoc jellegű jótékonyági vagy pusztán PR-funkciókon, és integrálódott a bankok stratégiájába. Az eredmények igazolják Lentner és szerzőtársai (2015) azon megállapítását, hogy a bankszektornak sajátos ágazatspecifikus vonásai vannak: a magyarországi bankok felelősségvállalásának gerincét ugyanis a szektor alaptevékenységéhez szorosan kapcsolódó zöldhitelezési folyamatok (zöldjelzáloghiteltek, energiahatékonysági programok) alkotják.

Ugyancsak egybecsengenek az eredmények Ferrell et al. (2016) empirikus koncepciójával, amely szerint a CSR nem áll ellentétben a részvényesi értékteremtéssel. A hazai bankok esetében a fenntarthatósági törekvések – különösen a digitális átállás, az online bankolás és a papírmentes folyamatok – egyszerre szolgálják a környezeti lábnyom csökkentését (ESG) és a működési hatékonyság javítását (profitmaximalizálás).

A tanulmány a magyarországi kereskedelmi bankok CSR-tevékenységével kapcsolatban a nemzetközi trendekhez hasonlítva eltéréseket és új megállapításokat is tartalmaz. A nemzetközi szakirodalommal és globális trendekkel (Szegedi et al., 2024) való összevetés során a kutatás több ponton is árnyalja, illetve részben cáfolja a globálisan uralkodó narratívákat, rávilágítva a helyi piaci és szabályozási környezet meghatározó erejére. A fő eltérések 3 területen figyelhetők meg leginkább:

1. *Legitimitás vs. versenyelőny*: A legnagyobb eltérés abban mutatkozik, hogy amíg a nemzetközi szakirodalom a banki CSR-t elsősorban a 2008. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság utáni rendszerszintű bizalom helyreállításának, a társadalmi legitimitás visszaszerzésének eszközeként mutatja be, addig a hazai kereskedelmi bankok a CSR- és ESG-tevékenységet kife-

jezetten a piaci verseny és a marketingstratégia részeként értelmezik. Ezen a viszonylag kicsi és koncentrált hazai piacon a zöld és társadalmi üzenetek a márkadifferenciáció és a versenyelőny közvetlen eszközeivé váltak.

2. *Pénzügyi inklúzió vs. pénzügyi tudatosság és edukáció:* A globális trendek a társadalmi dimenzióon belül kiemelten kezelik a pénzügyi inklúziót, azaz az alapvető pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítását a hátrányos helyzetű rétegek számára. Ezzel szemben a hazai adatok azt mutatják, hogy a pénzügyi szolgáltatások széles körű elterjedtsége miatt a magyarországi kereskedelmi bankok fókusza eltolódik: a hozzáférés biztosítása helyett a pénzügyi tudatosság fejlesztésére és az edukációs programokra helyezik a hangsúlyt.

3. *Hosszú távú vállalások vs. rövid távú akciók:* Amíg a nemzetközi szinten a bankok látványos, 2050-ig szóló nettó zéró vállalásokat tesznek, addig a hazai szereplők inkább a konkrét, kézzelfogható és rövid távú intézkedésekre (ágazati energiahatékonyság, megújuló energia részarányának növelése) fókuszálnak.

A tanulmány egy fontos elméleti feszültségre is rámutat a digitális átállás kapcsán. Bár a digitalizációt a bankok a környezeti fenntarthatóság és a karbonlábnyomcsökkentés zálogaként mutatják be, a kutatás rávilágított arra, hogy a kibocsátás nem szűnik meg, csupán áttérül a rendkívül energiaigényes digitális infrastruktúrára (AI, blokkláncfejlesztések). Ez a felismerés árnyalja a banki jelentések egyoldalúan optimista technológiai narratíváját.

Összességében a Magyarországon működő kereskedelmi bankok követik a nemzetközi fő sodort (a CSR stratégiai szintre emelését), de a szigorú európai uniós és MNB-szabályozás, valamint a lokális versenyhelyzet miatt a globális trendeket sajátos módon a helyi piaci viszonyokhoz és a közvetlen profit- és marketingcélokhoz igazítják.

E tanulmánynak vannak bizonyos korlátai. Először is, meglehetősen egységesen kezeli a kereskedelmi bankszektor anélkül, hogy megvizsgálná a regionális és kulturális különbségeket, amelyek eltérő megközelítésekhez vezethetnek. Másodszor, a hazai kereskedelmi bankszektor társadalmi felelősségvállalásának elemzése az írott, nyilvánosan elérhető forrásokon alapul, nem támaszkodik empirikus adatfelvételre, azaz kérdőíves felmérésekre, interjúkra a banki vezetők és az érintettek közvetlen megkérdezése céljából. Az ezekből nyerhető kvalitatív információk segíthetnének részletesebben megérteni a bankok motivációit és feladatait a társadalmi felelősségvállalás terén. Harmadszor, a tanulmány középpontjában kilenc, Magyarországon

meghatározó súlyú kereskedelmi bank áll. Amíg ezek pozíciója domináns a piacon, addig az eredmények nem reprezentálják teljeskörűen az összes hazai bank és szakosodott pénzügyintézet CSR-gyakorlatát. Mindezek óvatosságra intenek a következtetések további vizsgálatok nélkül történő általánosításával kapcsolatban.

A jövőbeni kutatásra számos lehetőség nyílik. Az egyik az új technológiáknak, mint például a mesterséges intelligenciának (MI) a bankok társadalmi felelősségvállalására és fenntarthatósági erőfeszítéseire gyakorolt hatásainak felmérése. Vizsgálандó kérdésnek tűnik, hogy a digitalizáció hatékonysága képes-e ellensúlyozni az IT-infrastruktúra növekvő energiaigényét. Egy másik jövőbeni kutatási terület a CSR és a fogyasztói magatartás kapcsolata lehet. Szükséges empirikusan vizsgálni a kereskedelmi banki CSR-tevékenység, valamint az ügyfélbizalom és a fogyasztói lojalitás közötti közvetlen kapcsolatot a magyar piacon megmérve, hogy a zöldimázs valóban megtartó erővel bír-e a hazai banki ügyfelek körében. További kutatási irány kvantitatív elemzések készítése annak eldöntésére, hogy az ESG-szemponatok integrálásában vezető szerepet játszó kereskedelmi bankok valóban kimutathatóan jobb pénzügyi teljesítményt (ROE, ROA, részvényesi érték) érnek-e el más bankokhoz képest. Végül a szabályozás további fejlődésének vizsgálatára irányuló kutatás feltárhatná, hogy a bankok milyen módon tudnak megfelelni az új, egyre szigorodó követelményeknek anélkül, hogy az a gazdasági teljesítményük rovására menne.

E kérdések megválaszolása elősegíthetné annak feltérképezését, hogy a hazai kereskedelmi bankok társadalmi felelősségvállalása milyen módon eredményezhet kézzelfogható előnyöket a bankok, a gazdaság és a társadalom számára.

Hivatkozások

- A Bizottság közleménye. (2011). *A vállalati társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó megújult uniós stratégia (2011–2014)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0681>
- Az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU irányelve. (2014). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095>
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2464 irányelve. (2022). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464>
- Andrieş, A. M., & Sprincean, N. (2023). ESG performance and banks' funding costs. *Finance Research Letters*, 54, 103811. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.103811>
- Azmi, W., Hassan, M. K., Houston, R., & Karim, M. S. (2021). ESG activities and banking performance: International evidence from emerging economies. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 70, 101277. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2020.101277>
- Bazel Committee for Banking Supervision. (2022). *Principles for the effective management and supervision of climate-related financial risks*. Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements, Basel. <https://www.bis.org/publications/202206-guidelines-principles-effective-management-and-supervision-climate-related-financial-risks>
- Berg, F., Kölbel, J. F., & Rigobon, R. (2022). Aggregate confusion: The divergence of ESG ratings. *Review of Finance*, 26(6), 1315–1344. <https://doi.org/10.1093/rof/rfac033>
- Borzán, A., Lentner, Cs., & Szigeti, C. (2011). Pénzügyi vállalkozások felelősségvállalásának új dimenziói. *Economica (Szolnok)* 4, 22–30. <http://www.matarka.hu/egy-kozlemeney-oldala.php?MatarkaID=2048614>
- Bowen, H. R. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. Harper & Brothers, New York.
- Camilleri, M. A. (2017). Corporate sustainability and responsibility: creating value for business, society and the environment. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, 2(1), 59–74. <https://doi.org/10.1186/s41180-017-0016-5>
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39–48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)
- Chiaromonte, L., Dreassi, A., Girardone, C., & Piserà, S. (2022). Do ESG strategies enhance bank stability during financial turmoil? Evidence from Europe. *The European Journal of Finance*, 28(12), 1173–1211. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2021.1964556>
- Christensen, H. B., Hail, L., & Leuz, C. (2021). Mandatory CSR and sustainability reporting: economic analysis and literature review. *Review of Accounting Studies*, 26, 1176–1248. <https://doi.org/10.1007/s11142-021-09609-5>
- Commission of the European Communities. (2001). *Promoting a European framework for corporate social responsibility. Green Paper (COM 366 final)*. [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com\(2001\)366_en.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com(2001)366_en.pdf)
- CSR Hungary Díj. <https://csrhungary.eu/csr-hungary-dij/>
- Dodd, E. M., Jr. (1932). For whom are corporate managers trustees? *Harvard Law Review*, 45(7), 1145–1163. <https://doi.org/10.2307/1331697>
- Emezi, C. N. (2014). Corporate social responsibility: a strategic tool to achieve corporate objective. *Responsibility and Sustainability*, 2(3), 43–56. <https://responsibility-sustainability.org/index.php/R-S/article/view/43/44>
- Equator Principles (2020). *The Equator Principles (EP4)*. <https://equator-principles.com/>
- Erste Bank. (2024). *Fenntarthatósági jelentés*. <https://www.erstebank.hu/hu/ebh-nyito/bankunkrol/erste-bank-hungary-zrt/vallalatiranyitas/eves-jelentesek>

- European Central Bank. (2020). *Guide on climate-related and environmental risks: Supervisory expectations relating to risk management and disclosure*. <https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.202011finalguideonclimate-relatedandenvironmentalrisks~58213f6564.en.pdf>
- European Banking Authority. (2025). *Guidelines on the management of ESG risks* (EBA/GL/2025/01). <https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/2025-01/fb22982a-d69d-42cc-9d62-1023497ad58a/Final%20Guidelines%20on%20the%20management%20of%20ESG%20risks.pdf>
- European Commission. (é. n.). *Az uniós jog felépítése*. https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_hu.
- European Parliament and Council. (2019). *Regulation (EU) 2019/2088 of 27 November 2019 on sustainability-related disclosures in the financial services sector (SFDR)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R2088>.
- European Parliament and Council. (2020). *Regulation (EU) 2020/852 of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment (EU Taxonomy Regulation)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852>.
- European Parliament and Council. (2022). *Directive (EU) 2022/2464 of 14 December 2022 as regards corporate sustainability reporting (CSRD)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2464>.
- Ferrell, A., Liang, H., & Renneboog, L. (2016). Socially responsible firms. *Journal of Financial Economics*, 122(3), 585–606. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2015.12.003>
- Frankel, R., Kothari, S. P., & Raghunandan, A. (2025). The economics of ESG disclosure regulation. *Review of Accounting Studies*, 30, 3218–3253. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11142-025-09900-9>
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman Publishing, Boston.
- Friedman, M. (1970, September 13). The social responsibility of business is to increase its profits. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html>
- Galletta, S., & Mazzù, S. (2023). ESG controversies and bank risk taking. *Business Strategy and the Environment*, 32(1), 274–288. <https://doi.org/10.1002/bse.3129>
- Galletta, S., Goodell, J. W., Mazzù, S., & Paltrinieri, A. (2023). Bank reputation and operational risk: The impact of ESG. *Finance Research Letters*, 51, 103494. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103494>
- Gillan, S. L., Koch, A., & Starks, L. T. (2021). Firms and social responsibility: A review of ESG and CSR research in corporate finance. *Journal of Corporate Finance*, 66, 101889. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2021.101889>
- Goodpaster, K. E., & Matthews, J. B. (1982). Can a corporation have a conscience? *Harvard Business Review*, 60(1), 132–141.
- Gyura, G. (2020). ESG és bankszabályozás: haladni kell a korrall. *Gazdaság és Pénzügy*, 7(4), 372–391. <https://doi.org/10.33926/GP.2020.4.1>
- Houston, J. F. & Shan, H. (2022). Corporate ESG Profiles and Banking Relationships. *The Review of Financial Studies*, 35(7), 3373–3417. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhab125>
- HVG. (2023, május 25). *ESG-lista Top 25 – exkluzív felmérés a hazai cégekről a hv360-on*. https://hvg.hu/360/20230525_ESG_top_25_HVG_Planet_Fanatics_Network
- HVG. (2024, május 8). *ESG top 40 lista 2024. Zöld jelzés a legnagyobb hazai cégeknek*. https://hvg.hu/kkv/20240508_esg-top-40-lista-2024-zold-jelzes-a-legnagyobb-hazai-cegeknek
- International Organization for Standardization. (2010). *Guidance on social responsibility (ISO Standard No. 26000:2010)*. Geneva. <https://www.iso.org/standard/42546.html>
- K&H Bank. (2024). *A K&H Csoport fenntarthatósági tevékenysége 2024*. <https://www.kh.hu/documents/20184/490492/a+K%26H+Csoport+fenntarthat%C3%B3s%C3%A1gi+tev%C3%A9k%C3%A9ny%C3%A9ge+2024.pdf>.

- Lentner, Cs., Szegedi, K., & Tatay, T. (2015). Társadalmi felelősségvállalás a bankszektorban. *Pénzügyi Szemle/Public Finance Quarterly*, 60(1), 96–104. https://real.mtak.hu/36561/1/u_Lentner_tarsak.pdf
- Liang, H., & Renneboog, L. (2017). On the foundations of corporate social responsibility. *Journal of Finance*, 72(2), 853–910. <https://doi.org/10.1111/jofi.12487>
- MBH Bank. (2026). *Fenntarthatóság és társadalmi felelősségvállalás*. <https://www.mbbank.hu/fenntarthatosag-tarsadalmi-feelossegvallalas>
- McGuire, J. W. (1963). *Business and Society*. McGraw-Hill Book Company Inc., New York.
- McKibben, B. (2006, November 12). Hype vs. hope: Is corporate do-goodery for real? *Mother Jones*. <https://www.motherjones.com/politics/2006/10/hype-vs-hope/>
- MNB. (2022). 10/2022. (VIII.2.) számú ajánlás az éghajlatváltozással kapcsolatos és környezeti kockázatokról, valamint a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítéséről a hitelintézetek tevékenységeiben. <https://www.mnb.hu/letoltes/10-2022-zold-ajanlas.pdf>
- MNB. (2024). *Aranykönyv*. <https://statisztika.mnb.hu/publikacios-temak/felugyeleti-statisztikak/aranykonyv/aranykonyv>
- MNB. (2025). 7/2025. (VI.23.) számú ajánlás a hitelkockázat vállalása, mérése, kezelése és kontrollja során a környezeti, társadalmi és vállalatirányítási információk felmérését szolgáló minimum kérdéssor alkalmazásáról. <https://www.mnb.hu/letoltes/7-2025-esg-kerdoiv-ajanlas.pdf>
- MNB. (2026a). 2/2026. (III.6.) számú ajánlás a környezeti, társadalmi és irányítási kockázatok kezeléséről, valamint a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítéséről a hitelintézeti tevékenységben. <https://www.mnb.hu/letoltes/2-2026-zoldi-banki-ajanlas.pdf>
- MNB. (2026b). *Zöld tőkekövetelmény-kedvezmény program*. <https://zoldpenzugyek.mnb.hu/felugyeleti-eszkozok/zold-tokekovetelmeny-kedvezmeny-program>
- OECD. (2019). *Kellő gondossági útmutatás a felelős vállalati hitelezésről és értékpapírbiztonságról: Alapvető szempontok az OECD Multinacionális vállalatokra vonatkozó irányelveit alkalmazó bankok számára*. https://oecd.mnk.hu/CMS/Content/proaktiv_program_dok/2_due-diligence-for-responsible-corporate-lending-and-securities-underwrit_hu.pdf
- OTP Bank Nyrt. (2025). 2024. évi integrált éves jelentés. https://www.otpbank.hu/static/portal/sw/file/250425_Integralt_eves_final_093.pdf
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating Shared Value. *Harvard Business Review*, 89(1–2), 62–77. <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=39071>
- Principles for Responsible Banking. (2019). *United Nations Environment Programme Finance Initiative – PRB Document*. <https://www.unepfi.org/banking/bankingprinciples/>
- Raiffeisen Bank. (2026). *Váltsuk a fenntartható jövőt valóra*. <https://www.raiffeisen.hu/raiffeisen-csoport/raiffeisen-bank-zrt/ESG>
- Reisinger, A. (2023). A CSR és versenyképesség kapcsolatának elemzési kihívásai a szakirodalom alapján. *Hitelintézeti Szemle*, 22(1), 105–126. <https://doi.org/10.25201/HSZ.22.1.105>
- Sági, J., & Lentner, Cs. (2019). Post-crisis trends in household credit market behavior: evidence from Hungary (Literature review). *Business Perspectives*, 14(3), 162–174. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(3\).2019.14](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(3).2019.14)
- Sági, J., Pizzutilo, F., & Györi, Zs. (2025). Exploring social capital in the EU financial industry – evidence from risk and return. *Studies in Economics and Finance*, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/SEF-11-2024-0741>
- Sárvári, B. (2022). Trends and Dilemmas in Green Financial Capacity Development. *Financial and Economic Review*, 21(4), 205–216. <https://doi.org/10.25201/FER.21.4.205>
- Szegedi, K., Khan, Y., Lentner, Cs., & Tatay, T. (2024). A társadalmi felelősségvállalás és a pénzügyi teljesítmény kapcsolata a hagyományos és az iszlám kereskedelmi bankok gyakorlatában a pakisztáni bankrendszer tükrében. *Vezetéstudomány*, 55(3), 44–57. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2024.03.04>

- Szigel, G. (2026). How banks' tasks regarding their financed carbon footprint is misunderstood by EU regulation. *Financial and Economic Review*, 25(1), 151–163. <https://doi.org/10.33893/FER.25.1.151>
- Taliento, M., Favino, C., & Netti A. (2019). Impact of environmental, social, and governance information on economic performance: Evidence of a corporate 'sustainability advantage' for Europe. *Sustainability*, 11(6), 1738. <https://doi.org/10.3390/su11061738>
- Task Force on Climate-related Financial Disclosures. (2017). *Recommendations of the task force on climate-related financial disclosures: Final report*. Financial Stability Board, Basel. <https://www.fsb-tcfd.org/>.
- Tsang, A., Frost, T., & Cao, H. (2023). Environmental, Social, and Governance (ESG) disclosure: A literature review. *The British Accounting Review*, 55(1), <https://doi.org/10.1016/j.bar.2022.101149>
- UniCredit Bank. (2025). *Acceleration in action – from potential to unlimited possibility. 2025 Annual Reports and Accounts*. <https://www.unicreditgroup.eu/content/dam/unicreditgroup-eu/documents/en/investors/financial-reports/2025/4q25/2025-Annual-Reports-and-Accounts.pdf>
- United Nations Environment Programme Finance Initiative. (é. n.). *About UNEP FI*. UN. <https://www.unepfi.org/>
- Várgedő, B. (2022). Climate stress test: The impact of carbon price shock on the probability of default in the Hungarian banking system. *Financial and Economic Review*, 21(4), 57–82. <https://doi.org/10.33893/FER.21.4.57>
- Zéman, Z., Kalmár, P., & Lentner, Cs. (2018). Evolution of post-crisis bank regulations and controlling tools: a systematic review from a historical aspect. *Banks and Bank Systems*, 13(2), 130–140. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(2\).2018.11](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(2).2018.11)
2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300237.tv>
2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2300108.tv>

KONFERENCIABESZÁMOLÓ

Számvetés és újratervezés: magyar gazdaság 2026

Konferencia-összefoglaló – 2026. június 17.,
MTA Székház, Díszterem*

A magyar gazdaság immár több mint három és fél évtizeddel a rendszerváltás, illetve több mint 20 évvel az EU-tagság elérése után is súlyos nehézségekkel küzd. Az elmúlt évtizedek a magyar történelem kivételes lehetőségét nyújtották a felzárkózásra. Ám annak mértéke és minősége elmarad a közép- és kelet-európai tagállamok többségétől és a magyar társadalom várakozásaitól.

A jelentős mértékben a külföldi működőtőke-importon, a termelési tényezők extenzív felhasználásán alapuló magyar növekedési és fejlesztési modell kifulladt. A gazdaságban súlyos belső és külső egyensúlyi feszültségek alakultak ki. Az „aktivista állam” igénye széles körű, a piaci mechanizmusokkal ellentétes intervenciók s a gazdasági (benne a tulajdoni) struktúra alapvető, politikavezérelt átalakítására irányuló törekvések révén jelent meg. Előbbiekkel együtt alacsony bizalmi és magas korrupciós szint, lényeges intézményi torzulások alakultak ki. Elkerülhetlenné vált a gazdaságpolitikai fordulat, amelynek 2026 tavaszán a politikai feltételei is megteremtődtek.

E fordulat megalapozásához mindenekelőtt alapos számvetésre van szükség a magyar gazdaságban. Annak ki kell terjednie – egyebek mellett – a növekedés és az egyensúly, a monetáris és a fiskális politika, a gazdasági kormányzás, a fejlesztési politika, a tulajdoni rendszer, a külföldi tőke szerepe és az európai integráció rele-

* Az összefoglalás az elhangzott szóbeli előadások (automatikus beszédfelismeréssel készült) gépi átiratára támaszkodva, mesterséges intelligencia segítségével készült. A szöveg a tartalom tudományos rekonstrukcióját tartalmazza.

Az összefoglaló 2026. július 3-án érkezett a *Külgazdaság* szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2026.70.7-8.83>

váns összefüggéseinek közgazdaság-tudományi feltárására. Mindezek révén átfogó kép felrajzolása válik lehetővé a magyar gazdaság jelenlegi helyzetéről, s annak mélyebb összefüggéseiről és hatásmechanizmusairól.

A számvetés a megkerülhetetlen hazai gazdaságpolitikai újratervezés lehetséges irányai azonosításának elemi feltétele. A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Közgazdasági Társaság 2026. június 17-i konferenciája a kritikai közgazdaságtudomány elismert művelői közreműködésével e kivételesen időszerű kérdésekre keresett válaszokat.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E00, E50, E60.

Kulcsszavak: növekedési modell, gazdaságpolitika, fiskális politika, monetáris politika, euróövezeti csatlakozás.

Abstract

CONFERENCE REPORT

Taking Stock and Rethinking: The Hungarian Economy in 2026 Conference Summary – 17 June 2026, Hungarian Academy of Sciences, Headquarters, Ceremonial Hall

More than three and a half decades after the transition to a market economy and more than two decades after Hungary's accession to the European Union, the Hungarian economy continues to face serious challenges. The past decades have provided a historically exceptional opportunity for economic catching-up. Yet the extent and quality of Hungary's catching-up have fallen short of those achieved by the majority of Central and Eastern European EU member states, as well as of the expectations of Hungarian society.

The Hungarian growth and development model, based to a considerable extent on inflows of foreign direct investments and the extensive utilisation of factors of production, has reached the limits of its potential. Serious internal and external imbalances have emerged in the economy. The demand for an "activist state" has manifested itself in extensive interventions running counter to market mechanisms, as well as in efforts to fundamentally reshape the economic structure – including the ownership structure – under political direction. At the same time, low levels of trust, high levels of corruption, and significant institutional distortions have emerged. A fundamental change in economic policy has therefore become unavoidable, and the political conditions for such a shift were also created in the spring of 2026.

Laying the foundations for such a shift requires, above all, a thorough assessment of the Hungarian economy. This assessment needs to encompass, among other areas, a rigorous economic analysis of the interrelationships between growth and macroeconomic balance, monetary and fiscal policy, economic governance, development policy, the ownership structure, the role of foreign capital, and the relevant dimensions of European integration. Such an analysis can provide a comprehensive picture of the current state of the Hungarian economy, together with

a deeper understanding of its underlying interrelationships and the mechanisms through which they operate.

Taking stock in this manner is an essential prerequisite for identifying possible directions for the necessary reorientation and redesign of domestic economic policy. The conference organised by the Hungarian Academy of Sciences and the Hungarian Economic Association on 17 June 2026, with the participation of recognised scholars in the field of critical economics, sought to address these exceptionally timely questions.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E00, E50, E60,

Keywords: growth model, economic policy, fiscal policy, monetary policy, eurozone accession.

Az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, valamint a Magyar Közgazdasági Társaság Gazdaságpolitikai és Gazdaságelméleti Szakosztálya 2026. június 17-én tudományos konferenciát rendezett a magyar gazdaság 2010 utáni pályájának kritikai számvetéséről és a lehetséges újratervezési irányokról. A rendezvényt Halmai Péter akadémikus nyitotta meg. Hangsúlyozta, hogy a konferencia időzítése nem véletlen: a 2026. tavaszi politikai fordulat feltétlenül szükségessé tette az előző időszakokkal kapcsolatos számvetést, illetve a gazdaságpolitikai újratervezés lehetséges kiindulópontjainak körvonalazását.

1. Halmai Péter: a növekedési modell kifulladásá

Halmai Péter (MTA, BME, NKE) szerint a magyar gazdaság több mint három és fél évtizeddel a rendszerváltás, illetve két évtizeddel az uniós csatlakozás után is súlyos strukturális nehézségekkel küzd: a felzárkózás mértéke és minősége elmaradt mind a régió országaitól, mind a társadalmi várakozásoktól.

A növekedési elmélet, azon belül a növekedési számvitel mint alapvető elemzési keret lehetőséget nyújtott az aktuális és a potenciális (egyensúlyi) növekedés, azok tényezői, illetve eltérése (a GDP-rés) alakulásának a bemutatására. Kiemelte: 2007 óta a magyar gazdaság átlagos növekedési üteme mindössze évi 1,5 százalék volt. E dinamika nem tekinthető valódi felzárkózási pályának. (Ráadásul az uniós csatlakozás óta több százezerrel kevesebb magyar állampolgár él az országban, ami az egy főre jutó mutatókat is torzíja.)

A 2004 utáni időszakban kialakult súlyos egyensúlyi problémák (ikerdeficit) következtében elkerülhetetlen kiigazítást a 2008-as válság törte meg, majd 2010-től az „aktivista” (azaz nagy ambíciójú gazdaságpolitikát folytató, intervencionista) állam

korszaka következett. A 2017 és 2019 közötti gyors, de fenntarthatatlan növekedést 2020-tól a koronavírus-járvány és a geopolitikai széttöredezés (fragmentáció) törte meg, 2022 második felétől pedig a növekedés gyakorlatilag leállt. Valójában a 2008 utáni közel két évtizedet alapvetően folyamatos válságjelenségek, illetve depressziós időszakok jellemezték a nemzetközi és a magyar gazdaságban. E szakasz elterjedt elnevezése a permakrízisz.

A magyar növekedési modell kifulladásának fő oka a teljes tényezőtermelékenység (TFP) tartósan gyenge alakulása: a potenciális növekedés ma alig haladja meg az 1 százalékot, ami a rendszerváltó országok között a leggyengébbek közé tartozik. Az alacsony versenyintenzitás, a kedvezőtlen vállalati struktúra és az alacsony bizalmi szint fejlődési csapdát eredményez. Halmai szembeállította az intenzív, tudásalapú, endogén akkumulációra épülő felzárkózási stratégiát a külföldi tőkére, az olcsó munkaerőre és leértékelésre épülő alternatívával – szerinte tartós eredményt csak az előbbi hozhat.

Az előadó hangsúlyozta a prociklikusság problémáját is: a gazdaságpolitika gyakran éppen akkor kényszerült megszorításra, amikor keresletélénkítésre lett volna szükség, és fordítva. A keresleti oldal vizsgálata során kiemelte: amíg 2004 és 2012 között a nettó export tartósan hozzájárult a növekedéshez, addig 2016 után e hozzájárulás megszűnt. A termék-külkereskedelmi egyenleg – a fizetésimérleg-statisztikák szerint – 2018 harmadik negyedéve óta tartósan passzívumot mutat, amelyet csak a szolgáltatási egyenleg ellensúlyoz. A magyar gazdaság exportnyitottsága 2016 után csökkent. Mindez tükrözi az elvileg exportorientált „újraiparosítási” (beruházási) politika kudarcát.

Következtetésként politikailag ellenőrzött hibrid gazdasági modellt azonosított, amely az erőforrások feletti kontroll megszerzésére, nem pedig a hatékonyságra irányult. A tartósan kiterjedt állami beavatkozások torzították a piaci mechanizmusokat, mérsékeltek a versenyt, s járadékvadász magatartáshoz vezettek. A gazdaságpolitikai fordulat kulcselemeiként – a *Merre tovább* című kötetben írott hosszabb tanulmányában¹ szereplő hét elemből kiemelve – az akkumulációs-termelékenységi fordulatot és a strukturális reformokat nevezte meg, kiegészítve az eurócsatlakozás és új társadalmi szerződés szükségességével. Záró tételként megállapította: a növekedési potenciál kifulladásáa rendszerprobléma – a gazdasági és uralmi modell kudarca.

¹ Halmai, P. (2026). Makrogazdasági politika: növekedési modell, sérülékenység, reformok. In Gyurgyák, J., Kovách, I., Pálincás, J., Romsics, I., & Szathmáry, E. (szerk.) (2026). *Merre tovább? Magyarország helyzete és kilátásai*. Osiris, Budapest, 129–152. o.

2. Surányi György: a monetáris politika lehetőségei – illúziók nélkül

Surányi György egyetemi magántanár, az MNB volt elnöke a 2001 és 2025 közötti negyedszázad monetáris politikáját tekintette át. Álláspontja az eurócsatlakozás kapcsán az évek során módosult: korábban ugyan nem tartotta indokoltnak az euró bevezetésének gyors erőltetését, jelenleg azonban megfontolt program mentén támogatja a csatlakozást. Egyrészt azért, mert az euróövezeti tagság nagyjából lehetlenné tenné az EU-ból történő akár nem szándékolt kisodródást, másfelől a hazai monetáris politika kudarcainak tapasztalata is a belépés mellett szól.

Az árfolyam-politikát két, egyaránt hibás szélsőség váltakozásaként írta le: az ortodox felfogás szerint az árfolyamnak nincs érdemi hatása a reálfolyamatokra, így a növekedésre, míg az unortodox szerint a tudatos reálleértékelés a makrogazdasági egyensúlyt nem veszélyeztetve vezet fenntartható növekedéshez. Az erős árfolyam egyenlő erős gazdaság és/vagy a gyenge árfolyam egyenlő erős gazdaság végeredménye egyaránt gyenge árfolyam és gyenge gazdaság. Az önfinanszírozás, a kanyarban előzés, a repülőrajt vagy az úgynevezett nagy nyomású gazdaságpolitika – a laza monetáris, jövedelem- és fiskális politika kombinációja – egyaránt minden alapot nélkülözött, helyenként a blöff kategóriájába tartozik.

A 2013 és 2022 közötti időszakot változó mértékben a fiskális, a jövedelem- és a monetáris politika egyidejű, tartós lazasága jellemezte: a 2014 és 2019 közötti látzólagos 2 százalékos GDP-arányos államháztartási hiánnyal szemben a ciklikusan kiigazított deficit 3,5-4 százalék körül alakult, ezt követően pedig évente 6–8 százalék között mozgott. Emellett a nominális bérnövekedés szinte minden évben két számjegyű volt. 2017-től 2023 elejéig tartósan negatív reálkamat mellett működött a gazdaság, miközben a forint erőteljesen leértékelődött, és a hitelállomány is évi 15-17 százalékkal bővült. Így a pénzkínálat is kiugró mértékben emelkedett. Márpedig minden magas inflációt a pénzmennyiség tartós felfúvódása kíséri. A magas költségvetési hiány, a termelékenység többszörösen meghaladó béremelkedés, a negatív reálkamat, az árfolyam tartós leértékelődése, az MNB 2017 után indokolhatatlan orbitális mértékű pénzteremtése és persze a külső hatások – energiaválság, illetve az EU-ban is 10 százalékra ugró infláció – vezetett a Magyarországon kialakult 26 százalékos Európa-rekord inflációhoz.

A kiugró infláció egyik forrása az MNB közel 6000 milliárd forintos növekedéshitel- és kötvényprogramja volt. Ez nemcsak mennyiségileg volt brutálisan túlméretezett, hanem súlyos szakmai hiba miatt – fedezetlen kamatpozíció keletkezett – a mai napig mintegy 3500 milliárd forintos jegybanki, azaz adófizetői

veszteséget okozott. Mivel a kormány/költségvetés ezt nem térítette meg, ezért a jegybank ezt pénzteremtéssel (értsd bankópréssel) finanszírozta, ami a magas infláció egyik oka és részben következménye. A veszteség másik forrásaként a jegybank aranyvásárlási politikáját nevezte meg: az arany nem kamatozó eszköz, így mintegy 800 milliárd forintnyi elmaradt kamatjövedelem keletkezett. Összegzésül: sem az ortodox, sem az unortodox monetáris politika nem érte el célját, míg végül 2022-ben a jegybank egyetlen lépésben 13–18 százalékra volt kénytelen emelni az alapkamatot. Azóta pedig a gazdaságpolitika besűkülte mozgástere miatt folytatódik a cikluserősítő (prociklikus) gazdaságpolitika. Azzal a különbséggel, hogy most akkor alkalmaz erőteljes megszorítást, amikor a kedvezőtlen külső hatásokat éppenséggel tompítani, és nem erősíteni kellene.

3. László Csaba: költségvetési akadálypálya

László Csaba volt pénzügyminiszter a fiskális politika hitelességi válságát diagnosztizálta: a költségvetést szinte mindig júniusban fogadják el, majd ősszel vagy télen rendszeresen kiderül, hogy tarthatatlan, és a számokat akár 5-10 alkalommal is módosítják.² Példaként a 2026. évi költségvetést hozta: a nyáron elfogadott 3,7 százalékos GDP-arányos hiánycélt ősszel 4,3, majd decemberben 5 százalékra módosították, miközben az átadás-átvétel során már 6,7-7 százalék körüli adatok voltak ismertek.

Az átadás-átvétel tapasztalatai kapcsán rámutatott, hogy a 2026. évi kormányváltáskor is tíz-, illetve százmilliárdos nagyságrendű kötelezettségvállalások történtek az utolsó napokban. Ezért javasolta strukturált átadás-átvételi eljárás és átmeneti kötelezettségvállalási moratórium bevezetését. Felhívta a figyelmet a feltételes kötelezettségvállalások (állami garanciák) nagy arányára és a Paks II beruházás valós, máig meg nem erősített költségeire.

Fiskális prioritásként a tartósan csökkenő, fenntartható államadósság-pályát jelölte meg, felvetve, hogy a 3 százalékos GDP-arányos hiánycél helyett az adósságpálya fenntarthatósága lehetne a valódi korlát. Az euróövezethez történő csatlakozást a fiskális politika vezérfonalának nevezte. A maastrichti konvergenciakritériumok

² László, Cs. (2026). Fiskális újrakezdés. Merre tovább a költségvetési politikában? In Gyurgyák, J., Kovách, I., Pálinkás, J., Romsics, I., & Szathmáry, E. (szerk.) (2026). *Merre tovább? Magyarország helyzete és kilátásai*. Osiris, Budapest, 153–194. o.

teljesítését feltétlen követelménynek tekintette. Becslése szerint a feltételek teljesítése 2030-ra, a tényleges csatlakozás legkorábban 2032 januárjára valószínűsíthető.

Intézményi javaslatai között szerepelt a Költségvetési Tanács jelenlegi összetételének reformja, a jegybankelnöki és a fiskális ellenőrzési szerepkör szétválasztása, a Költségvetési Tanács költségvetéssel kapcsolatos vétőjogának megszüntetése, valamint az önkormányzati centralizáció felülvizsgálata. Kiadási oldalon az oktatás, az egészségügy és a kutatás-fejlesztés forrásainak bővítését, a presztízsbetűhűzások leállítást és a hosszú távú koncessziók (autópálya, kaszinó, hulladékszállítás) felülvizsgálatát szorgalmazta.

4. Benczes István: gazdasági kormányzás és intézményi átalakulás

Benczes István (Budapesti Corvinus Egyetem) regionális összehasonlítással indított: Magyarország a 11 közép- és kelet-európai ország rangsorában hátulról a negyedik helyre csúszott vissza, miközben Románia és Lengyelország jelentősen megelőzte. A jóléti közgazdaságtan alaptételeire építve a gazdasági kormányzást úgy definiálta, ahogyan valamely társadalom megszervezi gazdasági interakcióit, és lehetővé teszi a kölcsönös haszonrealizálást.

A 2010 utáni rendszert – a hibrid rezsim vagy illiberalizmus helyett – a populizmus fogalmával írta le: a kormány a társadalmat tiszta néppé és korrupt elitte osztja. Ebben a keretben az intézkedések nem a hatékonyságot, hanem az egyoldalú előnyszerzést és a redisztribúciót szolgálták.

A Világbank governance-mutatóira (irányítás, kormányzás, vezetés) hivatkozva bemutatta, hogy amíg 2000-ben Magyarország a régió éltanulója volt a kormányzati hatékonyság és a jogállamiság terén, addig mára minden vizsgált dimenzióban a régió leggyengébb teljesítményű országává vált, és 2025-ben a nemzetközi rangsorok többségében az utolsó helyre került az európai uniós tagállamok között. A 2016 és 2019 közötti látványos gazdasági növekedést – az intézményi minőség romlása ellenére – kizárólag a munkaerő és a tőke bővülése miatt érte el az ország.

Kiemelte a humán tőke tartós alulfinanszírozottságát: a szociális védelemre fordított kiadások aránya a költségvetésben a korábbi harmadról a negyedére csökkent, miközben a fizikai tőkeberuházások (például sportlétesítmények) bőséges forrást kaptak. A felsőoktatásban létrehozott sajátos modell jegyében az állam feltőkésítette az intézményeket, cserébe viszont az akadémiai szabadságot korlátozta, és a vezetést élethosszig tartó kuratóriumi tagsággal biztosította. Záró tételként logikai

láncot állított fel: humán tőke és intézményi autonómia nélkül nincs érdemi vita, vita nélkül nincs innováció, innováció nélkül nincs termelékenység, termelékenység nélkül pedig nincs mit elosztani.

5. A délelőtti ülés szakvitája és összegzése

A négy előadást mintegy 20-25 perces moderált kérdés-felelet és vitaszakasz zárta. Havas Attila szerint a humán tőke szükségese, de nem elégséges feltétele az innovációnak. Legalább ilyen fontos a versenyszabályozás megújítása, mivel a verseny az innováció legfontosabb ösztönzője. Szerinte az elmúlt 16 év gazdaságpolitikája nem ösztönözte, hanem megölte az innovációt. Benczes István válaszában ezzel teljes mértékben egyetértett, kiegészítve, hogy a szociális védelmi és egészségügyi kiadások arányának visszaesése önmagában is jól mutatja a humántőke-befektetések elmaradását.

Debreceni Réka (Portfolio) Halmai Pétertől a potenciális növekedési ütem pontosítását kérte, László Csabától pedig azt, hogy reálisnak tartja-e a költségvetési átcsoportosításból elérhető megtakarítások becsléseit. László Csaba válaszában hangsúlyozta, hogy a korábbi Eurostat-statisztikákon alapuló becslésekhez képest a tényleges mozgástér ma jóval szűkebb. Bár a legkirívóbb presztízsberuházások (például a hajdúnánási MotoGP-pálya) már korábban leálltak, a rejtett, intézményi szintű elmaradt fejlesztések (elavult informatikai rendszerek óvodákban, iskolákban) önmagukban is tetemes, nehezen számszerűsíthető terhet képviselnek.

Halmai Péter megerősítette, hogy a magyar gazdaság potenciális növekedése jelenleg 1 százalék körülire becsülhető. Hangsúlyozta: e becslés változatlan gazdaságpolitikát feltételez, ám erőteljes strukturális reformokkal belátható időn belül érdemi javulás érhető el. Kiemelte a teljes tényezőtermelékenység (a neoklasszikus keretben az úgynevezett Solow-maradék) döntő szerepét, amelybe a bizalom és a kulturális tényezők is beletartoznak, valamint az euróbevezetési menetrend pontos betartásának horgony szerepét a piaci bizalom erősítésében.

Novák Zsuzsa (BME) hozzászólásában vitatta Surányi György aranyvásárlással kapcsolatos kritikáját: szerinte az aranyvásárlás idején a legtöbb európai jegybank euróalapú tartaléka (például a negatív hozamú német állampapír) éveken át negatív kamatot fizetett, ezért az arany sok elemző szerint ekkor jó befektetésnek számított, a jelenlegi áresés pedig nagyrészt a kriptovaluták megjelenésével magyarázható. Ugyanő árnyaltabb megítélést tart szükségesnek a Matolcsy György által vezetett

jegybank nem konvencionális eszközeiről. A növekedési hitelprogram ugyanis jelentős, nem mindig prociklikus szerepet játszott a gazdaság stabilizálásában, és véleménye szerint a Matolcsy-éra nem a 2008. évi válság kezelése, hanem az infláció elszabadulása miatt bukott meg érdemben. Surányi György válaszában hangsúlyozta: a jegybanknak nem feladata a spekuláció. Egyébként pedig az aranyból jóval magasabb hozamot nyújtó eszközök is elérhetők. Az arany ára valójában rendkívüli mértékben volatilis. Az aranyvásárlás tehát nem jó befektetés, különösképpen jegybank számára nem. Nem hoz kamatot, s jelentősek a tárolási és őrzési költségek. A politikai propaganda által felkarolt jegybanki aranyvásárlás mindezeket a tényezőket figyelembe véve az elmaradt kamatjövedelem és a tárolási költségek okán eddig a GDP mintegy 1 százalékába került hazánkban, nagyjából 1000 milliárd forinttal növelve az MNB, azaz az adófizetők veszteségét. Más lenne a helyzet az aranytartalék eladása esetén, mert akkor legalább realizálna az aranyárfolyam-spekuláción jelenleg még elérhető, nem realizált nyereség. Ugyanakkor azonban ezzel végképp szertefoszlan a az állítás, miszerint kritikus helyzetben védelmet nyújthatna az aranytartalék. Annak összege ugyanis összesen nagyjából háromheti magyar import fedezését tehetné lehetővé. A növekedési hitelprogram pedig önmagában valóban nem szükségképpen prociklikus. Ugyanakkor a hazai konstrukciót fix kamatozással, fedezetlen kamatpozíciót eredményezve hozták létre, ami orbitális veszteséget okozott a magyar adófizetőknek. Az MNB monetizálta ezt a veszteséget, amivel alapvetően járult hozzá az európai uniós rekordinflációhoz. A növekedési hitelprogram 2016 után már teljesen feleslegessé és prociklikus hatásúvá vált. A növekedési kötvények pedig kezdettől fogva az előző kormányzat klienseinek a bankrendszerből egyébként el nem érhető finanszírozását szolgálták, túlkeresletet, túlfűtöttséget és inflációt okozva.

Surányi György a vitában is aláhúzza: ahogyan a 2001 és 2025 közötti hazai tapasztalatok is igazolják, a jegybank önmagában korlátozott mértékben tudja befolyásolni a gazdasági folyamatokat. Nem tud gazdasági növekedést teremteni, de még az árstabilitást sem teremtheti meg egyedül. Ezzel szemben a voluntarista monetáris politika nagy károkat tud okozni.

A kérdező Benczes István előadásával kapcsolatban felvetette, hogy a felsőoktatás problémája nem kizárólag finanszírozási jellegű: a hallgatói munkavállalási ösztönzők (a 25 év alattiak adómentessége, a hallgatók napi nyolcórás munkavégzése) torzítják az oktatási folyamatot. Benczes elismerte, hogy a kérdéskör összetettebb annál, mint amit az előadásban érintett. Hangsúlyozta: a felsőoktatásban dolgozók

körében kialakult egzisztenciális félelem és önkorlátozó magatartás (öncenzúra) feloldása legalább annyira fontos, mint a finanszírozási kérdések rendezése.

Katona Tamás (Szegedi Tudományegyetem) a hivatalos statisztikai adatok megbízhatóságának problémáira hívta fel a figyelmet. Halmai Péter megerősítette, hogy például a KSH termék-külkereskedelmi adatai és a fizetésimérleg-statisztikák rendszeresen eltérnek egymástól, elsősorban a nem rezidens vállalatok reexport-tevékenysége miatt. A regionális egyenlőtlenségekkel összefüggésben elhangzott: e témát a délelőtti ülészak nem tárgyalhatta, de a Kuznets–Williamson-hipotézisre utalva az előadó hangsúlyozta a régiók közötti tovagyrűző hatások jelentőségét.

A délelőtti előadásokban szereplő diagnózisok az alábbiak:

- A magyar gazdaság növekedési potenciálja az elmúlt évtizedben mintegy 1 százalék körülre mérséklődött, ami közép- és kelet-európai összevetésben is alacsony, és tartós elmaradást eredményezett az EU10-hez, különösen Lengyelországhoz képest.
- A kifulladás kulcs tényezője a teljes tényezőtermelékenység tartós stagnálása, amelyet gyenge innováció, alacsony versenyintenzitás és gyenge társadalmi bizalom magyaráz.
- A 2016 és 2019 közötti látványos növekedés extenzív jellegű volt, nem az intézményi minőség javulásával, hanem éppen annak romlása ellenére valósult meg.
- A monetáris politika mindkét végletes irányzata kudarcot vallott, a 2021–2022. évi inflációs sokk és az MNB mintegy 3500 milliárd forintos vesztesége e politika közvetlen következménye.
- A fiskális politikát tartós tervezési-hitelességi válság jellemzi, gyenge intézményi kontrollmechanizmusok (Költségvetési Tanács, jegybanki-fiskális szétválasztás hiánya, egyedülálló kormányzati vétőjog) mellett.
- A humántőke-szektorok tartós alulfinanszírozottsága és intézményi autonómiájának korlátozása strukturális szempontból akadályozza az innovációt és a termelékenység-növekedést.

A délelőtti ülészak összességében azt az állítást támasztotta alá, hogy a magyar gazdaság elmúlt évtizedének problémái nem egyedi szakpolitikai tévedésekre, hanem összefüggő, rendszerszintű gazdasági és politikai kormányzási modellre vezethetők vissza, amelynek meghaladása mélyreható, az intézményi, fiskális, monetáris és humántőke-dimenziókat egyaránt érintő strukturális reformokat igényel.

6. Sass Magdolna: az FDI-alapú növekedési modell és korlátai

Sass Magdolna (ELTE KRTK) a külföldi közvetlentőke-alapú, exportvezérelt növekedési modellt a globális értékláncokban (Global Value Chain – GVC) elfoglalt pozíció szemszögéből vizsgálta. Megkülönböztette a hátramutató (importált inputok feldolgozása, alacsony bérű, összeszerelő jellegű) és az előremutató (inputok exportja továbbfeldolgozásra) részvételt. Központi állítása szerint a magyar növekedési problémák jelentős része abból fakad, hogy az ország integrációja dominánsan hátramutató jellegű, ami korlátozza a feljebb lépést (upgrading).

Nemzetközi adatok alapján, Dani Rodrik eredményeire hivatkozva bemutatta, hogy minél közelebb kerül egy ország az upgrading-határhoz, annál kevésbé hatékony a GVC-kben való részvétel a növekedés szempontjából. 1995 és 2018 közötti adatok alapján ez empirikusan is igazolt. A 2018 és 2022 közötti időszakban a visegrádi országokkal való összehasonlításban Lengyelország pozitív, Csehország és különösen Magyarország és Szlovákia negatív upgrading-mutatót ért el. Magyarország esetében a GVC-kben történő részvétel közben tovább nőtt, ami egyre mélyebb beágyazódást jelez egy alacsony hozzáadott értékű pozícióba.

Példaként a kínai és dél-koreai akkumulátoripari beruházásokat (BYD, CATL és mások) hozta fel, amelyeket a felzárkózási csapda önerősítő mechanizmusaként írt le: a magas GVC-integráció önmagában is vonzza a további hátramutató, összeszerelő jellegű külföldi közvetlen tőkét. Ezek rövid távon statisztikailag növekedést generálnak, hosszú távon azonban nem segítik, sőt önmagukban korlátozzák a feljebb lépést, mivel a hátramutató részvétel dominanciája az upgrading ellenében hat.

A kitörési stratégiát három időtávon vázolta: rövid távon kevesebb, kifejezetten összeszerelő típusú (backward) FDI vonzása szükséges – ezt a stratégiát Csehország és Lengyelország már tudatosan követi, előremutató vagy szolgáltatási típusú befektetéseket célozva. Középtávon a hazai kapacitásépítés (humán tőke, fizikai tőke, hazai termelési tényezők javítása) a meghatározó, hosszú távon pedig az upgrading-határ kitolása, amelyhez — Benczes István és Halmai Péter előadásával összhangban — intézményi reformok, a piaci verseny erősítése és technológiai fejlesztés szükséges. Az előadó szerint a magyar gazdaságpolitika az elmúlt években mindhárom időtávon ezzel ellentétes irányt ösztönzött, amely az országot a felzárkózási csapdába taszította.

Zárásként hangsúlyozta, hogy a változó világ gazdasági környezet (a globális értékláncok átrendeződése, friendshoring, regionalizáció) új lehetőségeket is kínál a kedvezőbb, magasabb helyi hozzáadott értékű FDI vonzására. A megoldás nem az

FDI elutasítása, hanem a jelenlegi, dominánsan hátramutató pozíció tudatos megváltoztatása, akár úgy is, hogy magyar nagy cégek, de akár csak kis- és középvállalkozások maguk váljanak regionális vagy globális értékláncszervezőkké egyes niche-szektorokban (rés). Ilyenek lehetnek például fejlett technológiát képviselő kisebb ágazatok, vagy az orvosműszer-gyártás, gyógyszeripar.

7. Györffy Dóra: az illiberális fejlesztési modell felemelkedése és hanyatlása, 2010–2026

Györffy Dóra (Budapesti Corvinus Egyetem, BCE) Kornai János 2011. évi írását idézte, amely már ekkor autokráciának nevezte a kialakuló rendszert. Szerinte az igazi kérdés nem az, hogy a modell kudarcra volt ítélve, hanem az, hogy egy kezdetől problematikus rendszer miért tudott mégis tizenöt évig fennmaradni.

A 2010. évi hatalomátvételnél két körülmény volt meghatározó: egyrészt a pénzügyi válság és az IMF/EU készenléti hitel szigorú feltételei, amelyek nyomán sokáig viszonylag fegyelmezett fiskális politikát folytattak, másrészt az alacsony (2009-ben mindössze 60 százalékos) foglalkoztatási ráta, amelyre válaszul megszületett a munkaalapú társadalom filozófiája. Kornai kategóriáit használva Györffy Dóra a kialakult rendszert a demokráciától, a jogállamtól, a magántulajdontól és a civil társadalomtól való elfordulásként jellemezte, jelezve, hogy Magyarország a tulajdonjogok védelmét mérő nemzetközi rangsorokban a 35. helyről a 140. helyre esett vissza.

Bemutatta, hogy a magyar gazdaság 2010 és 2026 között négy egymást követő, idővel kimerülő extenzív forrásból táplálkozott. Az uniós transferek beáramlása a 2010-es évek közepén tetőzött, majd – részben a jogállamisági kondicionalitási mechanizmus életbe lépése miatt – 2024-ben lényeges visszaesés következett be. A laza monetáris politika miatt 2016 szeptembere és 2023 ősze között, mintegy hét éven át negatív reálkamat mellett működött a gazdaság, miközben a forint euróval szembeni árfolyama a 2010. évi 265-ről 2022–2023-ban 432 forint körüli csúcsra gyengült. E folyamatot a 2023-ban 25 százalék fölé emelkedő infláció korlátozta. A laza fiskális politika, amely sokáig a szuverenitás biztosítékának számított, az EU-pénzek kimerülésével és a koronavírus-járvánnyal egyidejűleg megszűnt, a költségvetés tartós hiánnyal működő finanszírozási csatornává vált. Végül, miután az előző három forrás kimerült, 2022-től a külföldi működőtőke beáramlása – elsősorban a dél-koreai és kínai akkumulátoripari beruházások – vált a hiányzó források pótlásának eszközévé. Ennek kudarca 2026-ban vált egyértelművé, miután a beáramlott

tőke mintegy 70 százaléka egyetlen, erősen ciklikus szektorba (autóipar, ezen belül akkumulátorgyártás) koncentrálódott, amelynek teljesítménye 2022 és 2024 között a felére esett. Az extenzív növekedés ötödik, munkaerő-alapú forrása (a foglalkoztatási ráta 80 százalék közelébe emelése) szintén kimerült, amelyet a bevándorlásellenes politika tovább fokozott.

A termelékenységi problémák forrásaként a humán tőke erózióját (a közoktatás centralizációja, az egyetemek elfoglalása), az egészségügy alulfinanszírozottságát, több százezer munkaképes korú fiatal kivándorlását, a torz forrásallokációt, a piaci verseny csökkenését, a kormányhoz közeli vállalatok térnyerését, valamint a GDP 7–10 százalékát kitevő állami támogatásokat nevezte meg. Hangsúlyozta, hogy 2022 óta nincs érdemi gazdasági növekedés Magyarországon. Ez a stagnálás vezetett a 2026. áprilisi politikai összeomláshoz – anélkül, hogy ezzel vitatná azoknak a politikai szereplőknek az érdemét, akik ezt a változást elérték.

Az előadó első következtetése, hogy egy rosszul működő rendszer is fenntartható lehet hosszú ideig, ha külső erőforrások állnak rendelkezésre. A termelékenységi problémák azonban előbb-utóbb érzékelhetővé válnak, és a felzárkózásnak nincs fenntartható alternatívája az intenzív, termelékenységvezérelt növekedéssel szemben. Kifejezetten óvott attól, hogy a gazdaságpolitika jelenlegi, az uniós források visszaáramoltatására irányuló fő célkitűzése a korábbi, EU-forrásoktól várt felzárkózási modellhez való visszatérést jelentse: e forrásokat ezúttal úgy kell felhasználni, hogy érdemben hozzájáruljanak a termelékenység növeléséhez. Javasolt receptje – véleménye szerint lényegében megegyezik a konferencia összes többi előadásának üzenetével – a jogállamiság és a kiszámítható üzleti környezet helyreállítása, a piaci verseny megerősítése, valamint a humántőke-fejlesztés megkerülhetetlen prioritása. Záró gondolatként hangsúlyozta, hogy mindezek rendezése után kerülhet csak sorra a 21. század valódi kihívásaival – a mesterséges intelligenciához való alkalmazkodással, a geopolitikai blokkosodással és a biztonságpolitikai kihívásokkal – való érdemi szembenézésre.

8. Voszka Éva: politikai tulajdon – múlt és jövő

Voszka Éva akadémikus a politikai tulajdon fogalmát fejtette ki: ez formálisan magántulajdon, de létrejöttében, működtetésében és megszüntetésében a politikai hatalom lényeges szerepet játszik. Két alapformáját a közérdekű vagyonkezelő alapítványokban és a politikafüggő vállalkozásokban határozta meg.

Létrejöttük három, egymással szorosan összefüggő csatornáját különböztette meg. A privatizáció-államosítás csatorna esetében bemutatta, hogy az elmúlt 16 év – főként annak második fele – során az államosított vagyon mintegy felét érintő rész közel 40 százaléka később magánkézbe került. Ennek kétharmada ingyenes vagy erősen kedvezményes átadás formájában, jellemzően verseny nélkül került a kiválasztott kedvezményezettekhez. Ezt egészítették ki a kedvezményesen átadott termőföldek és kastélyok, összesen mintegy 5500 milliárd forintnyi politikai vagyont eredményezve. A szabályozási csatornát a piacfoglalás fémjelezte olyan esetekben, amikor tulajdonosváltás nem történt (például az egységes tankönyvellátás vagy a felsőoktatási Neptun-rendszer kizárólagos szolgáltatójának kijelölése). Ide tartoztak még a személyre szabott törvények. A harmadik, a magángazdaságon belüli terjeszkedés csatornájában az ingyenes vagyonátadásokat, a hatósági fenyegetéseket és a folyamatos állami támogatást (hitelek, kötvényprogramok) mutatta be, jellemző példaként az építőipart, az energetikát, a szállodaipart és a médiát említve.

A politikai tulajdon működtetésének eszközeiként az ingyenes vagy kedvezményes tőkejuttatást (mintegy 2000-2500 milliárd forint értékben), az MNB kötvényprogramját, a Magyar Fejlesztési Bank és az Eximbank kedvezményes hiteleit, az állami kimentéseket (például a Mátrai Erőmű esete), a célzott állami támogatási programokat (a Kisfaludy turisztikai program, amelynek mintegy 80 százaléka politikai tulajdonú cégekhez került), valamint a versenyeztetés nélküli, koncentrált közbeszerzéseket nevezte meg, árulkodó jelnek nevezve az érintett cégek ágazati átlagot meghaladó profitabilitását.

Több, eltérő módszertanú becslést ismertetett a politikai tulajdon teljes nagyságrendjéről: a Válasz Online egy kötete a NER-elithez átcsoportosított összeget 11-15 ezer milliárd forintra becsülte, a HVG egy szűkebb, csak az alapítványi vagyont számba vevő becslése 6-7 ezer milliárd forintot adott meg. Saját becslése szerint a teljes politikai tulajdon nagyságrendje 8-11 ezer milliárd forintra tehető, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy ezek mindegyike erősen bizonytalan becslés.

Az előadó élesen elválasztotta a politikai tulajdon leépítésének és visszaszerzésének két, egymástól különböző, időnként egymással is ütköző módszerét. A leépítés a korábbi jövedelemszerzési csatornák (közbeszerzések, monopóliumok) elzárását jelenti, a visszavétel ezzel szemben a megmaradt vagyon állami kézbe vételét – akár államosítással, akár jogi eszközökkel (büntetőeljárások, polgári perek). Három dilemmát azonosított: jogállamiság versus rendkívüli igazságtétel (létezik-e olyan rendkívüli helyzet, amely militáns jogállamisági megoldásokat tesz lehetővé); morális versus gazdasági szempontok (az igazságtétel igénye versus a cégek tönkre-

menetelével és elbocsátásokkal járó gazdasági költségek); valamint átfogó törvényi szabályozás versus egyedi mérlegelés. Végül három veszélyt emelt ki: a rendkívüli eszközök precedensteremtő hatását, a részpiacok összeomlásával járó átmeneti nehézségeket, valamint — ezt nevezte a legnagyobb veszélynek — annak kockázatát, hogy a politikai tulajdon szereplői lecserélődnek, de maga a struktúra fennmarad, és a régi tulajdonosok helyébe újak lépnek.

9. Soós Károly Attila: csatlakozás az euróövezethez és az infláció

Soós Károly Attila a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás mellett foglalt állást: véleménye szerint a csatlakozásnak jelentős előnyei vannak, érdemi hátrányai nincsenek, ugyanakkor súlyos veszélyei lehetnek, ezek elsősorban az inflációból fakadnak. Az optimális valutaövezet elméletének klasszikus problémáit Magyarország esetében nem tartotta relevánsnak, mivel a magyar export- és termelési szerkezet alig különbözik a nyugat-európai eurózóna-tagországokétól.

Az euróövezeti válságok (a 2007 előtti, gyors növekedésű és magas inflációjú Írország, majd a válságba jutó Görögország, Portugália, Spanyolország) tanulságaként bemutatta, hogy a monetáris unión belüli inflációs különbségek elhúzódó, fájdalmas kiigazításhoz vezethetnek. Hangsúlyozta, hogy a mechanizmus nem kizárólag a monetáris unióhoz kötődik: alacsony kamatok mellett a szabad tőkemozgás önmagában is tőkebeáramlást és önerősítő folyamatokat indíthat el saját valuta mellett is (ezt számos önálló valutával rendelkező ország 2010 körüli nehézségei és a sajátos hazai devizahitelezés esete is illusztrálják). A különbség a kiigazítás módjában rejlik: saját valuta esetén a leértékelés gyors korrekciót tesz lehetővé. A monetáris unión belül, jelentős közös költségvetés hiányában, a kiigazítás elhúzódó, fájdalmas reálgazdasági folyamat (az amerikai Michigan vagy az észak-francia ipari régiók analógiájával illusztrálva, ahol a szövetségi transferek enyhítették a válságot). Magyarország mind a 2006-os, mind a 2013. bázisévhez viszonyítva kiemelkedően magas inflációt produkált a régiós összehasonlításban (Lengyelországhoz, Szlovákiához, Romániához, Szerbiához, illetve az euróövezet átlagához viszonyítva).

A jelenlegi makrogazdasági instabilitást és az árfolyam-ingadozást kritizálva hangsúlyozta, hogy a fennmaradó árrögzítéseket mielőbb fel kellene oldani. Szerinte a közeljövőben nem érdemes az ERM-II mechanizmusba jelentkezni, amíg a bizonytalanságokat nem rendezik. Reálisnak nevezte, hogy a 2028-as költségvetési ciklus stabil végrehajtása után, 2030 közepén megfontolható az ERM-II-be lépés,

ami 2031–2032 körüli csatlakozási időpontot esetleg lehetővé tenne – egybecsengve László Csaba délelőtti becslésével.

10. A délutáni ülészak vitája

A négy délutáni előadást a moderátor (Halmai Péter) által vezetett, mintegy fél-órás közös kérdés-felelet és vitaszakasz zárta. Havas Attila felvetette, hogy a klímaváltozás kontextusában érdemes újragondolni magának a növekedésnek a fogalmát is. Jelezte, hogy ez önmagában is külön konferenciát érdemlő vitatéma, amelyet folyamatosan napirenden kell tartani. Sass Magdolna globális értékláncelemzéséhez kapcsolódva megjegyezte azt is, hogy a közgazdasági elmélet makro-mezo-mikro felosztása az életben nem ilyen éles: a vállalatközi kapcsolatokat (egyetemekkel, kutatóintézetekkel, beszállítókkal) mikroszintű vizsgálata legalább annyira fontos, mint a makroszintű szabályozás. Sass Magdolna válaszában egyetértett ezzel, és saját kutatásaira hivatkozva megerősítette, hogy a 2000-es évek eleje volt a fordulópont, amikor a korábban viszonylag nyitott helyi beszállítói kapcsolatok beszűkültek.

Debreceni Réka (Portfolio) Sass Magdolnától konkrét, gyakorlati tanácsokat kért arra, hogyan lehetne a magasabb hozzáadott értékű befektetéseket ösztönözni, különös tekintettel arra, hogy a munkaerő-tartalék gyakorlatilag elfogyott. Sass Magdolna válaszában elismerte, hogy Magyarország versenyhátrányban van Lengyelországgal (erős oktatási rendszer) és Csehországgal (erős műszaki képzés) szemben, és hangsúlyozta, hogy az eddig összeszerelő típusú beruházásokra fordított állami támogatást a jövőben sokkal célzottabban kellene allokálni.

Debreceni Réka Voszka Évától azt kérdezte, hogy a 2026. áprilisi választási vereség után mennyire maradnak felhasználhatók politikai célokra a korábban kiépített politikai tulajdoni hálózatok. Példaként a médiapiaci bezárásokat említette a korábbi jelentős támogatás ellenére. Voszka Éva válaszában jelezte, hogy a politikai tulajdon valószínűleg belsőleg rétegzett, és számos szereplő – főként a kisebbek és a legnagyobbak – racionálisan az új kormánnyal való együttműködést fogja választani, mivel ott látja a forrásszerzés további lehetőségét. Mihályi Péter kérdésére, amely az állami (nem politikai) tulajdon – Lánchíd, MTA-vagyon, repülőtér – jelenlegi szétszórtságára vonatkozott, Voszka Éva megerősítette, hogy a vagyonelemek ma több mint száz vagyonekezelő szervezet között oszlanak meg, s centralizáltabb vagyonekezelő struktúra visszaállítását javasolta.

Szanyi Miklós (Szegedi Tudományegyetem) hosszabb hozzászólásában arra hívta fel a figyelmet, hogy a nap folyamán hallott fogalmak (extenzív fejlődés, köz-

pontosítás, politikai/társadalmi tulajdon, hatalmi koordináció) erősen emlékeztetnek az 1970–1980-as évek reformközgazdász-vitáira (Kornai János munkásságával az élen). Az elmúlt 15 év nem egyszerűen a korábbi, centralizált gazdaságirányítási rendszer újabb reinkarnációja-e? Györfly Dóra válaszában megerősítette a párhuzam jogosságát, és kifejtette, hogy szándékosan használja a szocializmus terminológiáját, mivel az pontosan rámutat a bürokratikus koordináció hatékonyságvesztő mechanizmusaira, ezért tartja fontosnak a gazdaságtörténet oktatását. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy az euróövezeti tagság megváltoztatja az ösztönzőrendszert: bár euróövezeti tagként is lehet rossz gazdaságpolitikát folytatni, a könnyű menekülési útvonalak (valutaleértékelés, korlátlan költségvetési lazítás) megszűnnek.

Bod Péter Ákos (BCE) arra kérdezett rá, hogy a három éve tartó beruházási visszaesés után az új gazdaságpolitikai környezet képes-e érdemben megfordítani a beruházási dinamikát. Györfly Dóra válaszában – elmondása szerint szokatlan optimizmussal – kifejtette, hogy a beruházási összeomlás jelentős részben az uniós források leállításából fakadt, ezért az elhalasztott beruházások egy része megvalósulhat magasabb fokú bizalmi környezetben, ez utóbbit a forint közelmúltbeli erősödése is jelzi. A nap záró vitájában felmerült: valóban szükség van-e az euró bevezetésére, vagy Magyarország önállóan is kialakíthatna hiteles gazdaságpolitikát. Soós Károly Attila válaszában – saját, 1995. évi Bokros-csomag körüli tapasztalataira is hivatkozva – határozottan elutasította ezt a lehetőséget, megismételve, hogy mindhárom általa felsorolt érv (kereskedelmi költségek csökkentése, hitelességi horgony, valutaváltási kockázatok megszüntetése) alátámasztja a csatlakozás szükségességét.

Halmai Péter hangsúlyozta: az eurócsatlakozás feltételeinek 2030-ra történő teljesítése ambiciózus célkitűzés, amely jól megalapozott makropálya kidolgozását és következetes megvalósítását igényli. Mindezek kivételesen összetett, ám nem megvalósíthatatlan gazdaságpolitikai feladatot, egyidejűleg az egész magyar gazdaság és társadalom számára kihívást jelentenek. Az euró sikeres adaptációja új távlatokat nyitna a magyar gazdaság és társadalom számára. Az euróövezetben pedig olyan intézményes biztosítékok is működnek, amelyek a 2010 után kialakított hibrid modell irányában történő esetleges visszatérési kísérletet is megnehezíthetik.

11. A teljes konferencianap összegzése

A 2026. június 17-i konferencia nyolc előadása és két kiterjedt vitaszakasza – eltérő tárgyterületük ellenére – egységes, egymást megerősítő tudományos diagnózist adott a magyar gazdaság 2010 utáni fejlődéséről.

A diagnózis legfőbb közös elemei az alábbiak:

- A 2010 utáni gazdaságpolitika belsőleg koherens, politikailag vezérelt, a hatalom megőrzésére irányuló rendszert hozott létre, amelyet az előadók különböző fogalmakkal írtak le (politikailag ellenőrzött hibrid modell, populizmus, illiberális/autokrata rendszer, politikai tulajdon).
- A rendszer növekedése tartósan extenzív volt, s a hazai munkaerő-tartalékon túl lényegében négy, részben külső erőforrásra (EU-transzferek, laza monetáris politika, laza fiskális politika, majd külföldi működőtőke) épült, amelyek mindegyike 2024–2026-ra kimerült.
- A globális értékláncokba való bekapcsolódás dominánsan hátramutató, alacsony hozzáadott értékű pozíciót eredményezett, amely korlátozza a feljebb lépést, és hozzájárul a közepes jövedelmi csapdához.
- A tulajdonviszonyok átalakítása (8–11 ezer milliárd forintos politikai tulajdon) a rendszer kiépítésének kulcseleme volt, leépítése jelentős jogi, gazdasági és politikai dilemmákat vet fel.
- Mindegyik előadó támogatta az euróövezethez való csatlakozást, reális időpontját 2031–2032-re tette.
- Több felszólaló explicit történelmi párhuzamot vont a rendszer logikája és az 1970–1980-as évek szocialista tervgazdasági reformvitái között.

A konferencia záró szakaszában megfogalmazódtak olyan nyitott kérdések is, amelyekre az előadók nem adtak egységes választ: mekkora a reálisan elérhető költségvetési megtakarítási potenciál; mennyire lesz képes az új kormányzat elkerülni, hogy a politikai tulajdon szereplőinek cseréje pusztán a rendszer szerkezetének fennmaradásával járjon. Halmai Péter zárszavában hangsúlyozta, hogy a jelenlegi helyzetet alapvetően eltérő társadalmi-gazdasági feltételek és geopolitikai körülmények jellemzik, mint a korábbi reformviták időszakát. Ezért az átfogó reformok megvalósításának és sikerének esélyei is mások ma, mint az 1970-es és az 1980-as években. A 2026. tavaszi fordulat megteremtette a valódi gazdaságpolitikai fordulat, a gazdaság távlatos újratervezésének reális lehetőségét. A mindehhez szükséges mélyreható reformfolyamat kimunkálásához nélkülözhetetlen a közgazdaság-tudomány és további tudományágak – az akadémiai szabadság keretei között megvaló-

suló – hozzájárulása. Ugyanakkor a mindenkori felelős kormányzattal, a politikai aréna szereplőivel, illetve a széles társadalommal történő felelős párbeszéd nem halványíthatja el a közgazdaság-tudomány kritikai funkcióját.

A konferencián felmerült fő újratervezési irányok elsősorban az alábbiak:

- A teljes tényezőtermelékenység és az innováció ösztönzése a verseny és az intézményi minőség javítása, átütő erejű termelékenységorientált strukturális reformok megvalósítása révén.
- A monetáris politika hiteles, voluntarista beavatkozásoktól mentes irányvonala.
- A költségvetési tervezés transzparenciájának és az intézményi kontrollmechanizmusok (Költségvetési Tanács, jegybanki-fiskális szétválasztás) megerősítése.
- A globális értékláncokban elfoglalt pozíció tudatos átalakítása magasabb hozzáadott értékű befektetések felé.
- A humántőke-befektetések (oktatás, egészségügy, kutatás-fejlesztés) érdemi növelése és az intézményi autonómia helyreállítása.
- A politikai tulajdon rendszerszintű, nem csupán szereplőcserét jelentő felszámolása.
- A fenntartható, körültekintően ütemezett euróövezeti csatlakozási folyamat megindítása.

ÚJ KÖNYVEK

A kockás füzetektől a képzelt gazdagságig.

**Recenzió Madarász Aladár *Képzelt gazdagságunk szétolvad*
(Osiris Kiadó, Budapest, 2026) tanulmánykötetéről**

FERTŐ IMRE*

A recenzió Madarász Aladár *Képzelt gazdagságunk szétolvad* című tanulmánykötetét elemzi. Amellett érvel, hogy Madarász munkásságának középpontjában a közgazdasági fogalmak, metaforák és elméleti hagyományok történeti rétegzettségének feltárása áll. A merkantilizmus, a láthatatlan kéz, a pénzügyi buborékok, a közhitel, Ricardo, a komparatív előnyök, a vállalkozó és a kapitalizmus fogalomtörténeti elemzései azt mutatják, hogy a közgazdaságtan nem pusztán modellekből, hanem nyelvből, emlékezetből és intézményi kontextusokból épül fel. A kötet legfontosabb tanulsága, hogy a történeti tudatosság nem mellékes műveltségi elem, hanem a közgazdaságtan önkritikájának nélkülözhetetlen feltétele. A szöveg ezért egyszerre könyvismertetés, intellektuális portré és módszertani vallomás: azt hangsúlyozza, hogy Madarász filológiai aprólékossága, iróniája és szkeptikus humanizmusa ma is érvényes mintát kínál a társadalomtudományi gondolkodás számára, különösen a válságok és fogalmi bizonytalanságok korában is aktuális marad.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: B10, B11, B12, B15, B31, B40, N01

Kulcsszavak: közgazdasági eszmetörténet; fogalomtörténet; politikai gazdaságtan; pénzügyi buborékok; láthatatlan kéz; Ricardo; Schumpeter; történeti rekonstrukció; közgazdaságtani önreflexió

* Fertő Imre főigazgató, ELTE Külgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3742-5964> E-mail: ferto.imre@krtk.elte.hu

A kézirat 2026. augusztus 24-én érkezett a *Külgazdaság* szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2026.70.7-8.102>

Abstract
BOOK REVIEW

From chequered exercise books to imagined wealth.

A review of Aladár Madarász's collection of essays, *Our Imagined Wealth Melts Away* (Osiris Publishing, Budapest, 2026)

IMRE FERTŐ

This review argues that Aladár Madarász's collection of essays, *Our Imagined Wealth Melts Away*, shows that economics rests not merely on models, but on language, memory and institutional contexts. Its central focus is the historical stratification of economic concepts, metaphors and theoretical traditions. Madarász's analyses of mercantilism, the invisible hand, financial bubbles, public debt, Ricardo, comparative advantages, the entrepreneur and capitalism make this point clear. The volume's key lesson is that historical awareness is not merely general knowledge, but an indispensable prerequisite for self-criticism in economics. The text is therefore at once a book review, an intellectual portrait and a methodological manifesto: it emphasises that Madarász's philological meticulousness, irony and sceptical humanism offer a model for social scientific thought that remains valid today, particularly in an age of crises and conceptual uncertainties.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: B10, B11, B12, B15, B31, B40, N01.

Keywords: history of economic thought; history of concepts; political economy; financial bubbles; the invisible hand; Ricardo; Schumpeter; historical reconstruction; self-reflection in economics.

Vannak könyvek, amelyeket az ember úgy vesz kézbe, mint szakmai tárgyakat. Megnézi a címet, a tartalomjegyzéket, a szerzői nevet, mérlegeli a kötet helyét a szakirodalomban, aztán megpróbálja megállapítani, mit ad hozzá a tudomány adott területéhez. És vannak könyvek, amelyeket nem lehet ilyen távolságtartással olvasni, mert már az első lapok előtt megszólal bennünk valami korábbi hang: egy előadás emléke, egy folyosói beszélgetés, egy gesztus, egy régi mondat, amelyről csak utólag derül ki, hogy sokkal mélyebben beépült a gondolkodásunkba, mint akkor hittük. Madarász Aladár *Képzelt gazdagságunk szétolvad* című tanulmánykötete számomra ilyen könyv.

Nem tudok úgy írni róla, mintha kívülről nézném. Madarász Aladár nekem nem egyszerűen fontos magyar eszmetörténész, nem pusztán a közgazdasági gondolkodás történetének legműveltebb és legeredetibb hazai kutatója, hanem egykori tanár, későbbi kolléga, s bizonyos értelemben szellemi beavató. Ez a szó talán patetikusként hangzik, de nehezen talállok pontosabbat. Aki a nyolcvanas évek végén vagy a kilencvenes évek elején hallgatta őt, az nem egyszerűen közgazdasági elmélettörténetet tanult. Azt tanulta meg, hogyan kell olvasni.

Számomra mindez 1989-hez kötődik. A Rajk László Szakkollégium tagjaiként akkor kértük fel Madarászt egy elméletttörténeti kurzusra. Egy szemeszternek indult, de három év lett belőle. Arisztoteléstől Keynesig haladtunk, vagy inkább bolyongtunk, mert a kurzusnak nem az volt a lényege, hogy gyorsan végigérjünk a kötelező szerzőkön. Madarász órái inkább intellektuális utazások voltak: kitérőkkel, visszatérésekkel, váratlan asszociációkkal, filológiai apróságokkal, amelyekről később derült ki, hogy valójában a lényeghez tartoznak. Előadás közben gyakran nézett bele sűrűn teleírt kockás füzetébe. Ezek a füzetek számunkra legendássá váltak. Nem egyszerű jegyzetfüzetek voltak, hanem egy tudósi habitus látható jelei. Azt üzenték, hogy a gondolkodás nem rögtönzés, nem könnyed impresszió, hanem munka: olvasás, másolás, ellenőrzés, újraolvasás, keresés, kétely.

Ma, amikor a tudományos világban egyre erősebb a gyorsaság kényszere, különösen élesen emlékszem erre a lassúságra. Madarász nem a lassúság kedvéért volt lassú, hanem azért, mert számára a gondolatok története ellenállt a gyors fogyasztásnak. Egy fogalom nem azzal kezdődik, hogy definiáljuk. Egy metafora nem azzal ér véget, hogy tankönyvi jelentést rendelünk hozzá. Egy szerző nem azonos azzal, amit az utókor kanonikus mondataiban megőrzött belőle. Mindezt akkor még inkább éreztük, mint értettük. Később, amikor 1992 októberében az ő segítségével az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének kutatója lettem, és közvetlen közélről láthattam őt dolgozni, ez az érzés fokozatosan módszertani meggyőződésévé vált.

A *Képzelt gazdagságunk szétolvad* ezért számomra nemcsak tanulmánykötet, hanem visszatekintés egy szellemi iskolára is. Olyan iskolára, amelynek nem volt formalizált tanterve, nem volt deklarált módszertani kiáltványa, de annál erősebb volt a belső erkölce. Ez az erkölcs néhány egyszerű, mégis nehezen követhető szabályból állt. Ne hidd el a túl sima történeteket! Menj vissza a forrásokhoz! Nézd meg, ki, mikor, milyen célból használ egy fogalmat! Gyanakodj a későbbi kanonizációra! Ne gondold, hogy a jelen kérdései automatikusan jobban látják a múltat! És főleg: ne feledd, hogy a közgazdaságtan nemcsak modellekből, hanem nyelvből, metaforákból, vitákból, félreértésekből és emlékezeti rituálékból is áll.

A kötet címe telitalálat. A „képzelt gazdagságunk szétolvad” eredetileg a Déltengeri Társaság 1720-as összeomlásának világából érkezik. Egy pénzügyi buborék ki-pukkanásának pillanatát idézi fel, amikor a részvényesek, spekulánsok és politikusok egyszerre szembesülnek azzal, hogy az imént még valóságosnak hitt gazdagság valójában törekeny várakozásokból, hitelből, bizalomból, önáltatásból és nyelvi ígéretekkel épült. De a mondat a kötet egészére is érvényes. Madarásznál nem csak a pénzügyi buborékok képzelt gazdagsága olvad szét. Szétolvadnak a közgazdaságtan saját magáról

alkotott kényelmes önképei is: a tiszta eredettörténetek, a nagy felfedezőkhöz kötött doktrínák, a tankönyvi metaforák, az „izmusok” magabiztos kategóriái.

Ez a szétolvadás azonban nála nem pusztítás. Nem destruktív gesztus, nem az a célja, hogy mindent relativizáljon, és végül csak romokat hagyjon maga után. Éppen ellenkezőleg: Madarász lebontja a leegyszerűsítő történeteket, hogy gazdagabb történeteket építsen helyükbe. Egy-egy fogalom, amely a tankönyvben halottnak tűnik, nála újra mozogni kezd. A merkantilizmus, a láthatatlan kéz, a buborék, a közhitel, a vállalkozó, a kapitalizmus vagy a komparatív előnyök nem stabil tárgyak, hanem történeti szereplők. Vándorolnak, átalakulnak, új kontextusokba kerülnek, időnként félreértik őket, máskor éppen a félreértések révén válnak termékennyé.

A kötet egyik visszatérő tanulsága, hogy a közgazdaságtan története nem olyan, mint amilyennek a közgazdászok gyakran szeretnék látni. Nem lineáris haladás a homálytól a tisztaságig, a metaforától a matematikáig, a moralizálástól a tudományig. Persze van fejlődés, vannak analitikus tisztázások, vannak elméleti áttörések. De Madarász azt mutatja meg, hogy a közgazdasági tudás ennél sokkal rétegzettebb. A modern elméleti fogalmak mögött régi viták, politikai konfliktusok, irodalmi fordulatok, teológiai maradványok és intézményi tapasztalatok húzódnak meg. A közgazdaságtan akkor érti félre önmagát, amikor ezeket a rétegeket felesleges történeti díszletnek tekinti.

A kötet korai darabjai közül különösen fontosak a merkantilizmusról szóló írások. A merkantilizmus tipikusan olyan fogalom, amelyet mindenki használ, de kevesen szeretnek. Kényelmes, mert egyetlen szóval lehet megnevezni egy hosszú korszak gazdaságpolitikai és gazdaságelméleti törekvéseit. Ugyanakkor veszélyes, mert azt a látszatot kelti, mintha valóban létezett volna egy egységes, jól körülhatárolható merkantilista doktrína, amelyet aztán a laissez faire vagy a klasszikus politikai gazdaságtan meghaladott. Madarász nem egyszerűen új definíciót akar adni. Nem azt mondja, hogy eddig rosszul határoztuk meg a merkantilizmust, most pedig végre pontosan meg kell határozni. Inkább azt kérdezi: hogyan jött létre maga ez a fogalom, kik használták, milyen vitákban, milyen célból, és milyen torzításokat hozott létre?

Ez a kérdésfeltevés Madarász egész munkásságára jellemző. Őt nem az érdekli elsősorban, hogy egy régi szerzőnek „igaza volt-e” a mai közgazdaságtan mércéje szerint. Nem is az, hogy mennyiben tekinthető valamely mai elmélet előfutárának. Sokkal inkább az foglalkoztatja, hogy a maga korában mit jelentett egy állítás, milyen problémára válaszolt, milyen nyelvi és intézményi térben hangzott el. Ezért idegen tőle az a közgazdasági elmélettörténet, amely a múlt szerzőit mai tételek előfutáiraivá egyszerűsíti. Madarász számára Smith nem csak a láthatatlan kéz szerzője, Ricardo nem csak a komparatív előnyök atyja, Schumpeter nem csak a kreatív rom-

bolás névadója. Mindegyikük sokkal bonyolultabb, ellentmondásosabb és érdekesebb annál, mint amit a tankönyvi emlékezet megőriz belőlük.

A „láthatatlan kéz” története talán a legszebb példája ennek a módszernek. A közgazdaságtani közhely szerint Adam Smith láthatatlan keze a piac önszabályozó mechanizmusát fejezi ki. Madarász azonban visszavezeti a metaforát korábbi irodalmi, teológiai és morálfilozófiai kontextusaihoz. A láthatatlan kéz nem Smith laboratóriumában született steril közgazdasági fogalom. Volt előélete, árnyéka, iróniája, sötétebb jelentésrétege. Shakespeare-nél egészen más tónusban jelenik meg, mint a későbbi piacapologetikában. Smithnél sem pusztán azt jelenti, hogy az önérdék csodálatos módon közjót eredményez. Inkább arra a paradoxonra utal, hogy az emberi cselekvések következményei gyakran eltérnek a szándékoktól. A társadalmi rend nem egyszerűen tervezés eredménye, de nem is puszta természetes harmónia. Történeti folyamat, ellentmondásokkal, mellékhatásokkal, erkölcsi feszültségekkel.

Ezért fontos, hogy Madarász Smithet nem „piaci fundamentalistaként” olvassa. Smith nála a kereskedelmi társadalom paradoxonainak elemzője. Érdeklí, hogyan vezethet a fényűzés politikai szabadsághoz, hogyan alakítja át a gazdasági csere a társadalmi hierarchiákat, hogyan keveredik erkölcs, jog, politika és gazdaság. Smith világa Madarász értelmezésében nem a modern közgazdaságtan előszobája, hanem önálló szellemi univerzum. És éppen ettől válik igazán fontossá a mai közgazdász számára is. Nem azért, mert kész válaszokat ad, hanem mert megtanít másképp kérdezni.

A válságtörténeti tanulmányokban Madarász módszere még látványosabban működik. A 2007–2008-as pénzügyi válság után újra divatba jöttek a régi buborékok. A tulipánmánia, a Mississippi-szédelgés és a Déltengeri Társaság hirtelen ismét aktuális példázatokká váltak. A közgazdaságtan, amely a nagy mérséklődés éveiben sokszor hajlamos volt elhinni, hogy a súlyos pénzügyi válságok korszaka mögöttünk van, újra elővette a történeti emlékezetet. Madarász azonban óvatos ezzel az emlékezetiparral. Nem elégszik meg azzal, hogy a régi buborékokat illusztrációként használja a modern pénzügyi irracionalitáshoz. Ő a buborékokról szóló történetek történetét írja meg.

A tulipánmánia esetében különösen tanulságos, hogyan bontja szét a közismert anekdotákat. A holland tulipánhagymákért fizetett vagyonok történetei, a hagymát véletlenül elfogyasztó matróz legendája, a tömeges örület képei régóta részei a gazdaságtörténeti folklórnak. Madarász azonban megmutatja, hogy e történetek nagy része későbbi moralizáló, pamfletszerű vagy irodalmi forrásokból származik. Ettől még nem érdektelenek, sőt éppen ezért érdekesek. Nem feltétlenül azt árulják el, pontosan mi történt Hollandiában 1636–1637-ben, hanem azt, hogyan akartak ké-

sőbbi korok beszélni a spekulációról, a kapzsiságról, a társadalmi fertőzésről és a pénzügyi piacok kiszámíthatatlanságáról.

A Deltengeri Társaságról szóló nagy tanulmányok még összetettebb képet adnak. Itt a pénzügyi innováció, az államadósság, a politikai korrupció, a részvénytársaság, a közvélemény és a metaforák története fonódik össze. A buborék nem pusztán árfolyammozgás. Nemcsak gazdasági jelenség, hanem nyelvi és erkölcsi esemény is. Amikor a buborék kipukkan, nem egyszerűen pénzek vesznek el. Bizalmak omlanak össze. A társadalomnak szembe kell néznie azzal, hogy amit gazdagságnak hitt, az részben várakozásokból és szavakból épült. Ezen a ponton a kötet címe különös erővel kezd működni. „Képzelt gazdagságunk szétolvad” – ez nemcsak a 18. századi részvényesek jajkiáltása, hanem minden olyan korszaké, amely túl sokáig hitt saját elméleti vagy pénzügyi konstrukcióinak szilárdságában.

Madarász válságtörténeti írásainak egyik legnagyobb erénye, hogy nem enged a könnyű moralizálásnak. A pénzügyi buborékokról egyszerű volna úgy beszélni, mint mohó emberek ostoba örületéről. Az ilyen magyarázat mindig csábító, mert egyszerre ad erkölcsi elégtételt és értelmezési kényelmet. Madarász viszont azt mutatja meg, hogy a buborékok története ennél bonyolultabb. A várakozások, intézmények, politikai döntések, pénzügyi technikák, nyelvi metaforák és társadalmi vágyak együtt hozzák létre azt a közeget, amelyben a „képzelt gazdagság” valóságosnak tűnik. A tanulság nem az, hogy az emberek irracionálisak. Inkább az, hogy a racionalitás maga is történeti és intézményi körülmények között működik.

Az államadósságról és közhitelről szóló tanulmányban Madarász még világosabban megmutatja, miért nem lehet a gazdasági kérdéseket leválasztani a politikai és erkölcsi rendről. A 18. századi brit vitákban az államadósság egyszerre volt technikai pénzügyi eszköz és a szabadságot fenyegető politikai veszély. Egyesek szerint a közhitel a modern kereskedő állam nélkülözhetetlen alapja, a polgárok kormányzatba vetett bizalmának jele. Mások szerint az adósság korrupcióhoz, függéshez és a politikai szabadság elvesztéséhez vezet. Hume, Smith, Defoe, Bolingbroke vagy Stuart vitái ezért nem egyszerűen történeti kuriózumok. Azt mutatják, hogy a pénzről és adósságról folytatott viták mögött mindig ott áll az a kérdés is: milyen társadalomban akarunk élni, és milyen államot tartunk legitimnek?

A kötet Ricardo-tanulmányai másfajta örömet kínálnak. Ricardo Madarásznál nem márványszobor, hanem eleven, feszültségekkel teli alak: tőzsdeügynök és elméleti rendszeralkotó, gyakorlati pénzember és absztrakt gondolkodó, parlamenti szereplő és levelező vitapartner. A „túl elméleti” Ricardo önjellemzése különösen találó. Madarász nem választja el egymástól a piaci tapasztalatot és az elméleti abszt-

rakciót, hanem éppen a kettő közötti feszültségből bontja ki Ricardo jelentőségét. A recepciótörténet itt is központi. Nemcsak az számít, mit írt Ricardo, hanem az is, hogyan olvasták, mire használták, mikor és miért hivatkoztak rá.

A komparatív előnyök története, a „posztót borért” híres példája pedig szinte detektívtörténetté válik. Ki mondta ki először? Ricardo? Torrens? Mások? Van-e értelme egyáltalán ilyen egyszerűen feltenni a prioritás kérdését? Madarász válasza nem az, hogy a nagy név mögött most végre megtaláljuk az igazi felfedezőt. Inkább azt mutatja meg, hogy a tudományos felfedezés maga is társadalmi folyamat. Egy tétel nem pusztán attól válik klasszikussá, hogy valaki először leírja. Kell hozzá későbbi olvasás, vita, leegyszerűsítés, tankönyvi rögzülés, névhez kötés. A tudományos emlékezet nem semleges archívum, hanem aktív rendezőerő.

A vállalkozóról, vállalatról és kapitalizmusról szóló írások a kötetet a 20. századi társadalomtudomány nagy kérdéseihez kapcsolják. A vállalkozó különös szereplő a közgazdaságtanban. A közbeszédben szinte hősi alak: újító, kockáztató, teremtő. A formális közgazdaságtanban viszont sokáig nehezen volt elhelyezhető. Schumpeter vállalkozója ezért nem a semmiből születik, hanem hosszú fogalomtörténeti előzmények után. Madarász megmutatja, hogy Cantillon, Say, Sombart és Schumpeter vállalkozófogalma között nem egyszerű fejlődési sor van, hanem különböző társadalmi és elméleti problémákra adott válaszok története.

Sombart és Schumpeter kapitalizmuskoncepcióinak tárgyalása különösen kényes terep. Sombart esetében Madarász nem hallgatja el a problematikus, olykor vállalhatatlan mozzanatokat, de nem is intézi el a szerzőt egyetlen erkölcsi ítélettel. Ez a fajta történeti fegyelem ma különösen fontos. Könnyű volna a múlt kényelmetlen szerzőit egyszerűen kiiktatni, vagy ellenkezőleg, a kontextusra hivatkozva felmenteni. Madarász egyik utat sem választja. Megérteni akar, de nem mentegetni. Kritikai távolságot tart, de nem mond le a történeti rekonstrukcióról. Ez a különbség aprónak tűnhet, valójában a komoly eszmetörténeti munka egyik alapfeltétele.

A kötet olvasása közben újra és újra az jutott eszembe, milyen ritka ma ez a fajta tudósi alkat. Madarász nem nagy rendszert épít, nem akar iskolát alapítani, nem hirdet módszertani forradalmat. Inkább újra és újra megmutatja, hogyan kell egy problémát komolyan venni. A komolyan vétel nála nem ünnepélyességet jelent. Sőt, írásaiban gyakran van finom irónia, játékoság, váratlan humor. De ez az irónia sohasem felületesség. Inkább védekezés a túl nagy szavak, a túl könnyű állítások, a túl gyors ítéletek ellen.

Stílusa ezért külön fejezetet érdemelne. Madarász prózája sűrű, utalásokban gazdag, néha kifejezetten nehéz. Nem azért, mert homályos, hanem mert sok min-

dent tart egyszerre mozgásban. Egy mondatban megfér gazdaságtörténeti tény, filológiai pontosítás, irodalmi allúzió és módszertani kétely. Lábjegyzetei nem mellékes technikai kellékek, hanem gyakran kis esszék. Olykor az olvasó úgy érzi, hogy a főszöveg alatt egy másik, titkosabb könyv fut. Ez nem mindenki számára kényelmes olvasás. De aki elfogadja a tempóját, annak ritka jutalomban van része: nemcsak információkat kap, hanem megtanul figyelni.

És talán ez az, ami miatt a kötet számomra személyesen is fontos. Madarásztól azt tanultam, hogy a tudományos munka nem csak állítások előállítása. Nem csupán publikációk, projektek, hivatkozások, mérhető teljesítmények sora. Persze ezek is részei. De van mögöttük valami lassabb és nehezebben mérhető: a gondolkodás becsülete. Az, hogy egy szöveget nem használunk fel, mielőtt megértettük volna. Hogy egy szerzőt nem gyömöszölünk bele előre kész kategóriákba. Hogy egy fogalmat nem tekintünk ártatlannak csak azért, mert megszoktuk. Hogy a múltat nem alárendeljük a jelennek, hanem megpróbáljuk meghallani a saját hangján.

A *Képzelt gazdagságunk szétolvad* ebben az értelemben nemcsak Madarász Aladár tanulmányainak gyűjteménye, hanem egy tudományos magatartás dokumentuma. Arra emlékeztet, hogy a közgazdaságtan története nem mellékes műveltségi luxus. Nem olyan terület, amelyet a „rendes” közgazdasági elemzés után, mintegy díszítésként lehet hozzáadni. A közgazdaságtan története a diszciplína önismeretének része. Ha nem tudjuk, honnan jönnek a fogalmaink, könnyebben hisszük őket természetesnek. Ha nem látjuk a metaforáink történetét, könnyebben válunk a metaforáink foglyaivá. Ha nem ismerjük a korábbi válságmagyarázatokat, hajlamosabbak vagyunk azt hinni, hogy minden válság egészen új, vagy ellenkezőleg, hogy minden válság ugyanazt a tanulságot hordozza.

Madarász történeti szkepszise ezért nagyon is jelen idejű. Nem ad egyszerű politikai vagy gazdaságpolitikai útmutatást. Nem mondja meg, mit kell tenni a következő pénzügyi válságban, hogyan kell kezelni az államadósságot, vagy milyen intézményi rendben működik legjobban a kapitalizmus. De megtanít arra, hogy az ilyen kérdésekre adott válaszainkat történeti tudatossággal kezeljük. A múlt nem receptkönyv. Nem azért olvassuk Smitht, Hume-ot, Ricardót vagy Schumpetert, mert kész válaszok vannak számunkra. Azért olvassuk őket, mert a problémáink mélységét segítenek megérteni.

A kötetnek persze lehetnek hiányai. Egy személyes recenzióban talán nem is ezeken van a hangsúly, de érdemes megemlíteni, hogy a válogatás erősen a nagy nemzetközi esztétörténeti csomópontokra koncentrál. Jó volna egyszer egy olyan Madarász-kötet is olvasni – hátha vannak ilyen meg nem jelent írások a kockás

füzetekben –, amely még közvetlenebbül kapcsolja össze ezt a módszertani érzékenységet a magyar közgazdasági gondolkodás történetével, a hazai recepciókkal, fordításokkal, intézményi közeggel és félreértésekkel. A mostani kötetből is kirajzolódik ez a lehetőség, de inkább háttérként, mint fő témaként. Ugyanakkor talán éppen ez a válogatás egyik erénye: előbb megmutatja azt a széles európai és angolszász intellektuális teret, amelyhez képest a magyar történetek is értelmezhetők.

A könyv végére érve az olvasóban nem egyetlen nagy tanulság marad, hanem sok kisebb, makacs felismerés. Hogy az „izmusok” egyszerre segítenek és félrevezetnek. Hogy a láthatatlan kéz nem olyan egyszerű, mint amilyenné tettük. Hogy a buborék nemcsak pénzügyi jelenség, hanem erkölcsi és nyelvi esemény is. Hogy Ricardo nem fér bele a róla elnevezett tételekbe. Hogy a vállalkozó nem mindig volt a kapitalizmus ünnepelelt hőse. Hogy a tudományos elsőbbség gyakran utólagos konstrukció. Hogy a közgazdaságtan története tele van olyan mondatokkal, amelyeket mindenki ismerni vél, de kevesen olvastak el figyelmesen.

Ez utóbbi talán Madarász legfontosabb leckéje. Figyelmesen olvasni. Nem elsi-etni. Nem beérni a másodkézből származó idézettel. Nem hinni annak, hogy egy fogalom jelentése magától értetődik. Ez a lecke a kockás füzetekből indult, legalábbis számomra. Akkor még nem tudtam, hogy egyszer majd egy tanulmánykötet kapcsán fog visszatérni. De most, a *Képzelt gazdagságunk szétolvad* olvasása közben újra ugyanazt éreztem, mint harmincöt évvel ezelőtt a Rajkban: hogy a közgazdasági gondolkodás története nem poros melléktantárgy, hanem intellektuális kaland.

A könyv címe mélabús, de a kötet hatása mégsem az. A képzelt gazdagság szétolvadása veszteségnek tűnik, de Madarásznál inkább felszabadító tapasztalat. Ha lemondunk a hamis bizonyosságokról, nem szegényebbek leszünk, hanem pontosabbak. Ha kiderül, hogy egy történet bonyolultabb, mint hittük, nem elveszítjük, hanem visszanyerjük. Ha a nagy fogalmak mögött megpillantjuk a vitákat, tévedéseket, politikai szándékokat és nyelvi kalandokat, akkor nem leromboljuk a közgazdaságtant, hanem emberibbé tesszük.

Ezért olvasom Madarász Aladár kötetét hálával. Nemcsak azért, mert sokat lehet belőle megtudni Smithről, Ricardóról, Hume-ról, Schumpeterről, Sombatról, buborékokról, közhitelről, vállalkozókról és metaforákról. Hanem azért is, mert emlékeztet arra, miért érdemes egyáltalán tudományt művelni. Nem a végső bizonyosság kedvéért, hanem a jobb kérdésekért. Nem azért, hogy lezárjuk a múltat, hanem hogy ne engedjük túl könnyen birtokba venni a jelent. Nem azért, hogy képzelt gazdagságot halmozzunk fel, hanem hogy felismerjük, mi az, ami valóban értékes marad, amikor a buborékok szétolvadnak.

NEKROLÓG

In memoriam Kádár Béla (1934–2026)

Kádár Béla idén júliusban elhunyt akadémikusról sokan, sok helyen, sok szemből (miniszter, politikus, közéleti ember, tudós stb.) emlékeztek meg. Ennek a kicsit szubjektív nekrológnak a középpontjában Kádár Béla 1977 és 1988 közötti kutatói korszaka, valamint – ettől elválaszthatatlanul – a Konjunktúra és Piackutató Intézethez (KOPINT) és jogutódjaihoz, valamint a *Külgazdaság* folyóirathoz fűződő kapcsolata áll.

A kiválasztott időszakban az MTA Világgazdasági Kutatóintézetében (VKI) az általa vezetett Fejlett tőkés és latin-amerikai országok osztályán főnököm volt. A későbbiek során is volt szerencsém egy ideig közvetlenül együtt dolgozni vele. Lenyűgözött széles látóköre, műveltsége, nyelvismerete és nem utolsósorban szakmai tudása, amely megalapozta tekintélyét nemcsak az általa vezetett közösségben, hanem a VKI egészében, sőt az azon kívüli tudományos életben is. A szakmai ismeretekkel egyenrangúnak tartotta a műveltséget, annak gyarapítását. Első külföldi – hollandiai – tanulmányutamra a következő mondatokkal bocsátott el 1978-ban: „Ne vigye túlzásba a szakmát (akkor még magázódtunk), ismerje meg a németalföldi kultúrát. Egy közgazdásznak műveltnek kell lennie.” A közgazdasági egyetem mellett a spanyol–történelem szakot is elvégezte, a közgazdaságtanban bölcsészti vénáját soha nem tagadta meg. Olyan választékos fogalmakat alkotott közgazdasági jelenségekre, amelyek a nem szakmabeliek számára is érthetők.

Ebből a szellemi kisugárzásból, kritikai gondolkodásából mindenki profitált körülötte, különösen a fiatalok; ki többet, ki kevesebbet, vérmérséklete és ambíciói szerint. Fontos választóvonal volt, hogy a kollégák különbözőképpen viselték el meglehetősen érdes, néha bántó, de egyébként tartalmi szempontból igaz kritikáit. Nekem a lényeg megragadása és kiemelése, valamint a tanulmány- és cikkírás technikája (szerkesztés, objektív, tudományos stílus stb.) volt az egyik – sokak számára ma is megszívlelendő – tanulság és életre szóló útvaló. Az utóbbival kapcsolatban gyakran hivatkozott Gustave Flaubert szenvtelen stílusára (impassibilité), amelyet írásaiban következetesen alkalmazott.

Igen szigorú követelményeket támasztott kollegáival szemben, ugyanolyanokat, mint amilyeneket magára nézve kötelezőnek tartott. Volt, akit az általa megszabott szint teljesítése motivált, nagyobb erőfeszítésre sarkallt, volt, akit inkább elriasztott, és ezért a tudományos szférán kívül kereste boldogulását. Az egyébként szűk körre korlátozódott iskolateremtése eredményeit érzékelteti, hogy tudományos műhelyének két tagja később akadémikus lett, közülük egyikük az MTA főtitkára is volt, egy másik tagja pedig megszerezte az MTA doktora címet. Az érett kutatók között kettő akadémiai doktori címmel, több kolléga pedig a közgazdaság-tudomány kandidátusa tudományos fokozattal rendelkezett, illetve rendelkezik. A többiek is a tudományos kutatói szakmában vagy annak közelében maradtak. Természetesen ezekben az egyéni teljesítményekben Kádár Béla szellemi hatása és irányítása mellett sok más tényező is szerepet játszott.

Hogyan kapcsolódik Kádár Béla a KOPINT-hoz és a *Külgazdasághoz*? Ami az intézményt illeti, 1960 és 1965 között a KOPINT-ban a fejlődő országokat kutató csoport vezetője volt. Kapcsolata az ottani kollégákkal később is fennmaradt. Ami a folyóiratot illeti, a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisa szerint 1972 és 2026 között Kádár Bélának 55 írása jelent meg saját néven a *Külgazdaságban*. Ennél több cikket senki nem publikált a folyóiratban az említett időszakban. Ehhez adódnak hozzá az írói nevéen közölt egyéb írásai. Az intézmény és a folyóirat úgy kapcsolódik egymáshoz, hogy – mint az közismert – a *Külgazdaságot* a KOPINT, illetve jogutódai adták, adják ki.

Kádár Béla nemcsak maga ambicionálta a publikálást, hanem a kollégáit is erre ösztönözte, és ehhez minden segítséget megadott. Ez a törekvése igazán eredményes volt, erre utal, hogy osztályának tagjai 145 írást jegyeztek a *Külgazdaságban*. Nem kis mértékben alapozta meg Kádár Béla akadémiai doktori értekezését, illetve későbbi miniszteri, hazai és nemzetközi szakértői tevékenységét és akadémikusi címét a rendszerváltás előtti több mint tízéves szellemi tőkefelhalmozás a VKI-ban, beleértve a *Külgazdaságban* megjelent írásait. Ugyanez érvényes kollégáinak tudományos fokozatszerzésére és további pályafutására. Ezek a *Külgazdaság*-cikkek értékes kordokumentumok, melyek révén nemcsak a szerzők szellemi kiteljesedése, hanem a tudományos gondolkodás fejlődése is tanulmányozható. A *Külgazdaság* szerkesztősége ápolja és folytatja Kádár Béla szellemi örökségét.

Nyugodj békében, Béla!

Losoncz Miklós
főszerkesztő